

DISKURZUS

A Batthyány Lajos Szakkollégium tudományos folyóirata

ERDŐS JÁZMIN KITTI-SZIJÁRTÓ LILLA

Az egyes alternatív vitarendezési módszerek népszerűsége a nemzetközi kereskedelem területén, különös tekintettel a mediáció hatékonyságának elméleti vizsgálatára

HORVÁTH ZSOLT

A bírák mandátum-keletkezési modelljei összehasonlító elemzés

IMRE GERGŐ MARCELL

Állam elleni bűncselekmények a totalitárius rendszerekben

MAYER ZSÓFIA

Ha közszereplő vagyok, mindent el kell túrnöm? – avagy a közszereplők személyiségi jogi védelme

SZABÓ BERNADETT

Egy eset SIDS, kettő gyanús, három...

2023

[XIII. ÉVFOLYAM]

I. SZÁM

DISKURZUS

A SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMÁNAK TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA | GYŐR

TIZENHARMADIK ÉVFOLYAM | 2023/1. SZÁM.

KÉZIRAT LEZÁRVA | 2023. JÚNIUS 10.

FŐSZERKESZTŐ | NAGY NIKOLETT ANNA
OLVASÓ SZERKESZTŐ | DR. ÓSZE ÁRON

A KIADÓ KÉPVISELŐJE | DR. ÓSZE ÁRON

A BORÍTÓ DR. KESERŐ BARNA ARNOLD MUNKÁJA.

MINDEN JOG FENNTARTVA. BÁRMILYEN MÁSOLÁS, SOKSZOROSÍTÁS, ILLETVE ADATFELDOLGOZÓ
RENDSZERBEN VALÓ TÁROLÁS A KIADÓ ELŐZETES ÍRÁSBELI HOZZÁJÁRULÁSÁHOZ VAN KÖTVE.

MEGJELENIK | FÉLÉVENTE

FELELŐS KIADÓ | SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMA

Cím | 9026 GYŐR, ÁLDOZAT UTCA 12.

HONLAP | [HTTP://BLSZK.SZE.HU](http://BLSZK.SZE.HU)

ISSN | 2062–5715 (NYOMTATOTT)

ISSN | 2064–6992 (ONLINE)

© BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2023.

© A SZERZŐK, 2023.

TARTALOM

ERDŐS JÁZMIN KITTI-SZIJÁRTÓ LILLA

Az egyes alternatív vitarendezési módszerek népszerűsége a nemzetközi kereskedelem területén, különös tekintettel a mediáció hatékonyságának elméleti vizsgálatára 3

HORVÁTH ZSOLT

A bírák mandátum-keletkezési modelljei összehasonlító elemzés 16

IMRE GERGŐ MARCELL

Állam elleni bűncselekmények a totalitárius rendszerekben 25

MAYER ZSÓFIA

Ha közszereplő vagyok, mindent el kell tűrnöm? – avagy a közszereplők személyiségi jogi védelme 35

SZABÓ BERNADETT

Egy eset SIDS, kettő gyanús, három 44

AZ EGYES ALTERNATÍV VITARENDEZÉSI MÓDSZEREK NÉPSZERŰSÉGE A NEMZETKÖZI KERESKEDELEM TERÜLETÉN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MEDIÁCIÓ HATÉKONYSÁGÁNAK ELMÉLETI VIZSGÁLATÁRA

Absztrakt

Habár kétségtelen, hogy hazánkban is egyre nagyobb szerephez jutnak az alternatív vitarendezési mechanizmusok, mégis az évtizedek során a nemzetközi kereskedelem fontos vitarendezési eszközeivé is váltak ezen alternatív módszerek. Jelentőségük nagyrészt abban rejlik, hogy a nemzetközi vállalati közösség jogvita kialakulása esetén a gyorsaságot és a költséghatékonyságot részesíti előnyben.

Kulcsszavak: alternatív vitarendezés, nemzetközi kereskedelem, mediáció, hatékonyság, nemzetközi magánjogjog.

PROBLÉMAFELVETÉS

Tanulmányunk központi témája az alternatív vitarendezési módszerek – külön kiemelve a mediációt, illetve ezzel összevetve a választottbíráskodást –, amelyek az évtizedek során a nemzetközi kereskedelem fontos vitarendezési eszközeivé váltak. Emellett fontos hozzátenni, hogy hazánkban is egyre több szerephez jutnak ezen alternatívák. Jelentőségük abban rejlik, hogy a nemzetközi vállalati közösség jogvita kialakulása esetén a gyorsaságot és a költséghatékonyságot részesíti előnyben. Nem mellesleg a részes felek egy olyan megoldásra törekednek, amely nem bontja meg a közöttük létrejött üzleti partnerséget. Ezen szempontok megvalósításának pedig értelmezésünk szerint megfelelő eszköze lehet a mediáció, illetve a választottbíráskodás útján történő vitarendezés. Ugyanakkor – ahogyan az a későbbiekben ismertetésre kerül – azt lehet tapasztalni, hogy a mediáció egyre inkább utat tör magának, amelyeket a később kifejtett ismérvei – többek között a rugalmassága és a felek akaratához igazodása – alapozhatnak meg.

1. AZ ALTERNATÍV VITARENDEZÉSI MÓDSZEREKRŐL

1.1. Az alternatív vitarendezés fogalmi keretei

Egyrészt az érdekellentétek az emberi élet velejárói. A konfliktusok sokszor elkerülhetetlenek, mert a társadalmi kapcsolatok sokrétű hálójában olykor akaratlanul is összegabalyodhat. Ezekből az ügyekből – hívjuk így – nagy valószínűséggel keletkeznek viták, amelyeket nem mindig tudunk elkerülni, így hát meg kell próbálni megoldani őket. Másrészt pedig köztudott, hogy a meglévő igazságszolgáltatási rendszer nem képes megbirkózni a peres ügyek egyre növekvő terhével. A probléma azonban nem csak e leterheltséggel kapcsolatos; a hiányosságok a bírósági eljárás kontradiktórius természetességében rejlenek, amely időigényes és gyakrabban eljárásorientált, mint arra szükség volna.¹ Véleményünk szerint elsősorban az említett két összetevő adja, és egyúttal magyarázza a „hatékonyság népszerűségét”, avagy az alternatív vitarendezés egyre szélesebb körben való elterjedését.

Egyes források szerint az alternatív vitarendezés modern formáinak elterjedését a bírósági rendszerrel szembeni növekvő elégedetlenség táplálta. A magas perköltségek, amelyeket a tárgyalás előtti teendők és a magas ügyvédi díjak, a hosszadalmas eljárások, valamint a bizonytalan ítéletek okoznak, a pereskedés

---

¹ NANDAN, Devki: *Role of Mediator, & what Are Its Advantages and Disadvantages of Mediation?* Galgotias University, 2020. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3625710), 2. o.

alternatíváinak keresésére ösztönözték az embereket.² Általánosságban mégis azt mondhatjuk, hogy a civilizált társadalmak között nincs olyan, ahol nem dolgoztak ki valamilyen módszert a viták rendezésére, habár a vitarendezési formák kialakulásának a világban mindenhol más mozgatórugója van.³

Más aspektusból szemlélve, a modern társadalmak nagyon is kötődnek a pereskedés gondolatához. Mintha létezne egy rejtett szabály: minél fejlettebb egy társadalom, annál több peres ügyet szenved el. A pereskedés mértékének növekedése egyfajta "perrobbanást" jelent, ami elsősorban a nemzeti bíróságok számára okoz problémát. Ez a robozás az egész igazságszolgáltatási rendszerre nyomást gyakorol, mivel az állami bíróságok elé kerülő jogviták mennyiségének növekedésével az eljárások egyre hosszabbá válnak, és az ilyen eljárások során a feleket terhelő költségek is jelentősen megnőnek. Mondhatjuk, hogy az egyes álláspontok közös tőről fakadnak, így összességében az előbb említett ügynevezett perrobbanás kezelésének célja áll a legtöbb reform háttérében, amelynek köszönhetően a modern nemzeti eljárási törvények az elmúlt évtizedekben számos országban megjelentek, és amelyek célja, hogy a bírósági eljárásokat hatékonyabbá és a felek számára megfizethetőbbé tegyék. Ez elősegíti továbbá a bíróságok korai ügykezelésének tartós tendenciáját is, és emellett végső soron – ami témánk szempontjából igazán relevanciával bír – pozitívan hat az alternatív vitarendezési eszközök növekvő támogatottságára a világ számos részén.⁴

Az *alternatív vitarendezési módszerek* azonban nem egységes fogalom. Az alternatív vitarendezésnek számos formája létezik: választottbíráskodás, békéltetés, közvetítés, tárgyalás vagy kombinált alternatív vitarendezési mechanizmusok. Bár mindegyiknek közös célja a viták megoldása, és a vitarendezés nem bírósági eszközei, az alternatív vitarendezési eszközök között számos eltérés van, amelyeket nem feltétlenül könnyű megkülönböztetni. A gyakorlat továbbá azt mutatja, hogy minden eszköznek megvan a maga népszerűségi szintje és eltérő mértékű használata.⁵ Egy másik megfogalmazás szerint az alternatív vitarendezés egy olyan gyűjtőfogalom, amelybe beleértendő minden, az adminisztratív és jogi folyamatokon való konfliktuskezeléstől eltérő megoldás, amely során nem külső autoritás döntésétől függ az adott ügy kimenetele, hanem olyan helyzet megteremtéséről van szó, aminek hatására a felek maguk lesznek képesek a vita feloldására. Máshogy fogalmazva olyan a bírósági jogérvényesítést kiváltó eljárási lehetőségek, amelyek az ellenérdekű felek számára kölcsönös előnyökön nyugvó megoldást képesek biztosítani.⁶

A jogviták elhárítását elősegítő alternatív lehetőségek keresése egyébként az USA-ból indult, az angol nyelvterületen *alternative dispute resolution (ARD)* néven ismert. Az "elhárítás" ebben az esetben az állami bíróságok ítélezési terheinek csökkentését, a jogviták rendezésének "privatizációját" jelenti. Ide tartozik egyrészt a választottbíráskodás, másrészt a peren kívüli alternatív eszközök. Ez utóbbi csoport igen változatos; ide sorolható többek között a később részletesen tárgyalandó mediáció is.⁷

Az alternatív vitarendezés hosszas történeti feltárását mellőzni szeretnénk, azonban a jogrendszerbeli gyökereit tekintve lényeges kiemelni, hogy egészen a XVIII. századig mehetünk vissza, amikor is a montesquieu-i elvnek megfelelően már elkülönül egymástól a törvényhozói, végrehajtói és az igazságszolgáltatói hatalom. Ismeretes, hogy a bírói hatalom függetlensége csak állami törvényhozói és végrehajtó-hatalmi eszközök segítségével biztosítható, míg a nem állami vitarendezési fórumoknál az állam csupán kereteket, sajátos garanciákat teremt és hatása is indirektebb.⁸

² EIDENMÜLLER – GROBERICHTER: *Alternative Dispute Resolution and Private International Law*. July 31, 2015. (Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=2638471>, utolsó elérés dátuma: 2024.02.02.), 1. o.

³ GLAVANITS Judit – WELLMAN Barna Bence: *Alternatív vitarendezés helye a jogrendszerben*. 2018. Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs, 15. o.

⁴ ESPLUGUES: *i. m.* 2. o.

⁵ ESPLUGUES, Carlos: *Mediation in the EU after the Transposition of the Directive 2008/52/EC on Mediation in Civil and Commercial Matters*. Civil and Commercial Mediation in the E.U. after the transposition of the Directive 2008/52/EC on Mediation in Civil and Commercial Matters, in *Civil and Commercial Mediation in Europe: Cross-Border Mediation Vol II*. (ESPLUGUES, C., ed.), Cambridge, Intersentia, 2014., 4. o.

⁶ KECSKÉS László – TILK Péter (szerk.): *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*. 2018. PTE ÁJK, Pécs, 234. o.

⁷ ANKA Tibor – BÓKAI Judit: Mediáció, egyeztetés, választott bíráskodás. *Közjegyzők Közlönye*, 47. évf. 7-8. szám, 2000.

⁸ KECSKÉS – TILK: *i. m.* 30. o.

A mediáció, illetőleg a választottbíráskodás már az ókori Egyiptomban, valamint Kínában és a görög területeken is fellelhető volt. Az 1940-es években kerültek újra reflektorfénybe az Amerikai Egyesült Államokban, ezen belül is jelentős mértékben a családjogi és munkajogi jogviták területén. A második világháború után egyfajta változáson ment keresztül a konfliktusok kezelésének módja, s ezzel párhuzamosan az alternatív vitarendezési technikák ekkor kezdtek számottevően megjelenni az egyes államok jogrendszerében.⁹

Az alternatív vitarendezés tehát egyre népszerűbb módja a viták kezelésének, és nem mellesleg számos előnnyel járhat a pereskedéssel szemben. Az alternatív vitarendezés alkalmazásával az érintettek nagyobb valószínűséggel kötnek egyezséget, és gyorsabban és olcsóbban oldják meg vitáikat, mintha perre mennének. Még ha az alternatív vitarendezés közvetlenül nem is vezet megoldáshoz, egyesek úgy vélik, hogy az erőfeszítés végül gyakran vezet legalább eseti megegyezéshez.¹⁰ Az eljárások vonzereje annak az egyszerű ténynek is tulajdonítható, hogy mindenki számára nyújt valamit: az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosításának egy további csatornája, amely ezáltal adminisztratív könnyítést nyújt a bíróságok és az állami szervek számára; a vitás felek számára egy potenciálisan gyors, olcsó és rugalmas lehetőség a viták rendezésére; az alternatív vitarendezésre lehetőséget kínáló szolgáltatók és intézmények számára pedig egy növekvő iparág és egyre jövedelmezőbb üzletág.¹¹ Nem meglepő, hogy az utóbbi évtizedekben a világ számos részén nőtt az alternatív vitarendezési eszközök támogatása. Az alternatív vitarendezés teljes spektruma folyamatos támogatást kapott számos jogrendszerben, ami annak köszönhető, hogy egyes alternatív eszközök – mint például a közvetítés, amelyet számos forrás kiemelendőnek ítél – állítólag már nem a pereskedés "alternatívája", hanem egyre inkább számos jogrendszer általános és integrált részévé válik.¹²

1.2. A közvetítói eljárás, avagy a mediáció fogalmi alapjai

A modern globalizált világot az államok, vállalatok és a világgazdasági közösség más résztvevői közötti nagyfokú gazdasági függőség jellemzi. Az elkerülhetetlenül felmerülő nemzetközi gazdasági konfliktusok azonban a fenntartható gazdasági fejlődés és együttműködés korlátjává válhatnak. Ebben az összefüggésben fontos szerepet játszanak az ilyen konfliktusok megoldásának módszerei és mechanizmusai, és az egyik leghatékonyabb és legígéretesebb megközelítés a közvetítés.¹³ Mondhatjuk, hogy a mediáció a modern alternatív vitarendezés legnépszerűbb formája. Lényegében egy harmadik fél által segített tárgyalásról van szó. A közvetítő különböző készségeket és technikákat alkalmaz a rendezési lehetőségek feltárására, különösen kommunikációs technikákat. A közvetítést mindenféle vitás ügyben alkalmazzák. A felek érdekeire jobban összpontosíthat, mint a jogaikra ("érdekalapú közvetítés"), de ennek ellenkezője is lehetséges ("jogalapú közvetítés"). A közvetítő a közvetítést többnyire plenáris üléseken vagy a felekkel folytatott zárt ülésen ("frakcióközi közvetítés") folytathatja. A közvetítés különböző szakaszokra bontható, mint például a közvetítő nyitóbeszéde, a közvetítendő kérdések, a felek beszámolója a történekről, a felek érdekeinek feltárása, ötletbörze a lehetséges rendezési lehetőségekről, valamint a végső rendezési tárgyalások. Egyes közvetítések azonban a "fázisok sémájának" betartása nélkül zajlanak. Általában a közvetítő előre megbeszéli a felekkel, hogy milyen közvetítési formát szeretnének, és milyen formában kívánnak eljárni.¹⁴

A közvetítés kifejezés egyszerűbben úgy határozható meg, mint egy olyan eljárás, amely két vagy több fél közötti vita megoldására szolgál egy kölcsönösen elfogadott harmadik fél jelenlétében, aki bizalmas

⁹ KECSKÉS – TILK: *i. m.* 234. o.

¹⁰ NAWAFLEH, Abdullah – KANDEEL, Moustafa: Alternative dispute resolution of private international law. *Humanities and Social Sciences Review* (ISSN: 2165-6258 :: 05(02)), 2016., 5. o.

¹¹ WIPO *Alternative Dispute Resolutions Options: A Guide for IP Offices and Courts*. WIPO Arbitration and Mediation Center. <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-rn2022-15-en-wipo-alternative-dispute-resolution-options.pdf> (2024. március 14.)

¹² ESPLUGUES: *i. m.* 3. o.

¹³ ZHOMARTKYZY, Maria: Mediation for The Resolution of International Economic Conflicts. Effective Approaches and Perspectives. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2023. (Elérhető: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294414/287199>, utolsó elérés dátuma: 2024.03.20.), 195. o.

¹⁴ EIDENMÜLLER – GROBERICHTER: *i. m.* 2. o.

megbeszéléseken keresztül megpróbálja segíteni a feleket abban, hogy problémáikra közösen elfogadott megoldást találjanak. A közvetítés tehát egy magánjellegű, önkéntes, informális, nem kötelező erejű és költséghatékony eljárás.¹⁵ Más definiálás szerint a közvetítés a nem kötelező erejű vitarendezés olyan módszere, amelyben egy semleges harmadik fél vesz részt, aki megpróbálja a vitás feleket kölcsönösen elfogadható megoldáshoz juttatni.¹⁶

Egy eltérő megfogalmazás értelmében a közvetítői eljárás célja a természetes és más személyek személyi és vagyoni jogaival kapcsolatban felmerült azon polgári és közigazgatási jogviták rendezésének elősegítése, amelyekben a felek rendelkezési jogát törvény nem korlátozza. Az eljárás úgyszintén egy harmadik fél bevonásával történik, aki nem hoz a felekre nézve kötelező döntést, hiszen a szerepe maga a szóban forgó közvetítés, vagyis a mediáció. Egy kevésbé formális vitarendezési metódusról van szó, ahol a vita a felek között mondhatni nem annyira kiélezett, így egy harmadik, független személy részvétele valódi, reális lehetőséget jelenthet e konfliktusok békés feloldására. Mindent összevetve a mediáció tehát egy harmadik személy segítségét is igénybe vevő egyeztetés, tárgyalás az, amely a legkevésbé formalizált, így itt lehet leginkább figyelembe venni a felek egyéni érdekeit, a vita valódi mozgatórugóit. Az eljárás során a felek a mediátor támogatásával megvitatják érveiket, álláspontjaikat és együtt keresnek megoldást a problémára.¹⁷

Megemlítendő még, hogy a közvetítésnek országonként eltérő módozatai, formái lehetnek; példának okáért hazánkban – a külföldi megoldásokat alapul véve – három fő formája alakult ki:

- közvetítés az emberi konfliktusok feloldásával (pszichológus, vagy kommunikációs, konfliktuskezelési, tárgyalásvezetési ismeretekkel rendelkező más szakember), vagyis mediáció;
- közvetítés a szakmai konfliktusok feloldásával és ügyviteli segédlettel (gyártó és fogyasztó vitája kellékszavatosság, szintén nem jogi szakember végzi);
- jogi konfliktusok feloldása, jogász közvetítéssel: ügydöntő hatáskör nélkül (klasszikus közvetítés, egyeztetés, amely egyezséggel zárulhat) vagy felek által ügydöntő hatáskörrel felruházott döntnök útján (tipikusan választott bíróság).¹⁸

Abban is egyetértés mutatkozik, hogy a közvetítés során általában kétféle jogviszony állhat fenn: a felek között a közvetítési megállapodás formájában – amely lehet a vitát kiváltó szerződés záradéka –, valamint a felek és a közvetítő között a "közvetítői szerződés" formájában, amely egy szolgáltatási szerződés.¹⁹

Mint már említettük, az eljáráshoz tehát szükségeltetik egy bizonyos harmadik személy: közvetítő, avagy mediátor, aki végső soron nem a vita eldöntésére, hanem a felek álláspontjainak egymáshoz való közelítésére hivatott. Aktív tevékenységről van szó; felek közötti megegyezés hiányában a közvetítőnek kell olyan javaslattal élnie, amely esetlegesen megoldást nyújthat számukra. Feladatai között szerepel továbbá magának az eljárásnak az irányítása, koordinálása, a hatékony vitarendezéshez szükséges nyugodt és biztonságos környezet megteremtése, elősegítése, az érvek megértésében, információcsere hatékonyságában való segítség nyújtása, illetve szerepvállalása kiterjed a tények feltárására is. Kulcsszerepe tehát a felek hozzáállásának megváltoztatásában és ezzel együtt egy tartós megállapodás létrehozásában ragadható meg.²⁰ A közvetítő a "katalizátor". Ezen túlmenően a közvetítő kiválasztása a közvetítés szempontjából döntő lépéssé válik, mivel közvetítő szerepet játszik, és a közvetítés sikeres kimenetelének biztosítása érdekében a felek részéről meg kell kapnia a szükséges bizalmat. A közvetítőre, a közvetítő kiválasztására, kinevezésére és jellemzőire vonatkozó szabályozás azonban országonként nagyon eltérő. Ezen túlmenően a közvetítő kijelölése tekintetében a bíróságon kívüli és a bírósági közvetítői eljárás során néha bizonyos különbségeket is hangsúlyoznak.²¹

¹⁵ NANDAN: *i. m.* 3. o.

¹⁶ NANDAN: *i. m.* 3. o.

¹⁷ KECSKÉS – TILK: *i. m.* 36-37. o.

¹⁸ ANKA Tibor – BÓKAI Judit: *Mediáció, egyeztetés, választott bíraskodás*. In: *Közjegyzők Közlönye*, 47. évf. 7-8. szám, 2000.

¹⁹ EIDENMÜLLER, Horst – GROBERICHTER: *i. m.* 2. o.

²⁰ KECSKÉS – TILK: *i. m.* 37. o.

²¹ ESPLUGUES: *i. m.* 87. o.

A közvetítők kulcsszerepet játszanak a közvetítói eljárásban. Megbízható közvetítőkre van szükség, és több uniós tagállamban számos konkrét követelményt állapítottak meg azokkal szemben, akik közvetítőként kívánnak tevékenykedni. Jelentőségük miatt nagyon fontos a közvetítő kinevezésére és felmentésére vonatkozó egyértelmű jogi szabályozás kialakítása.²²

A közvetítő szerepe kulcsfontosságú abban az értelemben is, hogy nemcsak a közvetítéshez szükséges készségekkel kell rendelkeznie, hanem alapos ismeretekkel is kell rendelkeznie az ügyről, amelyben közvetíteni fog, valamint elképzeléssel kell rendelkeznie a lehetséges megoldásokról a legjobbtól a legrosszabbig. A felek pszichológiájának ismeretére is szükség van. A közvetítőnek kötelessége, hogy az ügy minden aspektusát elmagyarázza a feleknek, majd lehetőséget adjon nekik arra, hogy a kölcsönösen elfogadható és legmegfelelőbb megoldást válasszák. A közvetítő segíti a feleket abban, hogy maguk alakítsák ki a megoldást. Bár a közvetítők néha ötleteket, javaslatokat vagy akár hivatalos megoldási javaslatokat is adnak, a közvetítő elsősorban "folyamatot irányító személy", aki segít a feleknek meghatározni a napirendet, azonosítani és átfogalmazni a problémákat, hatékonyabban kommunikálni, megtalálni a közös alapokat, tisztességesen tárgyalni, és remélhetőleg megállapodásra jutni. A sikeres közvetítés olyan eredménnyel jár, amelyet a felek maguk is elfogadnak és magukénak vallanak.²³

Lényegi elem még, hogy a közvetítők mindkét fél javaslatát ismertetik a másik féllel, hangsúlyozva a két vagy több fél közötti tényleges vagy lehetséges közös pontokat, ha vannak ilyenek. Ez a feleket a megállapodás felé terelheti.²⁴ A konfliktusban részt vevő felek tehát szabadon dönthetnek arról, hogy igénybe veszik-e az alternatív eljárást vagy sem; ők maguk döntenek az eljárás megszervezéséről, az eljárásért felelős harmadik fél pártatlansága és méltányossága alapján. Az említett harmadik félnek pedig tiszteletben kell tartania a titoktartás elvét, amely szintén fontos alapelveként kapcsolódik a szóban forgó intézményhez.²⁵

Mivel a közvetítés olyan konszenzusos eljárás, amely beépített megfelelési intézkedésekkel rendelkezik, a vitákban részt vevő feleket arra ösztönzi, hogy közvetlenül rendezzék egymás között a vitákat, és lehetőleg tartsák be az általuk elért megállapodást, mint a tárgyalás, a választottbírói eljárás vagy a pereskedés. A közvetítés két szempontból is konszenzusos: egyrészt a vitás felek önkéntesen vesznek részt a közvetítésben, és – másrészt – ahhoz, hogy a megállapodás kötelező érvényű legyen, a vitás feleknek önkéntesen meg kell állapodniuk a kölcsönös végrehajtásban. Ez a konszenzusos jelleg arra ösztönzi a nemzeteket, hogy tiszteletben tartsák az állami szuverenitást azáltal, hogy a vitarendezést teljes mértékben a felek jóakarására bízzák. Továbbá, mivel a felek maguk alakítják ki a megegyezésüket, viszonylag nagy a megfelelés valószínűsége; ha a felek jóhiszeműen tárgyalnak, a közvetítéssel létrejött megállapodásnak mindkét fél érdekeit figyelembe kell vennie.²⁶

A közvetítés a felek akaratán alapul. Szabadon beléphetnek a közvetítésbe, a közvetítésen belül maradhatnak, és végül a vita rendezésére juthatnak. Ezzel az elvvel összhangban közvetve vagy közvetlenül is szabadon választhatják meg a vitában a közvetítőjüket, a közvetítők számát, és ha úgy kívánják, a közvetítő tevékenységének általános kereteit vagy bizonyos korlátait is meghatározhatják.²⁷ Ugyanakkor az, hogy a felek megindítják az eljárást nem jelent egyúttal kötelezettséget a megállapodás megkötésére is, csupán egy lehetőséget teremt a megállapodásra, amit jogilag is indokolatlan lenne elszalasztani.²⁸

---

²² ESPLUGUES: *i. m.* 95. o.

²³ NANDAN: *i. m.* 5. o.

²⁴ TANZI, Attila Massimiliano: *The Means for the Settlement of International Cultural Property Disputes: An Introduction*. 2019. (Elérhető: <https://docs.pca-cpa.org/2019/12/A.-Tanzi-Lecture-of-25-October-2019.pdf>, utolsó elérés dátuma: 2024.02.02.) 2. o.

²⁵ European Commission: *Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law*. 2002. (Elérhető: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/61c3379d-bc12-431f-a051-d82fefc20a04>, utolsó elérés dátuma: 2024.02.02.) 16. o.

²⁶ MEALY, Nate: *Mediation's Potential Role in International Cultural Property Disputes*. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, vol. 26, no. 1., 2011., 198. o.

²⁷ ESPLUGUES: *i. m.* 86. o.

²⁸ NÉMETH Zoltán – SZILÁGYI András: *Mediáció a gazdasági ügyekben – Hatékonyság, proaktivitás, gazdaságosság. Kutatási összefoglaló tanulmány*. In: *Miskolc Jogi Szemle*, 15. évf., 4. sz., 2020, 20. o.

Bár egyes országokban a felek által tett választást a közvetítő intézményhez lehet továbbítani, amely a közvetítő kijelölésével foglalkozik, a közvetítő általában olyan természetes személy, akit közvetlenül vagy közvetve a felek választanak ki. Általánosságban megállapítható, hogy a közvetítőnek minden esetben természetes személynek kell lennie.²⁹

Bár a közvetítő nem kényszerítheti ki az eredményt, az eljárás hatékonysága abban rejlik, hogy a közvetítő képes produktívabb megbeszélést létrehozni, mint amilyenre a felek önmagukban képesek lettek volna. Ennek érdekében a közvetítők segítenek a feleknek a tények meghatározásában, empátiát és pártatlanságot tanúsítanak a felekkel szemben; és segítik a feleket új ötletek generálásában. A közvetítőnek rendelkeznie kell a tárgyalás, a kommunikáció, az alku és a megegyezés készségeivel. A folyamat során végig irányítónak kell működnie, anélkül, hogy kizárólag valamelyik fél mellett vagy ellen foglalna állást.³⁰ Összességében a közvetítő nem hoz döntéseket a felek helyett, hanem elősegíti az információcserét, a kölcsönös megértés és együttműködés légkörét teremti meg, segítve őket abban, hogy kiutat találjanak a konfliktushelyzetből.³¹

Bármely közvetítés kétféleképpen zárulhat: vagy sikeresen, vagyis amikor a felek megegyezésre jutnak, vagy sikertelenül, azokban az esetekben, amikor a közvetítés nem indult el, vagy az eljárás során nem jutottak megállapodásra a felek. A közvetítés sikertelen befejezéséről akkor van szó, ha a közvetítői eljárás úgy ér véget, hogy a felek között nem született megállapodás. Mindenesetre az eljárás egy bizonyos pontján a felek és főként a közvetítő számára egyértelművé válhat, hogy nincs lehetőség megállapodásra. A megegyezésre való hajlandóságot számos országban a közvetítés folytatása feltételének tekintik. Ha ez megszűnik, bármelyik résztvevőnek lehetősége van a közvetítés azonnali befejezésére. Nincs értelme a közvetítői eljárást az egyik fél akarata ellenére meghosszabbítani, aki meg kívánja szüntetni azt. Ráadásul a vita békés megoldása nem érhető el, ha a felek és a közvetítő közötti bizalom megingott.³²

Összegzésképpen elmondható, hogy a közvetítés rugalmassága, a felek érdekeinek középpontba állítása és a hosszú távú kapcsolatok megőrzésére való képessége a mediációt a modern nemzetközi gyakorlat nélkülözhetetlen eszközévé teszi.³³

Végül, de nem utolsósorban az alábbi táblázattal szeretnénk szemléltetni a mediáció jelentősebb alapelveit, amelyek egyúttal a módszer előnyeiként is definiálhatóak:

1. táblázat: A mediáció alapelvei

A közvetítés legfontosabb alapelvei	Leírás
<i>Önkéntesség</i>	A közvetítésben való részvétel önkéntes alapon történik. Egyik fél sem kényszeríthető arra, hogy akarata ellenére részt vegyen a közvetítési eljárásban.
<i>A közvetítő semlegessége és függetlensége</i>	A közvetítő semleges és független fél, akinek nincs személyes érdeke a konfliktusban. Hozzáértéssel rendelkezik a vitarendezés terén, és segít a feleknek a közös megegyezés megtalálásában.

²⁹ ESPLUGUES: *i. m.* 88. o.

³⁰ NANDAN: *i. m.* 5. o.

³¹ ZHOMARTKYZY: *i. m.* 197. o.

³² ESPLUGUES: *i. m.* 128. o.

³³ ZHOMARTKYZY: *i. m.* 194. o.

<i>Bizalmasság</i>	A közvetítési eljárás általában bizalmas, ami elősegíti a vitás kérdések őszintébb megtárgyalását. A közvetítés során nyilvánosságra hozott információk általában nem használhatók fel a későbbi bírósági eljárásokban.
<i>Tisztelet és kölcsönös megértés</i>	A közvetítés elősegíti a felek közötti kölcsönös megértés és tisztelet légkörét. A közvetítő konstruktív párbeszédre ösztönöz, és segít a félreértések feloldásában.
<i>Együttműködés és közös érdekek keresése</i>	A mediátor segít a feleknek azonosítani a közös érdekeket, ami megkönnyíti a kölcsönösen előnyös megoldások keresését. A felek közötti együttműködés és a "mindenki számára előnyös" helyzet megteremtése a közvetítés kulcsfontosságú szempontjai.
<i>A felek aktív részvétele</i>	A közvetítési eljárás során a felek aktívan részt vesznek a megoldás elérésében. Ők maguk javasolnak megoldásokat, és ők hozzák meg a végső döntést.
<i>Rugalmasság és személyre szabott megközelítés</i>	A közvetítési folyamat rugalmas és a konfliktus konkrét körülményeihez igazítható. A közvetítő képes az egyes helyzeteknek megfelelő különféle módszerek és technikák alkalmazására.

*Forrás*³⁴

1.3. A választottbírói eljárás megkülönböztető ismérvei

A választottbíráskodás a kereskedők által vitáik rendezésére használt bírói eljárásból fejlődött ki. A kereskedők vitáikat a kereskedőtársakból álló bíróság elé vitték, amely a szokásos kereskedelmi gyakorlat alapján hozott döntést.³⁵ A modern világban a nemzetközi gazdasági konfliktusok egyre fontosabbá és összetettebbé válnak. Ma már ezek a konfliktusok súlyos következményekkel járhatnak az államokra, a vállalatokra és általában a nemzetközi kapcsolatokra nézve.³⁶ Nem meglepő, hogy a gyorsabb megoldással kecsegtető alternatív vitarendezési megoldások népszerűsége folyamatosan nő. A közvetítés mellett tanulmányunk fókuszába az érintett felek által kiköthető választottbíráskodás került.

A választottbírói eljárás, habár a különböző országokat tekintve eltérő sajátosságokkal rendelkezik, mégis az állami bíráskodáshoz legközelebb állónak mondható. Természetesen e fórum választásának számos

³⁴ ZHOMARTKYZY: *i. m.* 196. o.

³⁵ WIPO *Alternative Dispute Resolution Options: A Guide for IP Offices and Courts*. WIPO Arbitration and Mediation Center. <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-rn2022-15-en-wipo-alternative-dispute-resolution-options.pdf> (2024. március 14.)

³⁶ ZHOMARTKYZY: *i. m.* 194. o.

korlátja van – így hazánkban is –, amelyek közül kiemelendő, hogy csak a kereskedelmi jogviszonyokban felmerült jogvitáknak a gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó felek által választott eljárásban történő eldöntése tartozhat a választottbíróóság hatáskörébe, azzal, hogy kereskedelmi jogviszony alatt minden kereskedelmi vagy gazdasági, szerződéses vagy szerződésen kívüli jogviszonyt érteni kell. Jogi előfeltételeként említendő továbbá a választottbíróási kikötés, mint a felek megállapodása, amelyben meghatározott, akár szerződéses, akár szerződésen kívüli jogviszonyukból keletkező, köztük már felmerült vagy a jövőben felmerülő minden, illetőleg valamely konkrétan meghatározott vitát választottbíráskodásnak vetnek alá. A választottbíróási szerződést írásba kell foglalni, valamint lehet más szerződés része vagy önálló szerződés is.³⁷

A választottbíráskodás – akár nemzeti, akár nemzetközi – szerződésből fakad, és a felek akaratának kifejeződése két szempontból is. Egyrészt, mert nem kerülhet sor rá a felek beleegyezése nélkül. Másrészt, mert a felek a választottbíróási eljárásukat – hacsak az alkalmazandó jog kötelező előírásai másként nem rendelkeznek – saját igényeiknek megfelelően alakíthatják. Fontos azonban figyelembe venni, hogy mint gyakorlatot, maga a jog is alakítja. Először is a választottbíráskodás szerződéses magánjogi és autonóm vitarendezési módszerként határozható meg. Másodsorban a megfelelő működés érdekében a szokásos nemzeti igazságszolgáltatási rendszer toleranciájára és feltételes támogatására támaszkodik. A választottbíráskodás tehát egy olyan eljárás, amelyben egy harmadik félként eljáró semleges magánjogi személy a bizonyítékok és érvek meghallgatása után döntést hoz a vitával kapcsolatban.³⁸

Kereskedelmi kontextusban a *választottbíráskodás* alatt általában olyan eljárást értünk, amelyben – mint ahogy említettük – egy vagy több harmadik fél a bírósági rendszeren kívül bírálja el a vitákat, és kötelező, illetve jogilag végrehajtható határozatot hoz. Megemlítenéd azonban, hogy e kötelezettség teljesítése során a választottbírák felügyelik a meghallgatást megelőző eljárást – amelynek során az ügyet előkészítik az ítélelhozatalra –; meghallgatást tartanak, amelyen mindkét fél bizonyítékokat és érveket terjeszt elő a vitás kérdésekkel kapcsolatban, és a vitás kérdésekben a felekre jogilag kötelező érvényű határozatot hoznak. A választottbíráknak a viták tárgyalásos rendezésében betöltött szerepét illetően azonban – a kultúra és a jogi hagyományok, valamint a bírák, a felek és a tanácsadók szokásai, személyisége és preferenciái közötti különbségeket tükrözve – eltérőek a nézőpontok és a gyakorlatok.³⁹ Általánosságban nézve a választottbíró kötelezettségei a felek felé a következők: a felek közötti vita rendezése, a megbízatás teljesítése, a pártatlanság és függetlenség megőrzése, a választottbíróási eljárás tisztességes és indokolatlan késedelem nélküli lefolytatása, valamint a választottbíróási eljárás bizalmas kezelése.⁴⁰

Megemlítenéd továbbá, hogy az üzleti életben keletkező jogviták választottbíróási ítélelletel történő lezárása nem azt jelenti, hogy a pervesztes fél megszakít mindenféle üzleti kapcsolatot a másikkal, mert pervesztes lett. Sokkal inkább tapasztalható a felek közötti üzleti kapcsolatokat terhelő olyan szerződéses kikötések, magatartások mellőzése egy-egy előremutató ítélel nyomán, amelyek jogvitához vezettek. Ez különösen érzékelhető például az egymásra utalt nagyvállalatok esetében vagy a nagyberuházásokban érdekelt cégek együttműködésében.⁴¹

---

³⁷ KECSKÉS – TILK: *i. m.* 34. o.

³⁸ GROSU, Manuela Renáta: *Hybrid Procedures: The Combination of Mediation and Arbitration in Resolving Commercial Disputes from Arbitrator, Mediator, Legal Representative, and Client Perspective*. Eötvös Loránd University, Budapest, 2021. (Elérhetőség: <https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/54725/Disszertáció.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, utolsó elérés dátuma: 2024.03.20.), 44-45. o.

³⁹ STIPANOWICH, Thomas: *Arbitration, Mediation and Mixed Modes: Seeking Workable Solutions and Common Ground on Med-Arb, Arb-Med and Settlement-Oriented Activities by Arbitrators*. *Pepperdine University Legal Studies Research Paper*, 2020/25. sz. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3689389, utolsó elérés dátuma: 2024.03.20.), 268. o.

⁴⁰ GROSU: *i. m.* 49. o.

⁴¹ KECSKÉS – TILK: *i. m.* 36. o.

1.4. A közvetítói eljárás és a választottbírói eljárás összehasonlító elemzése a kereskedelmi jogviták szemszögéből

Mielőtt rátérnénk e két jogintézmény elhatárolásának megkísérléséhez, szeretnénk kiemelni – s egyúttal kiindulni – egyik leglényegesebb, illetve számunkra talán a legrelevánsabb közös pontjukat, amely nem más, mint maga a *jog*. De mi a valós szerepe a jognak az említett módszerek vonatkozásában? A jog egyik nyilvánvaló funkciója a konfliktusos helyzetekben való közrehatás; közrehatás mind az állampolgárok és a szervezetek egymás közötti, mind pedig az államhoz fűződő kapcsolatainak alakításában, és ezen kapcsolatokból eredeztethető konfliktusok megoldásában. A jog tehát a viták társadalmi kezelésének eszközeként értelmezhető. Érdeemes megemlíteni, hogy szinte világszerte tapasztalható a jog, illetőleg a jogot alkalmazó szervezetek kikerülése a konfliktusok megoldása tekintetében, ezzel együtt pedig az ún. nem formális mechanizmusok igénybevételének elterjedtsége. Az alternatív vitarendezés mondhatni aranykorát éli napjainkban, hiszen többet kínál annál, mint csupán egy vitát megoldó eszköztár; többek között ennek is köszönhető, hogy számos bírósági, igazságügyi rendszer intézményesített részévé vált a világ több országában is. Az alternatív vitarendezési módozatok fejlődésével a – témánk szempontjából kiemelendő – mediáció igencsak elterjedt vitarendezési módszeré vált, mert az eljárásnak kisebb a komplexitása és nagyobb rugalmasságot biztosít. Célja valamennyi fél által elfogadhatónak tekintett megoldás megtalálása – egy „külső” normarendszernek való alávetés helyett.⁴²

Habár a különféle vitarendezési módozatok, illetőleg fórumok eltéréseket mutathatnak, fontos, hogy az egyes eljárások lényegileg közös alapelvek szerint működjenek. Ilyen irányeszmék többek között:

- a felek paritásának, egyensúlyának biztosítása,
- fegyveregyenlőség megteremtése (egyenlő bánásmód elve),
- a vita rendezésének hatékonysága és gyorsasága,
- a bizonyítás szabadsága,
- pártatlanság és függetlenség, a tisztességes és méltányos eljáráshoz való jog érvényre juttatása,
- etikai és jogi szempontok együttes figyelembe vétele,
- személyhez fűződő jogok és a személyiségi jogok védelme,
- a költségek lehetőség szerinti csökkentése, rugalmasság, illetve
- a vitában érdekelt felek és jogvitát rendező együttműködését biztosító szabályozás.⁴³

Mint ahogy arról már szó esett, a közvetítés egyik célja a vita mielőbbi megoldása. Egyszerűen fogalmazva: minél hamarabb megoldódik a vita, annál jobb minden érintett félnek és általában a társadalomnak. A felek számára a vita nem csak megterheli a kapcsolatot, hanem tönkreteszi azt. Ami pedig a társadalmat illeti, befolyásolja annak békéjét. Amire tehát szükség van, az a vita megoldása a lehető legkorábbi alkalommal és olyan mechanizmuson keresztül, ahol a kapcsolat a felek között egészséges módon folytatódik.⁴⁴ A konszenzus létrejöttével – illetőleg a megállapodásuk aláírásával – a mediáció véget ér. A közvetítő a szóban forgó megállapodást írásba foglalja és a felek rendelkezésére bocsátja. Ennek ellenére a feleknek továbbra is joguk van ahhoz, hogy bírósághoz vagy választottbíróshoz forduljanak.⁴⁵ E ponton szeretnénk visszautalni az ezt megelőző fejezet kapcsán a közvetítés és a konszenzus kapcsolatára, a közöttük való összefüggésre; a tárgyalással, választottbírói eljárással és peres eljárásokkal ellentétben a közvetítés lehetővé teszi a felek számára, hogy eredeti követeléseiken túlmutatva az azokat megalapozó érdekeket is megvizsgálják. A közvetítés arra kéri a vitapartnereket, hogy azonosítsák valódi motivációikat, és működjenek együtt, hogy kölcsönösen előnyös megállapodásokra jussanak, amelyek az egyes vitás felek legkritikusabb érdekeit érintik. Ez a gyakorlat a konszenzuskeresés lényege.⁴⁶ Ezzel szemben a választottbíráskodás gyakran azért sem képes konszenzusra építeni, mert bár konszenzusos eljárásról van szó, amelyben a vitás felek választották ki azt a jogot, amelyet a választottbírák a vitájukra alkalmazni fognak, a végső megoldás a

⁴² KECSKÉS – TILK: *i. m.* 15. o.

⁴³ KECSKÉS – TILK: *i. m.* 31. o.

⁴⁴ NANDAN: *i. m.* 4. o.

⁴⁵ NÉMETH – SZILÁGYI: *i. m.* 22. o.

⁴⁶ MEALY: *i. m.* 200. o.

választottbírák kezében marad. A választottbírók a rendelkezésükre álló hatalom keretein belül úgy alakíthatják ki a határozatukat, ahogyan csak akarják, a vitapartnerek érdekeit figyelmen kívül hagyva vagy integrálva. Így nincs garancia arra, hogy a választottbíróági döntés valóban minden vitás félnek tetszeni fog.⁴⁷ Továbbá a választottbíróági eljárás számottevően különbözik mediációtól abban is, hogy annak során a feleknek átengedik az eljárás feletti kontrollt a választottbírósnak, amely végrehajtható ítélettel dönt az elé terjesztett ügyben, ugyanakkor nem felelhető el, hogy kevésbé kötött, mint az állami bíróságok eljárása, tekintettel arra, hogy a felek a választottbíróság eljárásának szabályait voltaképpen saját igényeik szerint alakíthatják ki.⁴⁸ Szükséges továbbá megemlíteni a választottbíróági kikötéssel kapcsolatban, hogy a szerződésen alapuló bíróválasztás során a felek kölcsönös és egybehangzó nyilatkozatot tesznek, hogy a rendes bíróági eljárást mellőzve a jogvitájukat választottbíróság elé terjesztik. A választottbíróági eljárás tehát a felek választásán nyugszik, ami többek között abban nyilvánul meg, hogy az érintettek a részvételre nem kötelezhetők, kivéve akkor ha ezt önként szerződéses keretek között vállalják.⁴⁹

Kiemelendő továbbá, hogy a közvetítésnek sokkal inkább bizalmasnak kell lennie más eljárásokhoz képest. A feleknek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy vitájukat a kölcsönös bizalom légkörében rendezzék, anélkül, hogy attól kellene tartaniuk, hogy a közvetítés során közölt információk nyilvánosságra kerülhetnek, vagy felhasználhatók ellenük egy későbbi peres eljárásban. A közvetítői eljárás bizalmas jellegének elve tehát lehetővé teszi a felek számára, hogy minden további szorongás nélkül tárják fel a megegyezés lehetőségét. Az információk, illetve a saját megegyezési javaslatok vagy egyéb nyilatkozatok nem kívánt felhasználásától való félelem általában gátolja a felek szabad véleménynyilvánítását.⁵⁰ Nem mellesleg a közvetítés elősegíti a felek közötti pozitív jövőbeli interakciókat is. Mivel a közvetítés nem kontradiktórium és kreatív problémamegoldásra ösztönöz, a felek olyan megállapodásokra juthatnak, amelyek együttműködően megőrzik kapcsolataikat, és egyúttal megalapozzák a jövőbeli viták megoldását is.⁵¹ A közvetítés tehát – szemben például a nyilvános bíróági eljárásokkal – mindig bizalmasnak minősül. Az eljárás során érvényesül a titoktartás vétele, a titoktartás maga a sikeres közvetítés előfeltétele, hiszen ez az elv segít, olyan környezetet teremteni, amelyben a felek szabadon beszélhetnek a konfliktusukról.⁵² Összességében a mediáció biztosítja, hogy a vitában részt vevő valamennyi fél számára elfogadható, igazságos megoldás szülessen, és ezáltal "win-win" helyzet alakuljon ki. Csak a közvetítés teszi lehetővé, hogy a felek mind a vitájuk, mind annak megoldása felett az ellenőrzést gyakorolhassák. A közvetítés az, amely révén a felek valódi értelemben kommunikálhatnak egymással, amire a vita kezdete óta nem voltak képesek.⁵³ A mediáció megkülönböztető jellemzője tehát a felek önrendelkezési joga, ez a sajátossága az, amely megőrizte a közvetítés és a bírósági eljárás közötti markáns különbséget, és az előbbit olyan alternatív vitarendezési eljárássá tette, amely nagyobb részvételt tesz lehetővé a felek számára a vitájuk kimenetlében.⁵⁴

A mediáció sem mentes azonban hátrányoktól. Ezek közül az elsődleges a résztvevők számára a tisztességes eljárás védelmének hiánya. A közvetítésből hiányoznak a felek védelmét szolgáló, formalizált eljárási és bizonyítási szabályok, amelyek a peres vagy választottbíróági eljáráshoz kapcsolódnak. A formalitás hiánya hátrányt jelent azok szemében, akik szerint ez lehetővé teszi a közvetítő elfogultságát, a kényszerítést vagy a felek rosszhiszeműségét. Mások számára megerősíti, hogy jól képzett közvetítőre vagy

---

⁴⁷ MEALY: *i. m.* 200. o.

⁴⁸ BENCsik Imola: Mediáció és választottbíráskodás: A többszintű vitarendezési klauzulák érvényesíthetősége a nemzetközi kereskedelmi eljárásokban. *Glossa Iuridica*, 10. évf., 5-6. sz., 2023, 167-194. o. (Elérhető: https://real.mtak.hu/188230/1/GI_2023_5-6_167-194.pdf), 173. o.

⁴⁹ GLAVANITS – WELLMAN: *i. m.* 18-19. o.

⁵⁰ ESPLUGUES: *i. m.* 104. o.

⁵¹ MEALY: *i. m.* 201. o.

⁵² GURIELI, Ana: The Importance of Mediation in The Process of Resolving International Private Disputes. *Law and World*, vol. 9., issue 1., 2023, 105. o.

⁵³ NANDAN: *i. m.* 4. o.

⁵⁴ ANDERSON, Dorcas Quek: The Singapore Convention on Mediation: Supplying the Missing Piece of the Puzzle for Dispute Resolution. *Singapore Management University School of Law Research Paper*, 2020/1. sz. 3. o.

ügyvédre van szükség, aki segíti az előkészületeket, és részt vesz az eljárás során annak biztosítása érdekében, hogy a fontos jogokról ne mondjanak le tájékozott beleegyezés nélkül.⁵⁵

Továbbá a közvetítéssel elért egyezségek joghatásainak érvényesítésére szolgáló, határokon átnyúló mechanizmus hiánya jelentős akadályát képezheti annak, hogy egyes vállalatok hajlandóak legyenek a közvetítést igénybe venni. Probléma lehet, ha a másik fél később nem teljesít, a teljesítésre törekvő vállalatnak pedig lényegében újra kellene kezdenie a peres vagy választottbírói eljárást. Emellett sok vállalat nehezen tudja meggyőzni üzleti partnereit, hogy közvetítésben vegyenek részt, mivel úgy vélik, hogy az nem rendelkezik elég erős nemzetközi legitimitással.⁵⁶

2. táblázat: A mediáció hosszútávú előnyei

Érv	Leírás
<i>Gazdaságosság</i>	A közvetítés elősegíti a viták gyorsabb és költséghatékonyabb rendezését, szemben a hosszadalmas pereskedéssel, ami különösen fontos az idő és a költségek minimalizálására törekvő vállalkozások és vállalatok számára.
<i>Hosszútávú kapcsolatok fenntartása</i>	A közvetítés segít megőrizni a felek közötti kapcsolatot, ami különösen fontos lehet az üzleti élet, a nemzetközi kereskedelem és a beruházások szempontjából.
<i>Rugalmasság és alkalmazkodó képesség</i>	A közvetítés lehetővé teszi az egyéni és rugalmas megoldások megtalálását, figyelembe véve az egyes konfliktusok sajátosságait és a felek érdekeit.
<i>Nemzetközi együttműködés</i>	A közvetítés alkalmazása segít az államok és a nemzetközi szervezetek közötti bizalom és együttműködés kiépítésében, megkönnyítve a viták békés rendezését.
<i>Pozitív tapasztalat</i>	A mediációnak a nemzetközi gazdasági konfliktusok rendezésében – például a Kereskedelmi Világszervezet (a továbbiakban: WTO) és más fórumok keretében – való sikeres alkalmazása során felhalmozott tapasztalatok bizonyítják e megközelítésben rejlő lehetőségeket.

⁵⁵ NANDAN: *i. m.* 6. o.

⁵⁶ SCHNABEL, Timothy: The Singapore Convention on Mediation: A Framework for the Cross-Border Recognition and Enforcement of Mediated Settlements. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 2019/1 sz., 2-3. o. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3239527)

A választottbíráskodásban az eredményt a választottbíró határozza meg, aki főszabály szerint a jogilag lehetséges és megengedett döntését az ügy érdemére alkalmazandó jogra alapozza. A közvetítés során a feleknek lehetőségük van arra, hogy figyelembe vegyék a releváns üzleti érdekeket, és megoldást találjanak olyan problémákra, amelyeket egyébként a jog pusztá és merev alkalmazásával nem feltétlen lehetne megoldani. Következésképpen, amikor a közvetítéssel, mint érdekalapú eljárással, a választottbíráskodással pedig mint jogalapú eljárással foglalkozunk, át kell gondolnunk ezen eljárások korlátait és lehetőségeit. A közvetítésről azt mondják, hogy jövőorientált, míg a választottbíráskodás múltorientált. Amint arról már szó esett, a közvetítés célja az adott ügy megoldása mellett az, hogy egy lépéssel tovább menjen, és elképzelhetővé tegye, hogy a felek jövőbeli kapcsolata hogyan fog alakulni az adott ügy megoldása után. Ezzel szemben a választottbíráskodás célja és a döntőbíró feladata a múltban történtek értelmezése, és az eredmény lényegében e múltbeli magatartás elemzésén alapul. A választottbíráskodás mint ítélkezési eljárás a stabilitás, a kiszámíthatóság értékét teremti meg és tartja fenn, míg a közvetítés, mint konszenzusos eljárás a demokratikus párbeszédet, a problémamegoldást és a felek közötti magasabb szintű együttműködést segíti elő.⁵⁸

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban nemcsak az alternatív vitarendezési módszerek bemutatására törekedtünk, hanem célunk között szerepelt többek között azok népszerűségének és hatékonyságának alátámasztása is. Erre tekintettel vizsgálat alá vettük, hogy melyek lehetnek azok a szempontok, amelyek – elsősorban – a mediáció mellett szólnak, illetve melyek lehetnek azok a sajátosságok, ami miatt a nemzetközi vállalati szereplők az alternatív vitarendezést választják. Mindennek érdekében összehasonlító elemzést végeztünk, valamint részletesen kifejtésre kerültek a mérlegelés alapjául szolgáló előnyök és hátrányok. Reményeink szerint ezen elméleti megalapozás segítségünkre lesz a közeljövőben tervezett gyakorlati vizsgálat eredményessége tekintetében is, amellyel összességében igazolhatóvá válik a „hatékonyság népszerűsége”, avagy az alternatív vitarendezési módszerek előtérbe kerülése a nemzetközi kereskedelmi színtéren.

FORRÁSJEGYZÉK:

- [1.] ANDERSON, Dorcas Quek: The Singapore Convention on Mediation: Supplying the Missing Piece of the Puzzle for Dispute Resolution. *Singapore Management University School of Law Research Paper*, 2020/1. sz. 1-20. o. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3553739)
- [2.] ANKA Tibor – BÓKAI Judit: *Mediáció, egyeztetés, választott bíráskodás*. In: *Közjegyzők Közlönye*, 47. évf. 7-8. szám, 2000.
- [3.] BENCsik Imola: Mediáció és választottbíráskodás: A többszintű vitarendezési klauzulák érvényesíthetősége a nemzetközi kereskedelmi eljárásokban. *Glossa Iuridica*, 10. évf., 5-6. sz., 2023, 167-194. o. (Elérhető: https://real.mtak.hu/188230/1/GI_2023_5-6_167-194.pdf)
- [4.] EIDENMÜLLER, Horst – GROßERICHTER, Helge: *Alternative Dispute Resolution and Private International Law*. July 31, 2015. (Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=2638471>, utolsó elérés dátuma: 2024.02.02.)
- [5.] ESPLUGUES, Carlos: *Mediation in the EU after the Transposition of the Directive 2008/52/EC on Mediation in Civil and Commercial Matters*. Civil and Commercial Mediation in the E.U. after the transposition of the Directive 2008/52/EC on Mediation in Civil and Commercial Matters, in *Civil and Commercial Mediation in Europe: Cross-Border Mediation Vol II*. (ESPLUGUES, C., ed.), Cambridge, Intersentia, 2014.
- [6.] European Commission: *Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law*. 2002. (Elérhető: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/61c3379d-bc12-431f-a051-d82fetc20a04>, utolsó elérés dátuma: 2024.02.02.)

⁵⁷ ZHOMARTKYZY: *i. m.* 197. o.

⁵⁸ GROSU: *i. m.* 54. o.

- [7.] GLAVANITS Judit – WELLMAN Barna Bence: *Alternatív vitarendezés helye a jogrendszerben*. 2018. Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs.
- [8.] GROSU, Manuela Renáta: *Hybrid Procedures: The Combination of Mediation and Arbitration in Resolving Commercial Disputes from Arbitrator, Mediator, Legal Representative, and Client Perspective*. Eötvös Loránd University, Budapest, 2021. (<https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/54725/Disszertáció.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)
- [9.] GURIELI, Ana: The Importance of Mediation in The Process of Resolving International Private Disputes. *Law and World*, vol. 9., issue 1., 2023, 102-109. o. (<https://lawandworld.ge/index.php/law/article/view/349/313>)
- [10.] KECSKÉS László – TILK Péter (szerk.): *A választottbíráskodás és más alternatív vitarendezési eljárások jogi szabályozásának alapjai*. PTE ÁJK, Pécs, 2018.
- [11.] MEALY, Nate: Mediation's Potential Role in International Cultural Property Disputes. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, vol. 26, no. 1., 2011.
- [12.] NANDAN, Devki: *Role of Mediator, & what Are Its Advantages and Disadvantages of Mediation?* Galgotias University, 2020, 1-6. o. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3625710)
- [13.] NAWAFLEH, Abdullah – KANDEEL, Moustafa: Alternative dispute resolution of private international law. *Humanities and Social Sciences Review* (ISSN: 2165-6258 :: 05(02)), 2016.
- [14.] NÉMETH Zoltán – SZILÁGYI András: *Mediáció a gazdasági ügyekben – Hatékonyság, proaktivitás, gazdaságosság. Kutatási összefoglaló tanulmány*. In: *Miskolc Jogi Szemle*, 15. évf., 4. sz., 2020, 19-38. o. (Elérhető: https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/16236/6_nemeth_szilagyi_tordelt.pdf)
- [15.] SCHNABEL, Timothy: The Singapore Convention on Mediation: A Framework for the Cross-Border Recognition and Enforcement of Mediated Settlements. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 2019/1 sz., 1-60. o. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3239527)
- [16.] STIPANOWICH, Thomas: Arbitration, Mediation and Mixed Modes: Seeking Workable Solutions and Common Ground on Med-Arb, Arb-Med and Settlement-Oriented Activities by Arbitrators. *Pepperdine University Legal Studies Research Paper*, 2020/25. sz., 265-370. o. (Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3689389)
- [17.] TANZI, Attila Massimiliano: *The Means for the Settlement of International Cultural Property Disputes: An Introduction*. 2019. (Elérhető: <https://docs.pca-cpa.org/2019/12/A.-Tanzi-Lecture-of-25-October-2019.pdf>, utolsó elérés dátuma: 2024.02.02.)
- [18.] ZELLER, Bruno – TRAKMAN, Leon: Mediation and Arbitration: The Process of Enforcement. *Uniform Law Review*, 2019. (<http://classic.austlii.edu.au/au/journals/UNSWLRS/2019/43.pdf>)
- [19.] ZHOMARTKYZY, Maria: Mediation for The Resolution of International Economic Conflicts. Effective Approaches and Perspectives. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2023. (<http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294414/287199>)
- [20.] *WIPO Alternative Dispute Resolutions Options: A Guide for IP Offices and Courts*. WIPO Arbitration and Mediation Center. <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-rn2022-15-en-wipo-alternative-dispute-resolution-options.pdf> (2024. március 14.)

A BÍRÁK MANDÁTUM-KELETKEZÉSI MODELLJEI ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS

Absztrakt

Hogyan nyerik el megbízatásukat a bírák? Milyen szempontrendszer szerint keletkezik mandátumuk és milyen jogpolitikai célok alapozzák meg a kritériumrendszer felállítását a dolgozatban vizsgált államokban? Hiszen ezen feltételek minden államban más és más vetületben jelennek meg, kerülnek szabályozásra az állami berendezkedések különbözőségeiből fakadóan. Jogi keretek között érvényesül politika, vagy ellenkezőleg: politikai keretek között jog? A politikai és jogi érdekek szembenállása és összefonódása az államok alkotmányos berendezkedésében hogyan jelentkezik, vajon melyik államban és milyen arányban dominálnak akár a politikai akár a jogi szempontok a bírói tisztség elnyerésekor, a kiválasztási eljárásban?

Kulcsszavak: kritériumrendszer; kiválasztási rendszer; mandátum-keletkezési modell; politika; jog; jogpolitika;

BEVEZETÉS

Az egyes megválasztási/kinevezési feltételek hogyan alkalmazkodnak az állam felépítéséhez? Hogyan elegendnek a szakértői és a laikus elemek a hivatalok szempontjából? A kutatás eredményességének elérése céljából a következő szempontrendszer által kívánom vizsgálat alá vonni az államok bíráinak mandátum-keletkezési modelljeit:

- jelölési feltételek (pl. életkor, végzettség)
- összeférhetetlenség (kizárási okok)
- tisztség-keletkezési (megválasztási-kinevezési) csatornák
- függetlenségi biztosítékok
- kinevezések időtartama.

Ezen szempontok tükrében szeretnék rávilágítani az egyes államok bíráinak mandátum-keletkezésének alakulására, kiemelve a különbségeket és bemutatni a hasonlóságokat is. Az egyedi megoldások ugyanúgy kérdéseket és érdekes megfontolásokat foglalhatnak magukban. A jog és politika együttműködése, harca, összefonódása vagy elkülönültsége fogja megadni a legfőbb irányvonalat, ehhez milyen eszközök és megfontolások vezetnek? Dolgozatom főbb gócpontját jelenti a fenti kérdések megválaszolása a bírák mandátumkeletkezési módjainak görcső alá vételével.

1. MODELLEK ÉS STANDARDOK

Több állam bíróválasztási rendszere tekintetében alkotott véleménynyazat Európa Tanács Velencei Bizottsága, például Ukrajna, Málta, Szerbia, Grúzia esetében. Az elemzés alapvető szempontjai az Európa Tanács Velencei Bizottságának jelentéseiben szereplő követelményeket követik. Az Európa Tanács Velencei Bizottságának ajánlásai és jelentései az Európai Unión belüli bírák megválasztásáról szóló követelményeket fogalmazza meg, ami ajánlott az európai államok bíróságaira nézve. A jelentés így fogalmaz: Mivel a bírák kinevezése alapvető fontosságú a függetlenségük garantálása és a pártatlanságuk biztosítása érdekében, ajánlott a kinevezési eljárást részletesen szabályozni az adott állam alkotmányában.¹ Az eljárás átpolitikálódása veszélyének csökkentése érdekében a tervezet előírja, hogy a bírák megválasztásához minősített parlamenti többség szükséges. Az ukrán igazságszolgáltatási rendszer vonatkozásában, de általános ajánlásként

---

¹ [venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2023\)019-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2023)019-e) (letöltés dátuma: 2023.10.16.) CDL-AD(2009)023, Vélemény a bírák és a bíróságok megválasztására vonatkozó kritériumok és normák tervezetéről Szerbiában, 12. §

fogalmazta meg a Velencei Bizottság, hogy a parlament olyan jelöltet nevezzen ki, aki megfelel a törvényes követelményeknek, hogy elkerülhető legyen mindenféle politikai beavatkozás lehetősége.² A tagállamok többségében a bírák felvételének vagy előléptetésének kritériumait törvények vagy rendeletek határozzák meg. Az egyedüli kivételek ez alól azok a bírói rendszerek, amelyekben a nép mérlegelés által (törvényhozó hatalom) vagy egy független hatóság által választ, beleértve azt az igazságszolgáltatást is, ami esetenként politikai jellemzőkkel bírhat.³ Az az elv, hogy a bírák kinevezésére és szakmai előmenetelére vonatkozó valamennyi döntést a törvény keretein belül objektív kritériumok alkalmazásával és érdemi szempontok (meritokratikus elemek) alapján kell meghozni, nem vitatható.⁴ Számos országban a bírákat versenyvizsga eredménye alapján nevezik ki, máshol pedig a tapasztalt gyakorlati szakemberek közül választják ki őket. Lehet vitatkozni azon, hogy a vizsga legyen -e a kinevezés egyedüli alapja, vagy a jelölt személyes tulajdonságaira és tapasztalatokra is alapozzanak. Ami a bírák tapasztalt szakemberek köréből történő kiválasztását illeti, aggályokat vethet fel a kiválasztási eljárás objektivitását illetően.⁵

Fennáll a reális lehetősége annak, hogy a választási folyamat erősen átpolitizálódjon. Bármennyire is demokratikusnak tűnik elsősre a parlamenti képviselők intenzív kikérdezésével járó eljárás a bírásról azt a képet keltheti, hogy a bírák a törvényhozás véleményétől függnnek, ami nem egyeztethető össze a demokráciában szükséges hatalommegosztással. Ha ugyanis a bírói hatalom ki van szolgáltatva a politikai erőknek, akkor az teljesen szembemegy a jogállamiság elvével és a bírói függetlenség követelményével. Azonban a Legfelsőbb Bíróságok elnökeinek számonkérhetősége éppen ellenkezőleg a jogállamiság és a hatalommegosztás elveinek érvényesülését valósítja meg.⁶ Az igazságszolgáltatás függetlenségének elve megköveteli, hogy a bírák kiválasztásában az érdemi körülmények figyelembevételére alapján kell eljárni, és ki kell zárni minden politikai befolyást. A kormányfőnek nem szabad befolyással rendelkeznie a bírák megválasztására. Ez ugyanis megnyitná az utat a lehetséges politikai befolyás előtt, ami nem egyeztethető össze az igazságszolgáltatás függetlenségének modern felfogásával.⁷ Az ukrán békebírák népi választásokon történő kiválasztásáról így vélekedik a Velencei Bizottság: Nincs probléma a laikus bírák bevezetésével, de ennek nem szabadna a népi választásokon keresztül történnie. A bírának így kampányolniuk kellene a megválasztásukért, vagy – ami még rosszabb – a politikai pártok tennék meg ezt helyettük. Ez veszélyeztetné a bírák pártatlanságát, akik később úgy érezhetik, hálásnak kell lenniük annak a politikai pártnak, amelyik támogatta a megválasztásukat. Egy ilyen rendszert nem szabad bevezetni Ukrajnában, ahol a bírói kar függetlensége alapvető fontosságú az igazságszolgáltatás korrupció elleni küzdelmében.⁸ A békebírók feladatkörébe tartozik, hogy a kis értékű követeléseket ezen intézmények tárgyalják meg. A békebírók feladatkörébe tartozik, hogy a kis értékű követeléseket ezen intézmények tárgyalják meg. A békebírók feladatkörébe tartozik, hogy a kis értékű követeléseket ezen intézmények tárgyalják meg. A békebírók feladatkörébe tartozik, hogy a kis értékű követeléseket ezen intézmények tárgyalják meg. A békebírók feladatkörébe tartozik, hogy a kis értékű követeléseket ezen intézmények tárgyalják meg.⁹

Az Európa Tanács Velencei Bizottságának véleménye kiemelte a bírák pártatlanságának és függetlenségének követelményét, és a politikai hatalmi ág befolyásától való tartózkodást, ezt többször is taglalta és kihangsúlyozta ennek fokozott érvényre juttatását. Felhívta a figyelmet az alkotmányban, törvényekben és rendeletekben történő szabályozásra is. Ukrajna szempontjából rámutatott arra, hogy a bírák megválasztásához a parlamenti képviselők minősített többségének szavazatára van szükség. A törvényi objektív kritériumokat is kiemelte, amik alapján és szigorú betartása mellett kell kiválasztani a bírát. Különbséget fogalmazott meg továbbá a versenyeredmény alapján történő választás és a személyes

---

² Uo. AD(2003)019, Vélemény Ukrajna Alkotmányának módosítására irányuló három törvénytervezetről, 40. §.

³ [venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2023\)019-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2023)019-e) (letöltés dátuma: 2023.10.16.) AD(2009)023, Vélemény a bírák és a bíróságok megválasztására vonatkozó kritériumok és normák tervezetéről Szerbiában, 12. §

⁴ Uo. CDL-AD(2019)009, Sürgős vélemény a Legfelsőbb Bíróság bíráinak kiválasztásáról és kinevezéséről Grúziában, 21-25. §

⁵ [venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2023\)019-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2023)019-e) (letöltés dátuma: 2023.10.16.) CDL-AD(2007)028, A Velencei Bizottság jelentése a bírói kinevezésekről, 36. §

⁶ Uo. CDL-AD(2010)003, Közös vélemény az ukrán igazságügyi rendszerről és a bírák jogállásáról szóló törvénytervezetről a Velencei Bizottság és az Emberi Jogi Főigazgatóság Együttműködési Igazgatóságának véleménye és Jogi Ügyek Bizottságának véleménye alapján, 44-45. §§.

⁷ Uo. CDL-AD(2018)028, Vélemény az alkotmányos rendelkezésekről, a hatalmi ágak szétválasztásáról és az igazságszolgáltatás és a bűnüldözés függetlenségéről Máltán, 43. §

⁸ [venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2023\)019-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2023)019-e) (letöltés dátuma: 2023.10.16.) CDL-AD(2013)014, Az alkotmánymódosításokról szóló törvénytervezetről, az Alkotmány megerősítéséről szóló bírák függetlenségének megerősítéséről és az Alkotmány módosításairól szóló, az Alkotmányozó Gyűlés általi javaslat, Ukrajna, 47. §

⁹ https://e-justice.europa.eu/42/HU/small_claims?ITALY&member=1 (letöltés dátuma: 2023.11.11.)

tulajdonságok és gyakorlati szakemberek közül történő kiválasztás között, megfogalmazva az objektív törvényben szabályozott kritériumok általi megválasztás preferálását.

Alapvetően három ideáltípust különböztethetünk meg, amik az egyes államokra jellemzők és a bírák kiválasztásának fő irányvonalát határozzák meg, ezeket kiválasztási rendszereknek nevezzük. A három típus a 1. meritokratikus, 2. politikai, 3. kapcsolati tőke alapú kiválasztási rendszerek. A meritokratikus, más néven érdemközpontú rendszer szerint azok a jelöltek tölthetik be a bírói pozíciót, akik képességeik, kvalitásaik és tudásuk alapján erre a posztra a legalkalmasabbak. Igazságszolgáltatási tanácsok felállítása fogja megalapozni a meritokratikus kiválasztást, aminek segítségével történik meg a folyamat. A politikai kiválasztási rendszer előtérbe helyezi az ideológiai és politikai szempontokat a bírák kiválasztásakor. Ebben az esetben a jelölt pártállása lesz az irányadó, ami a bírói függetlenség és pártatlanság elveibe ütközik. A harmadik megoldásban keverednek a meritokratikus és a politikai rendszer elemei. A kapcsolati tőke alapú kiválasztási rendszerek esetében az egyén kapcsolati tőkése és a személyes érdekérvényesítő képessége fogja jelenteni a kiválasztás alapját, lesz meghatározó a kiválasztáskor.¹⁰

2. EGYES ÁLLAMOK BÍRÓI MANDÁTUMKELETKEZÉSI MEGOLDÁSAI

2.1. Franciaország bíráinak mandátumkeletkezése

Franciaországban a köztársasági elnök nevezi ki a bírakat az Igazságszolgáltatási Főtanács ajánlására. A bírói függetlenséggel összefüggésben az Igazságszolgáltatási Tanács garanciális jogosítványa, hogy a bírák ellen fegyelmi ügyekben jogosult fegyelmi bíróságként eljárni, és egyedül a Tanács szabhat ki a bírókra a törvényben meghatározott szempontok szerint szankciót. A Tanács minden kapcsolatát megszüntették a végrehajtó hatalmi ággal, az igazságügyi miniszter és a köztársasági elnök sem tagja a Tanácsnak.¹¹ A bírák kinevezésük előtt érdemközpontú, objektív szempontokon alapuló versenyvizsgát kötelesek tenni, ami a meritokratikus rendszert testesíti meg és kizárja a politikai és kapcsolati tőke befolyását. A felvételtől az Előmeneteli Bizottság dönt, ami minden előmenetelről határoz (kivéve a legmagasabb bírói és ügyészi posztokat). Ezt a kiválasztási rendszert nevezhetjük karrierbírói rendszernek is, ami mindinkább terjed az európai államokban (Spanyolország, Portugália, Hollandia stb.).¹² Franciaország tekintetében majdnem minden állami forrásból működő intézményre és szerve jellemző az a megállapítás, hogy az esélyegyenlőségre alapozott vizsgák teljesítése lesz szükséges egy-egy álláshely betöltéséhez. A különböző vizsgák rendszere ennek okán rendkívül kiterjedt Franciaországban és a bírói versenyvizsgák is szigorú szabályok között zajlanak. A szelekció nem a diploma megszerzésekor történik, hanem a francia bíróképző intézményben Bordeaux-ban. Azok a személyek kerülnek kiválasztásra, akik kvalitásaik alapján a bírói tevékenység ellátására alkalmasnak találhatnak. Tehát szakmai szempontok alapján kerülnek kiválasztásra a bírák.¹³

A francia Alkotmány így rendelkezik a bírói hatalomról: A köztársasági elnök biztosítja a bírói hatalom függetlenségét. Ebben a Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács támogatja. Organikus törvény határozza meg a bírák jogállását. A bírák tisztségükből el nem mozdíthatók.¹⁴ A Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács ítélőbírói testülete javaslatokat tesz a Semmitőszék bírójának kinevezésére, a fellebbviteli bíróságok első elnökének, és az Elsőfokú Bíróság elnökének kinevezésére. A többi bírát a testület egyetértésével nevezik ki.¹⁵ (A Legfelsőbb Bíróság szerepét a francia Semmitőszék látja el.) A bírókra vonatkozó összeférhetlenségi szabályokat is szükséges ismertetni. A bíró ugyanis nem folytathat oktatási, művészeti és irodalmi munkán kívül egyéb kereső tevékenységet. A politikai demonstrációkban és sztrájkban való részvételük is tiltott. Érdekes, hogy a párttagság és a szakszervezeti tevékenység keretében folytatott érdekképviseleti munka számukra engedélyezett.¹⁶

¹⁰ NAGY Botond: *A bírák kiválasztásának összehasonlító vizsgálata*. In. *Comparative Law Working Papers*, 3. évf., 1. szám, 2019, Szeged, 2. o. Elérhető: nagy_birak_jan.pdf (u-szeged.hu) (letöltés dátuma: 2023.10.16.)

¹¹ SALGÓ Nóra: *A bírói függetlenség összehasonlító megközelítésben*. In. *Comparative Law Working Papers*, 3. évf., 1. szám, 2019, Szeged, 22 o. Elérhető: salg_fggetlen.pdf (u-szeged.hu) (letöltés dátuma: 2023.10.16.)

¹² NAGY: *i. m.* 10-11. o.

¹³ BADÓ Attila: *A bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata*. MTA Doktori Értekezés, 2017, Szeged, 38-40. o.

¹⁴ Az 1958. évi október 4-i francia Alkotmány, VIII. Cím, 64. cikk.

¹⁵ Uo. 65. cikk.

¹⁶ SALGÓ. *i. m.* 21-22. o.

2.2. Az Amerikai Egyesült Államok bírának mandátumkeletkezése

Az Amerikai Egyesült Államokban két bírósági rendszer működik egymással párhuzamosan. Ezek a tagállami bíróságok és a szövetségi bíróságok. A szövetségi bíróságok élén a Szövetségi Legfelsőbb bíróság áll. A szövetségi bíróságok szövetségi ügyekben, a tagállamok pártügyeiben és alkotmányjogi kérdésekben érintettek. A tagállami bíróságok a szövetségi ügyeken kívül eső ügyekkel foglalkoznak (szubszidiárius szerepkör) és a tagállam saját jogi ügyeinek megoldásával. Az USA Alkotmány így szól az Egyesült Államok bírói hatalmáról: Az Egyesült Államok bírói hatalma a Legfelső Bíróságot és olyan alsóbb bíróságokat illet, amelyeket a Kongresszus időről időre megalkot. Mind a legfelső, mind az alsó bíróságok bírái hivatalukat addig gyakorolják, amíg azt megfelelően látják el, szolgálataikért meghatározott időközökben tiszteletdíjban részesülnek, melyet hivatalviselésük tartama alatt nem lehet csökkenteni.¹⁷ Az USA sajátos megoldása a tagállami bírák kiválasztásának tekintetében, hogy a tagállamok válogatják, hogyan választják ki saját bíróságukat. Az érdemi (meritokratikus) és a politikai rendszerek elemeinek keveredése nagyon gyakori. A tagállamok többsége ugyan törekszik a politikai faktorok minimalizására egy szakmai bizottság beiktatásával, azonban a kinevezés esetén a tagállam kormányzója vagy törvényhozó testülete választja a bírakat. Az érdem szerinti kiválasztás esetében egy pártsemleges bizottság jelöli ki a legalkalmasabb személyeket, majd végső soron általában a kormányzóhoz küldik fel a listát és ő dönt a kiválasztandó személyekről. A munkájára alkalmatlan bíró eltávolítható, amennyiben a nép vagy egy a bíró tevékenységének mérlegelésére létrehozott bizottság alkalmatlannak találja. A párthű választás esetében a bírák kiválasztásánál köztudott a bíró politikai irányultsága, ez kifejezetten fel van tüntetve a szavazáskor, ennek okán a jelölteket mint egy politikai párt jelöltjét választják az állampolgárok. A pártsemleges választás esetében a bíró politikai irányultsága rejtve marad és így választják ki a választópolgárok a bírakat. Pártsemleges választás következtében általában 6-10 évre választható ki a bíró.¹⁸ A tagállami bírák kiválasztásának szempontjából tehát a határozott ideig tartó megbízatás lesz az irányadó.¹⁹

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság bírának kinevezése már teljesen más szempontok szerint is megtörténhet. Itt már egyáltalán nem rejtegetik a bírák politikai irányultságukat, sőt ezek lesznek a legmeghatározóbb szempontok a bírák kinevezésénél a Szövetségi Legfelsőbb Bíróságban. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróságnak 9 tagját a Szenátus hozzájárulásával az elnök nevezi ki.²⁰ Az elnök a saját politikai céljait támogató bíró kinevezésére törekszik. A bírák éppen ezért egyáltalán nem takargatják politikai nézeteiket. A legtöbb államtól ebben nagyban különbözik az USA bírói rendszere. Egy következő nagy különbség a decentralizált alkotmánybíráskodási funkcióban rejlik, melyet a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság és a tartományi bíróságok látnak el. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság bírának mandátuma élethosszig tart (addig amíg képesek ellátni a bírói feladatokat. A gyakorlatban mégis szakképzett személyek nyerik el a bírói pozíciókat. Egyéb szempontok alapján is ki lehet választani a bírakat, ilyenek például a nem, életkor, bőrszín, földrajzi szempontok, vallás stb. Ezzel az elnöknek nagy befolyása van a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság bírának kiválasztására.²¹ A szakmai szempontok fokozatos megerősödése sem homályosította el az elnök pártját támogató bírák kiválasztásának gyakorlatát. Az bírák elkötelezettsége így nem feltétlenül érdemi alapú, hanem inkább az ideológiai irányultság határozza meg. A pártfunkcionaritás megmarad attól függetlenül is, hogy a bírák élethossziglani kinevezésben részesülnek, ami az elnöki ciklus időtartamát jóval meghaladhatja.²² (Egyes nézetek szerint az élethosszig tartó kinevezés próbálja ellensúlyozni a bírák pártosságát.)

2.3 Az Egyesült Királyság bírának mandátumkeletkezése

Az Egyesült Királyság bírói rendszere a bírák kiválasztásának tekintetében a meritokratikus szempontokat veszi leginkább figyelembe. A Judicial Appointments Commission (Bírói Kinevezések Bizottsága) által történik meg a szavazolása annak, hogy a bírakat érdemeiknek és kvalitásaiknak megfelelően válasszák ki. A bizottság 15 tagból tevődik össze: laikusok, bírák és jogászok. A törvény ugyanakkor arra törekszik, hogy mindinkább kizárja a politikai tényezőket a bírák kiválasztásakor. A kiválasztást eredményesebbé téve tesztfeladatokat is alkalmaznak az alkalmasság felderítése érdekében. A lordkancellárnak olyan jelölteket kell javasolnia az uralkodónak, akik nem képviselnek pártérdeket. Tehát a lordkancellár lesz az a személy, aki

¹⁷ Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya 1787 III. Cikk 1. §

¹⁸ NAGY: *i. m.* 3-4. o.

¹⁹ BADÓ: *i. m.* 29. o.

²⁰ Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya 1787 II. Cikk 2. §

²¹ NAGY: *i. m.* 3-4. o.

²² BADÓ: *i. m.* 28-29. o.

jelöltek javasol kinevezésre az uralkodónál, akinek ezt már csak szentesítenie kell.²³ A bírák megválasztásának procedúrája tehát 3 lépcsőn keresztül történik: 1. A Judicial Appointments Commission javaslatot tesz a bíró személyére rátermettségi szempontok alapján a lordkancellárnak, 2. A lordkancellár a jelölést elfogadja, visszautasítja vagy megfontolásra visszaküldi, 3. A lordkancellár vagy az uralkodó ezt követően kinevezi a jelöltet. A bírák kiválasztása az Egyesült Királyságban tehát a rátermettség alapján, esetenként tesztfeladatok megoldásával, a pártosság mindennemű kizárásával történik.²⁴

A bíróvá válás kritériumai közé tartozik, hogy az Egyesült Királyság, Írország vagy a Commonwealth országainak állampolgára legyen a bírójelölt. Továbbá eldönti, hogy a bírói hivatást ésszerű időtartamon át vállalni tudja (legalább 5 évig). Szükségeltetik jogi végzettség is a bíróvá váláshoz.²⁵ Az Act of Settlement gyakorlata máig érvényes, miszerint a felsőbbbírósági bírák felmentése ügyében a törvényhozás két háza dönt. (Felfüggesztésre összességében a gyakorlatban egyetlen egyszer került sor.) Az alsóbb bírósági bírák elmozdítására rendelkezésre áll egy lehetőség. A Lord Chief Justice a lordkancellár közreműködésével dönt a bíró elmozdításáról, olyanképpen, hogy kizárólag a bíróságon belülről érkező panasz esetén van döntési jogosultsága.²⁶ A békebírák említése is érdekesnek ígérkezik. Olyan önkéntesekről beszélhetünk, akik jellemzően hármastanácsokban bírósági titkár felügyelete mellett ítélkezhetnek az Egyesült Királyságban. Minden büntetőügyet első fokon nekik kell levezetniük (kivéve a komplexebb ügyeket.) A békebíróvá válás feltétele a 18. életév betöltése és 65 életév túllépésének tilalma. Mandátumuk tipikusan 5 évre szól. Továbbá a poszt betöltése megkívánja a megfelelő fizikai állapotot és személyiségi jellemzőket (pl.: empátia, megbízhatóság, igazságérzet). A csőd és a büntetett előélet kizáró okként jelentkeznek.²⁷ Angliában és Walesben ugyanis csődeljárást a fizetésképtelen magánszemély ellen is meg lehet indítani.²⁸

A lordkancellár státuszával kapcsolatban a következő sorok lesznek irányadóak a bírák kiválasztásának tekintetében, melyeket kiragadtam az Egyesült Királyság Constitutional Reform Act (Alkotmányreform) törvényéből: „A hatalmi ágak szétválasztása érdekében a Lordkancellár nem lehet egyben a Lordok Házának tagja is, továbbá a Lordkancellár igazságszolgáltatási hatásköreit átveszi Anglia és Wales bíróságainak elnöke, a Főbíró (Lord Chief Justice). Így a Főbíró felelősségi körébe tartoznak a bírák képzésével, irányításával és hivatalba lépésével kapcsolatos feladatkörök.”²⁹ „A bírák jelölésére a Főbíró véleményének kikérését követően a Lordkancellár tesz javaslatot. Ezt követően a bírák jelöléséért felelős bizottság egy választási bizottságot jelöl ki, amelynek tagjai: Anglia és Wales legidősebb legfelső bírósági bírója, a Főbíró, a bírák jelöléséért felelős bizottság elnöke, valamint egy általa jelölt bizottsági tag. A választási bizottság döntéséről tájékoztatja a Lordkancellárt, aki azt elfogadja, elutasítja vagy új eljárásra utasítja a választási bizottságot. A Főbíró a Lordkancellár egyetértésével a törvényben meghatározott eljárási rend szerint gyakorolja a bírák felelősségre vonására irányuló hatásköreit.”³⁰ Tehát a lordkancellárnak egyfajta vétőjoga van arra nézve, hogy a választási bizottság döntését ő szentesíti, vagy utasítja el. Így relatív nagy döntési jogosultsággal rendelkezik a bírák kiválasztásának folyamatában.

2.4. Németország bíráinak mandátumkezelése

A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvénye így fogalmaz a bírák kinevezésének tekintetében: A szövetségi elnök nevezi ki és menti fel a szövetségi bírákat, a szövetségi tisztviselőket, tiszteket és altiszteket, ha a törvény másként nem rendelkezik.³¹ További fontos vonatkozó rendelkezései a következők: A Legfelsőbb szövetségi bírák kinevezéséről a tárgy szerint illetékes szövetségi miniszter a Bíróválasztási Bizottsággal karöltve dönt, amely a tárgy szerint illetékes tartományi miniszterekből és a Bundestag által választott ugyanannyi számú tagból áll.³² A tartományi bírák jogállását külön tartományi törvények szabályozzák. A tartományok elrendelhetik, hogy a tartományi bírák alkalmazása tekintetében a tartományi igazságügyminiszter a bírói választóbizottsággal karöltve határozzon. Amennyiben a szövetségi bíró hivatalos vagy nem hivatalos

²³ ZSURZSA Zsolt: *A bírák kiválasztásának összehasonlító elemzése. In. Comparative Law Working Papers*, 1. évf., 1. szám, 2017, Szeged, 5. o.

²⁴ BADÓ: *i. m.* 17-20. o.

²⁵ NAGY: *i. m.* 7. o.

²⁶ SALGÓ: *i. m.* 13-14. o.

²⁷ NAGY: *i. m.* 8. o.

²⁸ https://e-justice.europa.eu/447/HU/insolvencybankruptcy?ENGLAND_AND_WALES&init=true&member=1 (letöltés dátuma: 2023.10.16.)

²⁹ Az Egyesült Királyság Constitutional Reform Act (Alkotmányreform) törvénye (2005)

³⁰ Uo.

³¹ A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvénye 1949, 60. cikk. (1) bekezdés

³² A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvénye 1949, 95. cikk. (2) bekezdés

minőségben megsérti az alaptörvény elveit vagy valamely tartomány alkotmányos rendjét, a Szövetségi Gyűlés kérelmére a Szövetségi Alkotmánybíróság tagjai kétharmadának többségével elrendelheti a bíró más hivatalba történő áthelyezését vagy nyugállományba helyezését. Szándékos megsértés esetén a bíró elbocsátását is el lehet határozni. A bírák elleni vádemelésről az Alkotmánybíróság dönt.³³ A törvényhozás korhatárt állapíthat meg, aminek elérésekor az életük tartamára kinevezett bírák nyugalomba vonulnak.³⁴

A szövetségi szintű bírók kiválasztását a Bíróválasztó Bizottság végzi, ezt a szervet a szövetségi igazságügy miniszter hívja össze. 32 tagból tevődik össze, ebből 16 tagot a Bundestag delegál, a maradék 16 tag pedig Németország 16 tartományának igazságügyi minisztereiből tevődik össze. A Bizottság tehát a fentiek értelmében tisztán a másik két hatalmi ág által delegált tagokból áll. Aki a Bizottság szavazatainak többségét elnyeri, kiválasztott bírónak kell tekinteni. A kinevezés élethosszig tart általánosságban. A politikai és a meritokratikus elemek vegyülését vehetjük szemügyre, hiszen a politikailag áthatott testület választja ki a bírókat. A testület választ titkos szavazással, így az érdemi kritériumok figyelembevételére is sor kerülhet a kiválasztás során. Mivel azonban a politikai elemek vannak többségben a Bíróválasztó Bizottságban, ezért az ENSZ alapelveinek, nevezetesen a bangalorei alapelvek egyikének megsértésére kerül sor:³⁵ „A bírónak nem csupán a kormányzat végrehajtó és törvényhozó ágához fűződő szükségtelen kapcsolatokról és befolyásolástól kell tartózkodnia, hanem ennek egy külső megfigyelő számára is nyilvánvalónak kell látszania.”³⁶ Ennek megsértése abban is gyökerezik, hogy a mai napig nem alakítottak ki egy olyan a végrehajtó hatalomtól független szervet, ami részt venne a bírók kiválasztásában.³⁷ Megállapítható az is, hogy a német bírók kiválasztása szempontjából a kezdő bírók rekrutációjánál a jelöltek szakmai teljesítménye majdnem hogy kizárólagos szerepet képvisel, azonban ahogy egyre inkább feljebb haladunk a bírói ranglétrán, úgy fokozatosan és egyre erőteljesebben jelenik meg a politikai pártok szándéka a kiválasztásban.³⁸

2.5. Románia bírának mandátumkeletkezése

„A bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alávetve.”³⁹ A román alkotmányból kiragadott tételmondat ellenére a bírói függetlenség Romániában csak korlátozott módon valósul meg. Ez annak tudható be, hogy a bírói dimenzió az igazságügyi tárca irányítása alatt áll. A javaslattevési jog szorosan a miniszter előzetes jelölési jogához kötött a bírósági vezetők és a felsőbírók tekintetében. Az államfő feladata a kiválasztott bírósági vezetők kinevezése.⁴⁰ „Románia elnöke által kinevezett bírók elmozdíthatatlanok a törvénynek megfelelően. A bírók kinevezéséről szóló javaslatok, valamint az előléptetésük, áthelyezésük és büntetésük a Legfelsőbb Tanácsnak a hatáskörébe tartozik, organikus törvényének feltételei között. A bírói tisztség összeegyeztethetetlen bármely más köz- vagy magántisztséggel, a felsőfokú oktatásban betöltött oktatói tisztségek kivételével.”⁴¹ A Legfelsőbb Tanácsnak felépítéséről és tagjainak mandátumkeletkezéséről a román alkotmányban olvashatunk. „(1) A Legfelsőbb Tanács az igazságszolgáltatás függetlenségének biztosítója. (2) A Legfelsőbb Tanácsnak 19 tagja van, akik közül: a) 14-et a magisztrátusok közgyűlései választanak meg és a Szenátus igazol; ezek két osztálynak a tagjai, egyik a bíróké, a másik az ügyészeké; az első osztály 9 bíróból, a második 5 ügyészből áll; b) a civil társadalom 2 képviselője, jogász szakemberek, magas szakmai és erkölcsi hírnévvel, akiket a Szenátus választ meg; ők csak a plenáris üléseken vesznek részt; c) az igazságügyi miniszter, a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék elnöke, a Legfőbb Semmítő- és Ítélszék mellett működő Ügyészség főügyésze. (3) A Legfelsőbb Tanácsnak az elnökét egy éves mandátumra választják, a (2) bekezdés a) pontjában előírt magisztrátusok közül.”⁴² Ebből is láthatjuk, hogy kifejezetten politikai szervek is jelen vannak a Legfelsőbb Tanácsban. Ezen szerv tagjainak mandátumkeletkezésének vizsgálata azért is kiemelten fontos,

³³ Uo. 98. cikk.

³⁴ Uo. 97. cikk.

³⁵ NAGY: *i. m.* 8-9. o.

³⁶ Bangalorei alapelvek 1.3 Elérhető:
https://birosag.hu/sites/default/files/a_biroi_magatartas_bangalorei_alapelvei_tel_jes_1_0.pdf (letöltés dátuma: 2023.10.16.)

³⁷ SALGÓ: *i. m.* 20. o.

³⁸ BADÓ: *i. m.* 25. o.

³⁹ Románia Alkotmánya, 124. szakasz (3) bekezdés

⁴⁰ NAGY: *i. m.* 17. o.

⁴¹ Románia Alkotmánya, 125. szakasz (1.-3.) bekezdés

⁴² Uo. 133. szakasz (1.-3.) bekezdések

hiszen a Magisztratúra Legfelsőbb Tanácsa javasolja a bírák kinevezését. Végére pedig a javasolt bírakat a köztársasági elnök nevezi ki.⁴³

2.6. Magyarország bíráinak mandátumkeletkezése

„A bírák függetlenek, és csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélezési tevékenységükben nem utasíthatóak. A bírakat tiszttségükből csak sarkalatos törvényben meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani. A bírák nem lehetnek tagjai pártoknak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet.”⁴⁴ Magyarországon kétféleképpen válhat valaki bírónak: 1. egyetemet végzett jogász bírói fogalmazóként kezdi meg pályáját, ezt követően sikeres szakvizsga letétele után bírósági titkárrá válhat, majd pedig pályázhat az üres bírói állásra, 2. jogász végzettséggel rendelkező személy a bírói szervezeten kívül dolgozik, pályázhat a bírói kinevezésre (ritkább eset).⁴⁵ A bírakat Magyarországon a köztársasági elnök nevezi ki. Az a személy nevezhető ki, aki a 30. életévét betöltötte, cselekvőképes, magyar állampolgár, egyetemi jogi diplomával rendelkezik, szakvizsgát tett, vagy nyilatkozatot tesz, valamint alkalmas a bírói pozíció betöltésére és pályázatot nyújtott be az Országos Bírósági Hivatalhoz (kiválasztásra jelölés esetén javaslatétel történik a köztársasági elnökhöz kinevezésre az OBH elnöke által). Kinevezésre nem jogosult, aki büntetett előéletű, akivel szemben büntetőeljárás van folyamatban (...), aki a 70. életévét betöltötte.⁴⁶ Az összeférhetetlenségi szempontok pedig a következők: Bíró nem lehet párttag és politikai tevékenységet sem folytathat. Tiszttsége ellátásán kívül csak és kizárólag tudományos, oktatói, műszaki alkotó munkát végezhet kereső tevékenységként.⁴⁷

Fontosnak tartom az Országos Bírósági Hivatal (továbbiakban: OBH) elnökének mandátumkeletkezését is kielemezni. „A bíróságok igazgatásának központi feladatait az Országos Bírósági Hivatal elnöke végzi. Az Országos Bírói Tanács felügyeli a bíróságok központi igazgatását. Az Országos Bírói Tanács és más bírói önkormányzati szervek közreműködnek a bíróságok igazgatásában. Az Országos Bírósági Hivatal elnökét a bírák közül kilenc évre a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés választja. Az Országos Bírósági Hivatal elnökének megválasztásához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges. Az Országos Bírói Tanács tagja a Kúria elnöke, további tagjait sarkalatos törvényben meghatározottak szerint a bírák választják.”⁴⁸ Az OBH elnökének személyére a köztársasági elnök tesz javaslatot. Többen kritikát fogalmaztak meg az OBH elnökének pozíciójával kapcsolatban. Ugyanis a 2/3-os kormánytöbbség esetén a kormány befolyást tud gyakorolni az OBH elnökén keresztül a bírák kinevezésére, előléptetésére stb.⁴⁹ A Velencei Bizottság megfogalmazta ezzel kapcsolatos aggályait és olyan javaslattal állt elő, miszerint az OBH elnökének diszkrecionális jogköreit csökkenteni szükséges és megteremteni annak lehetőségét, hogy bizonyos kérdésekben bírósági felülvizsgálat alá lehessen vonni az OBH elnökét.⁵⁰ Ennek hatására az OBH elnökének jogkörét némiképpen korlátozták, ugyanis törvénybe iktatták, hogy az érvényesen pályázatot benyújtó, a bírói tanács rangsorában szereplő pályázó pályázatát az OBH elnöke csak az OBT előzetes egyetértésével nyilváníthatja eredménytelenné.⁵¹

2.7. Különbségek és feltehető jogpolitikai célok a fent elemzett államok bíráinak mandátumkeletkezése tekintetében

Mindenképpen górcső alá szeretném venni a politikai befolyást a bírói hatalomra vonatkozóan. Véleményem szerint a legnagyobb befolyást az Amerikai Egyesült Államok rendszerében tapasztalhatunk. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság bíráinak kinevezése ugyanis nagyban függ az éppen hatalmon lévő elnöktől és annak pártjától. A második megfigyelésem, hogy a bírának kampányolniuk szükséges annak érdekében, hogy elnyerjék a választópolgárok tetszését, csakúgy mint a politikai pártoknak. Tehát a politikai irányultság hiányában vajmi kevés esély van arra, hogy valaki a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság tagja lehessen. Következő gondolatom az volna, hogy az elnöknek tulajdonképpen szabad keze van a bírák kinevezése terén arra nézve, hogy az általa legpreferáltabb bírót neveze ki, annak érdekében, hogy politikai támogatottságát jobban

⁴³ NAGY: *i. m.* 18. o.

⁴⁴ Magyarország Alaptörvénye 2011, 26. cikk. (1) bekezdés

⁴⁵ NAGY: *i. m.* 28. o.

⁴⁶ VÁCZI Péter: *Bíróságok*. In. SMUK Péter: *Alkotmányjog II. Államszervezet*. 2014, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 156.

⁴⁷ Uo. 158.

⁴⁸ Magyarország Alaptörvénye 2011, 25. cikk. (6) bekezdés

⁴⁹ SALGÓ. *i. m.* 26. o.

⁵⁰

https://helsinki.hu/wp-content/uploads/Velencei_Bizottsag_CDL-AD_2012_020_Modosított_birosagi_torvenyek_HUN.pdf(letöltés dátuma: 2023.10.16.)

⁵¹ 2011. évi CLXXI törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról, 18. §, (6) bekezdése

növelje. Ebben az esetben tehát a „court packing” jelenségének megvalósulására lehetünk figyelmesek, ami azt jelenti, hogy a végrehajtó hatalom uralja a kiválasztási eljárást. Az USA után a vizsgált államok közül Németországban jelenik meg nagyobb volumenben a politikai befolyásoltság. Hiszen nincs egy olyan politikailag független intézmény, aminek ráhatása lehetne a bírák kiválasztására. Továbbá a végrehajtó hatalom és a törvényhozó hatalom is a kiválasztás szerves részét képezi, hiszen fele-fele arányban alkotják a szavazók táborát. A szövetségi miniszterek a végrehajtó hatalom képviselőjében és a törvényhozás delegáltjai fognak tehát döntést hozni a bírák kiválasztása tekintetében.

Magyarország, Franciaország és az Egyesült Királyság szempontjából a meritokratikus elemek vannak többségben. Azonban mindhárom államban megvan a lehetősége a politikai ráhatásnak. Franciaországban megengedett a párttagság és a szakszervezeti tevékenység keretében végzett érdekképviseleti munka, amivel a politikai függetlenség szenvedhet csorbát. Magyarországon az OBH elnökén keresztül történhet politikai behatás a bírák kiválasztására a 2/3-os kormánytöbbség esetében. Románia tekintetében pedig a Magisztrátus Legfelsőbb Tanácsának javaslatai alapján történő kiválasztás esetében a politikailag részben áthatott szerv által szűrődhet át a politikai befolyás fénycsóvjája. Az Egyesült Királyságban pedig a lordkancelláron, mint a végrehajtó hatalom szerves részén, keresztül szivároghatnak át a politikai befolyás cseppecskéi. Ezek olyan politikai kiskapuk lehetnek, amiket nyitva hagyott a jogalkotó. A skála egyik végpontján a meritokratikus elemekben bővelkedő Franciaországot, az ellenkezően pedig az Amerikai Egyesült Államokat tudom leginkább elhelyezni. A magyar és az Egyesült Királyság modellje Franciaország rendszeréhez közeledik a szakmai szempontok alapján, míg Németország és Románia bírói rendszere forrón követi politikai ráhatás szempontjából az USA rendszerét.

Különbséggként ragadnám meg az Egyesült Királyság békebíráskodásának lehetőségét. Ezek a bírák ugyanis laikus egyének, akik három fős tanácsban, jogi képesítés nélkül bíráskodhatnak elsőfokon. Természetesen figyelembe veszik a megfelelőségi szempontokat a békebírák kiválasztásakor. Továbbá egy 24 órás képzésen kell részt venniük az önkénteseknek.⁵² Ez a megoldás véleményem szerint a jogérzékkel rendelkező és kellő felvilágosítást nyert állampolgárok esetében lehet célravezető. A bíróságok tehermentesítése érdekében és a vállalkozó szellemű állampolgárok megléte esetén jó megoldásnak találok ezt a lehetőséget.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Felmerül ismételten a kérdés: Jog vagy Politika? Általánosságban megállapítható, hogy a politika nagyban befolyásolta a legtöbb vizsgált bírói mandátumkeletkezési/kiválasztási rendszer alapjait. A gyakorlatban a politikai ráhatás tehát érvényesül, az már egy másik kérdés melyik államban milyen mértékben. Nem feledkezhetünk meg azonban arról sem, hogy az államok által felállított objektív kritériumrendszerek a jog keretein belül működnek és valóban alkotmányos garanciaként a jogállamiság elve érvényesül. A hatalmi ágak elválasztásának elve mellett azonban többször is érezhető a hatalmi ágak összefonódásának ténye. Szintúgy az állam válogatja, mennyire ölelkeznek ezen hatalmi ágak egymással. Azonban az objektív, törvény által felállított kritériumrendszer tudja leginkább ellensúlyozni a politikai ráhatást és jogi keretek között tartani a kiválasztást a bírák esetében.

FORRÁSJEGYZÉK

- [1.] 2011. évi CLXXI törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról, 18. §, (6) bekezdése
- [2.] A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvénye 1949
- [3.] Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya 1787
- [4.] Az 1958. évi október 4-i francia Alkotmány
- [5.] Az Egyesült Királyság Constitutional Reform Act (Alkotmányreform) törvénye (2005)
- [6.] BADÓ Attila: *A bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata*. MTA Doktori Értekezés, Szeged, 2017.
- [7.] Bangalorei alapelvek 1.3 Elérhető: https://birosag.hu/sites/default/files/a_biroi_magatartas_bangalorei_alapelvei_tel_jes_1_0.pdf (letöltés dátuma: 2023.10.16.)
- [8.] https://e-justice.europa.eu/42/HU/small_claims?ITALY&member=1 (letöltés dátuma: 2023.11.11.)

⁵² NAGY: i. m. 8. o.

- [9.] https://ejustice.europa.eu/447/HU/insolvencybankruptcy?ENGLAND_AND_WALES&init=true&member=1 (letöltés dátuma: 2023.10.16.)
- [10.] https://helsinki.hu/wp-content/uploads/Velencei_Bizottsag_CDL-AD_2012_020_Modosított_birosagi_torvenyek_HUN.pdf(letöltés dátuma: 2023.10.16.)
- [11.] Magyarország Alaptörvénye 2011.
- [12.] NAGY Botond: *A bírák kiválasztásának összehasonlító vizsgálata. In. Comparative Law Working Papers*, 3. évf., 1. szám, 2019, Szeged, Elérhető: [nagy_birak_jan.pdf](#) (u-szeged.hu) (letöltés dátuma: 2023.10.16.)
- [13.] Románia Alkotmánya
- [14.] SALGÓ Nóra: A bírói függetlenség összehasonlító megközelítésben. *In. Comparative Law Working Papers*, 3. évf., 1. szám, 2019, Szeged, Elérhető: [salg_fggetlen.pdf](#) (u-szeged.hu) (letöltés dátuma: 2023.10.16.)
- [15.] SMUK Péter: Alkotmányjog II. Államszervezet. 2014, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr.
- [16.] [venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2023\)019-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2023)019-e) (letöltés dátuma: 2023.10.16.) CDL-AD(2013)014, Az alkotmánymódosításokról szóló törvénytervezetről, az Alkotmány megerősítéséről szóló bírák függetlenségének megerősítéséről és az Alkotmány módosításairól szóló, az Alkotmányozó Gyűlés általi javaslat, Ukrajna
- [17.] [venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2023\)019-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2023)019-e) (letöltés dátuma: 2023.10.16.) CDL-AD(2007)028, A Velencei Bizottság jelentése a bírói kinevezésekről
- [18.] [venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2023\)019-e](https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2023)019-e) (letöltés dátuma: 2023.10.16.) CDL-AD(2009)023, Vélemény a bírák és a bíróságok megválasztására vonatkozó kritériumok és normák tervezetéről Szerbiában
- [19.] ZSURZSA Zsolt: *A bírák kiválasztásának összehasonlító elemzése. In. Comparative Law Working Papers*, 1. évf., 1. szám, 2017, Szeged

ÁLLAM ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK A TOTALITÁRIUS RENDSZEREKBE

Absztrakt

Az államok kriminálpolitikai döntési jogkörükben eldönthetik, mely magatartásokat szándékoznak büntetni, és ezeket milyen feltételek mellett, milyen keretek között bírálják el, majd a jogkövetkezmény minőségét és mértékét is meghatározzák. A stabilitás érdekében a modern állam is megvívja saját harcait a vele szemben elkövetett bűnözéssel, hiszen a társadalom javát szolgálja az állampolgárokat védeni hivatott szervezet fennállása – dolgozatom témája ezen harc volt, valamint az a jogalkotás, amit a XXI. század során számos diktatórikus berendezkedés visszaélészerűen kihasznál, hogy minél rugalmasabban értelmezhesse maga javára e bűncselekményi kört, és ezzel hétköznapi magatartásokat is kriminalizáljon. Kutatásomban történeti kitekintést és fogalmi tisztázást követően kifejtem álláspontomat a lehetséges jogtudományi zsinórmértékekről, amelyek mentén elhatárolhatóvá válhatnak a mindenkori államok ilyesfajta rendelkezései.

Kulcsszavak: állam, büntetőjog, kriminalizáció, totalitárius állam

BEVEZETÉS

Az állam ellen elkövetett bűncselekmények a történelem során számos formában és minőségben fordultak elő. Ez a jelenség nem feltétlenül az adott államok tevékenységét egyfajta radikális „kritikájaként” érvényesültek, hanem az államiság intézményét is ellenző anarchista képviselői is voltak. E magatartások köre mindig a legsúlyosabban megítéltek körébe esett, hiszen fogalmilag egy elfogadott társadalmi rend implementációját támadja, és esetekben kívánja megdönteni is.

Vizsgálatom a hatályos szabályozásba való betekintésen túl az előző évszázad jogfejlődésére fog kiterjedni, amelyben azt kívánom vázolni, hogy milyen jellegű szabályozással reagáltak a totális államok az ellenük irányuló tevékenységekre. Témánk egyik jelentős problematikája a túlterjeszkedő védelemben rejlik, amelyek vonatkozásában közlöm észrevételeimet és javaslataimat. Céloként tűzöm ki ezen felül az állami bűncselekmények kategorizálását is.

1. FOGALMI ALAPVETÉSEK

Az első fogalom, amely meghatározásra szorul a témakörben, az természetesen az állam. Államfogalmak pedig széles körben állnak rendelkezésünkre, hiszen az antik korok filozófusaitól napjainkig temérdek szakirodalom foglalkozik ezzel – mitől lesz állam az állam. Ennek elemeivel kapcsolatban született egy valóban elterjedt konszenzus, azonban a kialakulási folyamat mikéntjéről és szakaszairól nincs egyetértés. Ezeket a konszenzusokat, és az általam dolgozatom során preferált és alkalmazott meghatározást fogom ismertetni kutatásom e fejezetében.

Jellinek elméletében az állam az eredeti szuverén hatalommal felvértezett személyek egyesületeként jelenik meg.¹ Ez az egyesület egy olyan, a társadalomtól elkülönült, de azt irányító, szabályozó, szervező egységet képez, amely Weber gondolatai szerint a legitim erőszak egyedüli letéteményese, monopóliuma van a döntéseinek kikényszerítésére, végrehajtására. Az organikus államfelfogás hívei az államot általános jellegéből fakadóan egy gépezetként képzelték el, ami az élőlények természetességével, rendszerével, magától értetődően működik.²

Maga az államiság létrejötté azonban igényli és feltételezi a legitimitást. A vallásos, szimbolikus, illetve a dinasztikus legitimitást, valamint a hazánkban ismeretes Szent Korona-tant a modernitás és a demokráciák törvényi legitimitációra váltottak – írott jogszabályok, választott parlamentek, közvetlen és közvetett képviselői léte juttatja érvényre a mai államok érvényét, az állampolgári akaratot keresztül. A törvényi meghatalmazáson és a társadalom képviselőitől azonban még egy fontos elem legitimálhatja az államot – az általa elvégzendő

¹ JELLINEK, Georg: *Allgemeine Staatslehre*, 1920, Berlin: Springer 179-180. o.

² EGRESI-PONGRÁCZ-SZIGETI-TAKÁCS: *Államelmélet*, 2016, Győr, 131. o.

feladatok, célok.³ E rendszereknek tehát rendkívül fontos a társadalmi elfogadottság fennállta, a „by the people, for the people” elve nélkül legitimitását veszítheti egy berendezkedés.

A legitimitáció válsága pedig az állam válságát idézheti elő, hiányának az eredménye pedig nem lenne más, mint a „failed state” vagyis sikertelen állam (Takács Péter terminusával élve bukott állam⁴), ami nem tudja ellátni alapvető funkcióit. Rotberg az ősi kínai „sárga turbános felkelés” parafrázisával élve úgy írja le, hogy az állam elveszti a „mennyei mandátumát”.⁵ A legitim állam azonban birtokában tart egy olyan eszközt, amely védheti az illegitimitás bizonyos aspektusától. Ez az állam büntetőjogi védelme. Az állam relatíve szabad kezét kap, hogy meghatározza azon tényállási köröket, amelyekből közvetlen sérelme fakad, és amelyek fennállása esetén érvényesíti igazságszolgáltatási monopól jogkörét. Ez azonban visszaélésekre is lehetőséget adhat a félreértelmezhető, túlterjeszkedő, vagy egészen oppresszív szabályozások képében. Packer abban véli felfedezni e téma differentia specificáját, hogy az állam létét, fundamentumát támadó, ellenséges magatartással történik az elkövetés.⁶ Ez azonban ismételtelen egy homályos megfogalmazás, amelyet a jogállami és totalitárius rendszerek is egyaránt értelmezhetnek a maguk módján. A cél egy olyan ideális fogalom vagy bűncselekményi kör megragadása, amellyel kizárható lenne a társadalom által tolerált magatartások deviáns formálása a hatalomgyakorlás útján, tekintve a bűncselekmények ilyen típusának rendkívüli tárgyi súlyát.

Eltérő korok különféle alapokra épült államai más és más oldalról voltak képesek megközelíteni azon kérdést, hogy az államot, tehát közvetetten magát a társadalmat veszélyeztető vagy sértő magatartásokra milyen intézményes reakciót adnak. Ebből azt gondolhatnánk, hogy csak a reakció neme, minősége határolhatja el az egyes rezsimeket, azonban a magatartások meghatározásának körét is saját kézbe vették. A legradikálisabb tevékenységet e témakörben – kellő bizonyossággal állítható, hogy – a XX. századi diktatúrák hajtották végre, ezért ezen államok vizsgálatát helyezem előtérbe.

A modern büntetőjog jogállami követelményei nem engednek számottevően széleskörű biztosítékokat az államoknak, hiszen – ahogy a fenti államok példájából is kirajzolódik majd – könnyen visszaélésbe fordulhat a jogalkotási tevékenység. A jelenleg hatályos magyar kódex, a 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) tizenegy tényállást tart számon az állam elleni bűncselekmények fejezetében. Ezek az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, az alkotmányos rend elleni szervezkedés, lázadás, rombolás, hazaárulás, hűtlenség, az ellenség támogatása, kémkedés, kémkedés az Európai Unió intézménye ellen, szövetséges fegyveres erő ellen elkövetett kémkedés, illetve ezek feljelentésének elmulasztása.

E bűncselekményi kör társadalomra veszélyességének, tárgyi súlyának egyik kiváló fokmérője azon tény, hogy a feljelentési kötelezettség elmulasztásán kívül minden más állam elleni bűncselekmény büntett. Szintén emellett szól az a tény, hogy az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatásának, valamint az ellenség támogatásának alapesete is megalapozhat életfogytig tartó szabadságvesztést, további két bűncselekménynek pedig – rombolás és hazaárulás – a minősített fordulata vonhatja maga után ezt a szankciót.

Dolgozatomban röviden visszatekintek a jogtörténet korábbi fejezeteire, majd kifejezetten a totalitárius államok vonatkozó rendelkezéseit fogom elemezni, ezt követően a hatályos büntetőkódexünk segítségével meghatározni az állam elleni bűncselekmények körét és tipizálását. Az egyik legfontosabb tényezőnek tartom a témában az egyes államok reakcióit, ideológiai alapjait, így alapvető kérdésnek tartom, hogy létezik-e ideális szabályrendszer, illetve, hogy került-e kialakításra ilyen, az ideáltípushoz hasonlatos törvényhozás.

Kutatásom célja annak vizsgálata, miként éltek vissza a XX. századi totalitárius rendszerek a jogalkotási lehetőségeikkel, illetve kísérletet teszek az állam elleni bűncselekmények kategorizálására. Ebben magyar és külföldi kutatók munkáit, hazai és egyetemes jogtörténet egyes kódexeit, valamint a Btk.-t hívom segítségül, illetve saját megállapításaimat is közlöm a továbbiakban.

Alapvetéseim között szerepel, hogy a történelem legvéresebb százada során a diktatórikus berendezkedések ideológiai legitimitáció érdekében ferdítették el e bűncselekményi típusokat, a társadalom velejéig hatóan módosítva az addig fennállt jogrendszereket.

2. HAZAI JOGTÖRTÉNETI KITEKINTÉS

³ TÉGLÁSI András: *Az állam szervezete*, 2018, Dialóg Campus Kiadó, Budapest 17. o.

⁴ TAKÁCS Péter: *Az „Iszlám Állam” államiságának problémái*. Jog Állam Politika 8/4., 2015. 47-77. o.

⁵ ROTBERG, Robert I.: *When States Fail, Causes and Consequences*, 2004, Princeton University Press, 9. o.

⁶ PACKER, Herbert L.: *Offences Against the State*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 339. (1962 január) 77-89. o.

Barna Attila szubjektivista, objektivista és nihilista kategóriákra bontja a büntetőjogi szakirodalom bűncselekmény-fogalmait.⁷ Ez alapján a szubjektivista képviselők tétele, hogy politikai motívum – a társadalmi rend megváltoztatása – áll a bűncselekményi kör mögött. Az objektív álláspont a jogi tárgyat tekinti lényegesnek – így a korabeli államokban az uralkodó személye, a mai alkotmányos demokráciákban azok szuverenitása, függetlensége. A nihilizálónak keresztelt csoport szerint azonban nem lehetséges a bűncselekménytípus meghatározása. Barna Attila szerint a XX. századi hazai irodalom leginkább egyfajta vegyes modell érvényesül.⁸ Ez akként lehetséges, hogy a politikai célzatot is megkövetelték a védett intézmények sérelme, veszélyeztetése mellett, a tényállásszerű magatartásoknak mindkét tényező elengedhetetlen.⁹

A Csemegi-kódex az állam elleni bűncselekményekről már külön fejezetekben rendelkezett, kiemelt helyet biztosított nekik a különös rész legelején. E körbe vont a uralkodói szuverenitást biztosítani hivatott tényállásokat is, így például a király megsértését.¹⁰ Ez a tényállás egyedi a bűncselekmények ilyesfajta típusában – a rágalmazás, becsületsértés alapvetően nem hordoz magában olyan mérvű veszélyt, amely indokolná az állam elleni minőségét. A lényege jóval inkább az volt, hogy a szuverén megsértéséből a hatalom megkérdőjelezése következik, amely már feltételezhet olyan mértékű megingást, amely felruhazza a bűncselekményt ilyen okozattal. Ez a meghatározási kör szerencsésebb esetekben nem túl széles, Tóth J. Zoltán szerint mai szemmel nem szükséges a pusztán „fecsegés”, véleménynyilvánítás, kritika tilalmazása.¹¹

A háborúba sodródó Monarchia aztán megtoldotta ezen rendelkezéseket az 1913. évi XXXIV. törvénycikkkel, bekerült ezzel a „király tényeit sértő módon bírál” fordulat a kódexbe, ami a szent és sérthetetlen státusz megerősítésére utal. A négyéves világháború kezdetétől számítva tizenkettedik kormányt alakító Teleki adminisztrációja 1921. április 6-án hirdette ki a rendtörvénynek keresztelt 1921. évi III. törvénycikket. A törvény születésének egyik legfontosabb indoka a Tanácsköztársaság bukása volt. Indokolásában az „erőszakos és egyébként jogellenes forradalomszerű megrázkódtatásoktól” kívánja megvédeni a fejlődés és haladás törvényszerűségeinek alárendelt társadalmi rendet.¹² E deklaráció azonban nem szolgál teljes garanciájaként a jó és szükségszerű jogalkotásnak.

A rendtörvény két nagy kategóriába tagolja az állam elleni bűncselekményeket: az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló; illetve a magyar állam és magyar nemzet megbecsülése elleni bűntettek és vétségek csoportjába. Előbbiben egyfajta papagájklauzulaként jelenik meg azon fordulat, miszerint a „valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére” irányul az állam elleni bűncselekmények e csoportja. A másik kategóriát valótlán tények állítása vagy híresztelése, illetve a magyar nemzet vagy állam elleni gyalázó kifejezések köre képezi, amelyek alkalmasak a magyar állam, nemzet megbecsülésének csorbítására, hitelének megsértésére.

Megfigyelhető tehát a tendencia, ahogy a király, illetve az uralkodói réteg tagjainak személyéről eltolódik a figyelem az egész államapparátusra, azonban a Tanácsköztársaság emléke láthatóan élénk a jogalkotók gondolkodásában, érzékelhetően célkeresztben marad a rövid életű rezsím. Az első világháború előtti, és az azt követő korszak vizsgálatáról a továbbiakban a második világháborús tengelyhatalmakra váltok, azok jogalkotását vizsgálom a következőkben. Az állam elleni bűncselekmények változása e periódus során rendkívül szembetűnő, tragikus hatásukkal egyetemben, hiszen a következőkben felmerülő tényállások is merőben hozzájárultak a háborús évek atrocitásaihoz.

3. A XX. SZÁZAD DIKTATÚRÁI

A két világháború által billogozott század a világtörténelem legvéresebbé vált, „köszönhetően” többek közt a totalitárius államformák uralomra törésének. Ezek az államok elvetették az eljárási garanciákat és az anyagi

⁷ BARNA Attila: *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon*, 2015, UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft., Győr

⁸ *Uo.* 14. o.

⁹ FINKEV Ferenc: *A politikai bűncselekmények és a büntetőtörvénykönyv*, 1927, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

¹⁰ BÓDINÉ-KIRÁLY-LŐRINCZ-MÁTHÉ-MEZEY: *A magyar büntetőjog története*. MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, 2007, Osiris Kiadó, Budapest, 330. o.

¹¹ TÓTH J. Zoltán: *A büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés*, 2017, Médiatudományi Könyvtár

¹² 1921. évi III. törvénycikk indokolása az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100003.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D47>)

alapelveket, ezen válogatott módszerek elemzése következik kutatásomban, az európai diktatúrák archetípusával kezdve, majd elemezve a világháborús tengelyhatalmak ezirányú törekvéseit.

Dolgozatom e szakaszában a téma egyes kutatóinak vizsgálatát fogom alkalmazni, illetve a vonatkozó és elérhető jogszabályokat elemezni. Ezek mellett különös figyelemmel leszek az egyes államok diszkriminatív célzatú szabályozásaira.

3. 1. A nemzetiszocialista Németország

Adolf Hitler harmadik birodalmában nyilvánvaló és máig égető az az emberi jogi katasztrófa, ami a diktátor uralma alatt kibontakozott egész Európában, nemcsak a csatatereken, hanem munka-, koncentrációs- és haláltáborokban. Németország azonban nemcsak a nemzetközi közösség és a természetjog törvényei ellen vétett, hanem saját állampolgárainak vonatkozásában is. Az állam bűncselekményeit saját büntetőjogi újításai segítették. Ellentmondásos művében Angyal Pál is jegyzi azon bűncselekményi kategóriákat, amelyekkel a német jogrendszer bővült.¹³ Ezek a fejezetben később kerülnek említésre.

Frederick Hoefler kiindulási pontja¹⁴ az I. Vilmos császár uralkodása alatt hatályba lépett 1871-es büntetőkódex, amely a weimari köztársaság fennálltaig maradt hatályban, míg a benne foglalt alapelveket, a halálbüntetés kivételes alkalmazhatóságát, illetve az áldozatvédelmi garanciákat felrúgta Hitler rezsime. Hoefler hat dimenzióban vázolja fel a diktatúra változtatásait: az ártatlan állampolgárok részére nyújtott alkotmányos biztosítékok; rendeleti jogalkotás; politikai, faji és vallási üldözés céljából létrehozott tényállások; aránytalanul súlyos büntetési rendszer, a halálbüntetések számának meredek növekedése; új büntetési módok; a büntetési rendszer megkettőzése – a jogszerűen, állami büntetés-végrehajtási szerv által, valamint a jogellenesen, a karhatalmi szervezetek, így a Gestapo révén foganatosított büntetések – alkotják ezen aspektusokat.

Hoefler nem említi egy hetedik tényezőt, amelyre Kempner¹⁵ hívja fel a figyelmet, mégpedig a német joghatóság kérdéskörére. A rendeleti jogalkotás nemcsak a bűncselekményeket kezelte kiterjesztően, hanem a területi, illetve személyi hatályt is. A német joghatóság univerzalizálásának szándékát fémjelzi az az 1940-es rendelet, amellyel külföldi állampolgárok által a „német érdekekkel szemben” elkövetett bűncselekményekre is a német hatóságok eljárását irányozta elő, függetlenül az elkövetés helyétől.¹⁶ Az univerzális joghatóságot azóta már konkrét jogesetekben vetette el a nemzetközi jog valamennyi fóruma, jogállamok vonatkozásában is.¹⁷ Ezen jogkör párosítása a totális diktatúra államával és túlzottan politikailag indoktrinált büntetőjogi igazságszolgáltatásával, katasztrofális hatást eredményezett és eredményezne.

Külön érdemes említeni témám szempontjából a tényállások létrehozásának dimenzióját, amely az állam elleni bűncselekmények körében is megmutatkozott. Amellett azonban, hogy a náci berendezkedés kiszélesítette ezen tényállásokat, a büntetési nemek tekintetében esett változtatásokra is fontos kitérni, az e kategóriába eső bűncselekmények ugyanis csaknem összes formájára halálbüntetés kirovását helyezte kilátásba. Az új bűncselekmények a Rasseverrat (fajárulás), Verletzung der Rassenehre (fajbecsület megsértése), valamint a Rassenfährdung (fajromlás) voltak.¹⁸

Ezen új bűncselekményi tényállások indíttatása az volt, hogy a nemzetiszocialista ideológia felsőbbrendűségi elképzeléseit megerősítse. Megállapítható, hogy bár szerencsére ezeket a törekvéseket a világháború végét követően letörték, a kivégzettek és fogvatartottak számában azonban részben beállt a diktatúra akarata. Az európai, sőt egyetemes történelem tragédiája lett a második világháború, civil áldozataival, az emberiség elleni bűncselekményekkel, a semminemű ellenállást nem tűrő államberendezkedéssel.

Metodikájában az igazságszolgáltatás szervei is radikalizálódtak. Herbert Reinke szerint ez a nemzetiszocialista periódusban egészen a bűnözők exterminálását jelentette.¹⁹ A fenti tényezőkből tehát megállapíthatunk egy olyan összességet, amely az állam elleni bűncselekmények kategóriájának önkényes kiforgatását, visszaélészerű használatát eredményezte: a legeklejtőbb példa a bűncselekményi körök

¹³ ANGYAL Pál: Fajvédelem és büntetőjog, 1939. Attila-Nyomda Részvénytársaság, Budapest

¹⁴ HOEFER, Frederick: *The Nazi Penal System*. Journal of Criminal Law & Criminology. Volume 35 Issue 6 Article 3 (1945) 385-393. o.

¹⁵ KEMPNER, Robert M. W.: *Hitler's Criminal Code*. Free World. Volume 1 Number 4 (1942 január) 395-397.

¹⁶ *Uo.* 395. o.

¹⁷ Ékes példa erre a 2000. április 11-i letartóztatások ügye (Demokratikus Kongó kontra Belgium), Belgium kiterjesztett joghatóságát utasította el a Nemzetközi Bíróság (<https://www.icj-cij.org/case/121> letöltés ideje: 2024. 05. 29.)

¹⁸ ANGYAL: *i. m.* 5. o.

¹⁹ REINKE, Herbert: *Crime and criminal justice history in Germany. A report on recent trends*. Crime, Histoire & Sociétés. Volume 13 Number 1 (2009) 117-137. o.

kiszélesítése; az univerzális joghatóság kezdeményezése; a félkatonai szervek bevonása;²⁰ a büntetési rendszer extrémítása; inkvizitórius eljárási rendszer.

Az előfeltevéseim egyikeként szereplő legitímációs válság a náci ideológia Übermensch gondolkodásában rejtőzik. A hitleri alapok az alárendelt kisebbségek, népek elnyomásában látta meg legitímációját. A gyakran „Hitler koronajogászként” emlegetett Carl Schmitt „ius belli”-ben kiteljesedő barát-ellenség dichotómiája falra festette az állam lehetőségét, hogy az ideológiai ellenségével leszámoljon, a további konfrontációt pedig háborúba torkollva előzze meg. Ez az idea visszatükröződött a rezsim mindennapjaiban, a represszióban és retorzióban.²¹

A felsőbbrendű fajúnak vélt vezetést veszélyeztető cselekmények az ideológiai elit szűk körében kerültek meghatározásra, és a társadalom legapróbb szegmenséig hatást fejtettek ki. Az egyének letartóztatásra várhattak, ha egy beszélgetés során elhangzott Hitler-ellenes gondolatot követően nem jelentették a nyilatkozó személyt a Gestapónál.²² Felborult az ártatlanság védelme, az emberi méltóságot alapjaiban vetették el, a bírói önkény pedig engedelmességet az uralkodói önkénynek és követeléseinek.²³

3. 2. A fasiszta Olaszország

1925-ben Alfredo Rocco igazságügyi miniszter terjesztette elő azt a törvényt, amely felhatalmazást adott a kormány részére, hogy az 1889. évi büntetőkódex reformjának kereteit, mértékeit meghatározza.²⁴ A hosszas kodifikációs tevékenységet követően 1931. július 1-jei kezdetével lépett hatályba a reformkódex. Elődjéhez képest restaurálta a halálbüntetést, illetve váltott a büntetés céljának vonatkozásában is, a prevenció helyére a megtorlás elsődlegessége lépett.²⁵ Angyal és Rácz kiemeli, hogy az állam büntetőjogi védelmét tartalmazó joganyag ugyanannyi cikkből áll, mint a természetes személyek élete, testi épsége, szabadsága, becsülete, vagyona elleni bűncselekmények együttesen.

Battaglini szerint jóval szélesebb körben került meghatározásra az állam védelme, mint egyéb európai államokban, ugyanis nem csupán az államellenes bűncselekményeket vette számba, hanem az állam politikai céljainak fundamentumait is védelemben részesítette.²⁶ Battaglini és a magyar szerzőpáros is méltatja a kódex az állam érdekének ilyesfajta védelmét, azonban ez is egy rendkívül rugalmas szabályozásnak bizonyult – az állam elleni bűncselekményekre nyitva álló halálbüntetés lehetősége párosul a szintűgy flexibilis bűncselekményi körrel.

Benito Mussolini rendszere a Camicia Nera Rómába vonulásával, egy puccs útján alakult meg 1922-ben, legitímációja érdekében politikai ellenségeivel kellett leszámolnia. Ebben tökéletes segítséget nyújtott az úgynevezett „Rocco-kódex”, de azt megelőzően is brutális represszió érte a szocialista politikusokat, munkásokat, de nemcsak a kijelölt rendszerelleneseket, hanem egyéb közösségeket is az „aki nem velünk, az ellenünk” szellemének megfelelően.²⁷ A teljhatalmi vágyak Olaszországban is lehatottak a társadalom valamennyi szintjére. Szintén megfigyelhető a félkatonai szervezetek részvétele a nyomozati és végrehajtási szakban, de a rendőrség is kapott új megbízást, a Duce szerint a rendőrségi törvény új és tökéletes fegyvereket biztosított a felforgatónak tartott közösségek visszaszorításában.

Olaszországban azonban nem figyelhető meg oly mérvű módosítás, ami új tényállásokat teremtett volna. Sőt, a Rocco-kódex olyannyira nem hasonult egy diktatórikus berendezkedés alkotta törvénykönyvhöz, hogy mai napig hatályban maradt Olaszországban, egy – az 1948-as demokratikus alkotmányozást követő – széleskörű felülvizsgálatot követően.²⁸ Itt tehát Mussolini nem új tényállások generálásához fordult legitímációs segítségért, hanem meglévő tényállások torzulásával és flexibilitásuk kihasználásával kívánta elérni az olasz szocialisták, liberálisok vagy egész egyszerűen az antifasiszta népesség kollektívájának elrettentését, megsemmisítését. Fontos megemlíteni, hogy nemcsak a rendszer politikai ellenségei lettek célpontok, azzá váltak a Bernhard által „számkivetettként” számontartott közösségek is, így az alkoholisták, szexuális vagy etnikai kisebbségek, az elszegényedett réteg, vallási csoportok, pszichés betegségben

²⁰ HOEFER: *i. m.* 390. o.

²¹ EGRESI – PONGRÁCZ – SZIGETI – TAKÁCS: *i. m.* 216-223. o.

²² *Uo.* 387. o.

²³ *Id.* a Weiße Rose, békés ifjúsági mozgalom vezetőinek halálra ítéltése, majd kivégzése.

²⁴ ANGYAL Pál – RÁ CZ György: *Az olasz büntetőtörvénykönyv*, 1937, Attila-Nyomda Részvénytársaság, Budapest

²⁵ *Uo.* 31-32. o.

²⁶ BATTAGLINI, Giulio: *The Fascist Reform of Penal Law in Italy*, in *Journal of Criminal Law & Criminology*. Volume 24 Article 19 (1933) 278-289. o.

²⁷ EBNER, Michael R.: *Ordinary Violence in Mussolini's Italy*, 2011, Cambridge University Press, New York

²⁸ SKINNER, Stephen: *Tainted Law? The Italian Penal Code, Fascism and Democracy*. *International Journal of Law in Context*, Volume 7, 2011.

szenvedők, mindezt a német mintához hasonlóan, a homogén nemzetállami, faji alapú társadalomkép elmélete mentén.²⁹

A fentiek értelmében ismét megfigyelhető a büntetőjog felhasználása ideológiai célokból. Mussolini törvényhozása gondosan kiválasztva célzott meg csoportokat az állami büntetőmonopólium minél nagyobb határfokú kiaknázása érdekében. E diktatórikus rendszerek közös jellemzője a legitimációs forrás keresése a politikai ellenségek eltüntetésében. Mivel politikai ellenséget az autoriter rendszer a társadalom valamennyi szegletében találhat, ezért annak alkotóelemeit is befolyásolóan rendelkeztek az állam kiterjesztett védelméről, a rugalmas szabályértelmezésről, és a generálpreventív elrettentés individuális retorzióval történt párosításáról.

3. 3. Hazánk a két világháború között és a második világháborúban

Az első világháborút követő tízéves bethleni konszolidáció eleinte úgy tűnt, hogy hosszas prosperációt eredményez majd. A gazdasági világválság és az extrémista politikai irányzatok azonban már szárnyukat bontogatták, és a kiábrándult népesség a radikális nézetekhez fordult válaszkérésében. A szélsőségek között ingadozó politikai színtér stabilizálása oly jellegű legitimációt kívánt meg, amely eléréséhez a spektrum valamennyi szereplője megkísérelte az ellentét büntetőjogi feloldását, nemes egyszerűséggel az ideológiai ellenség megsemmisítésével.

Az igazságszolgáltatás célzatos eltorzítása az előbb említett példákban megállapíthatóan nem egyedi, hazánk egy fokozódó nemzetközi tendenciába csatlakozott be a harmincas években. A követett minta alapján a magyar kormányok is sorra és egyre súlyosabb mértékben a zsidóság képében látta az ellenségképet, az ellenük kezdeményezett törvénykezés a büntetőjogban is megnyilvánult, témánkat érintő mélységben.

Magyarországon a világháborús tragédia előjelei mutatkoztak meg Gömbös Gyula kormányában, az intő jeleket, Gömbös profofasizmusát a hazai liberális-konzervatív értelmiség átmenetinek tartotta, a Mussolini-mintát idealizáló miniszterelnököt előbb a kétes megítélésű Darányi, majd a nyíltan antiszemita Imrédy Béla követte.³⁰ Már Darányi alatt megindult a zsidóellenes törvénykezés, amely kontraproduktív szabály lett – célja eredetileg az antiszemitizmus visszaszorítása lett volna a zsidóság korlátozásán keresztül, azonban éppen a zsidóellenes gondolkodást terjesztette el és radikalizálta. Nemcsak az eszkárlódó háború, a tengelyhatalmak kegyetlen bűnei, de a megbízott kormányok rapid változása is válságos eredményeket hozott.

Horthy Kállayt bízta meg a szövetséges hatalmakhoz fűződő viszony javításával, azonban a német megszállás kettétörte próbálkozásait, és Sztójay Döme bábkmányával megindult a magyarországi zsidók deportálása. Horthy Lakatosra váltotta „a magyar Quislinget”, előkészítve a kiugrási kísérletet, azonban annak sikertelenségét követően végérvényesen megpecsételődött Magyarország sorsa, Hitler Szálasi ültette nemzetvezetői pozícióba.

A Magyarországot második világháborúban tulajdonképpen végig jellemző hintapolitika azonban elsőprő mértékben kilengett, a náci birodalom minden követelményét ki kívánta elégíteni a Szálasi-kormány, ami a deportációk és pogromok meredek megugrásában tetőzött. A zsidó tanács már Szálasi fellépése előtt is több százezer ember deportálásáért felelt, azt követően pedig további hullámok tűntek tetőzni az európai politika és háború folyton szoruló kötelékében.³¹ A Szálasi-éra hirdette meg a politikai színtér megtisztítását, ami alatt nemcsak a nyilvánvaló ideológiai ellenfeleket, hanem a „zsidókérdés gyökeres és kíméletlen megoldását” is kilátásba helyezte.³² A Karsai által Aladár-rendszerként számontartott metódust szorgalmazta a nyilasvezér – a zsidókat segítő személyekkel történő leszámolással kell kezdeni.³³ Nemcsak törvények, hanem rendeletek útján is került szabályozásra fajalapú diszkrimináció. A fajvédelmet szorgalmazó családtörvényt törvényi úton kívánta megerősíteni, a tervezetben meghatározta a „cigány”, „zsidó”, „korcs” és „rendellenes nemi ösztönökkel terhelték” fogalmait, tiltotta a nemi kapcsolatot az e csoportokba tartozó személyekkel. Elképzeléseit rendelettel kívánta végrehajtani – a párt kezdje meg „eredeti rendeltetése teljesítését” közérdekre hivatkozva, amely által a rendelet „jóhaszna” biztosan készen áll az egyének rendelkezésére.³⁴ Ebből is észrevehető, hogy az állami célokat közérdekűnek álcázva kívánta megközelíteni a náci Németországban meghatározott mintát.

²⁹ BERNHARD, Patrick: *Blueprints of Totalitarianism: How Racist Policies in Fascist Italy Inspired and Informed Nazi Germany*. Journal of Comparative Fascist Studies, Volume 6, 2017. 127-162. o.

³⁰ BRAHAM, Randolph L.: *A népiértés politikája – A Holocaust Magyarországon*, 1997, Belvárosi Könyvkiadó, Budapest

³¹ BRAHAM i. m. 430-436., 908-911. o.

³² KARSAI László: *Szálasi Ferenc – Politikai életrajz*, Doktori disszertáció, 2012.

³³ Uo. 325.

³⁴ Uo. 294.

Felmerülhet a kérdés, hogy ezek a folyamatok miként és mennyiben kapcsolódnak az állam elleni bűncselekményekhez. Erre az a válasz adható, hogy a kor törvénykezése tulajdonképpen állam elleni bűncselekményi szintre emeli a faji hovatartozást, a zsidóság kérdését egy megoldandó problémának tartotta, ez a tény indokolja a faji alapú állami visszaélések folyamatának részletezését, elemzését dolgozatomban, illetve az egyéb, modern jogállami keretek közt értelmezhetetlen, célzatosan kirekesztő tényállások megismerését.

A második világháborús tengelyhatalmak látható módon küzdöttek tehát legitimációs biztosítékuk megalapozásáért. Az extrémításokhoz folyamodó államok és azok jogalkotása számos aspektusban élt vissza a jogosultságával, és a társadalom jelentős szegmensében meglátva az ellenségképet kívánta meghatározni céljait. E célok a homogén társadalomkép tükrében leszámolást feltételeztek a kisebbségek vonatkozásában – ezt pedig nem mással, mint a radikális jogszabályváltozások és új kódexek jóhiszeműnek álcázásával akarták elérni. Az állampolgárok jelentős részét jogalapot nélkülözve diszkrimináló törvény- és rendeletalkotás mai szemmel egyértelműen utalna a visszaélésszerű hatalomgyakorlásra, a XX. század közepén azonban készségesen támasztja alá a „nemzetvezetők” viszonylagos sikerét legitimációjuk növelésében.

Az állam elleni bűncselekmények köre az a territórium, amely a törvényhozónak relatíve rendelkezésére áll a tényállások kiszélesítésére, hiszen egyszerű és mindennapi magatartásokat minősíthetnek általuk súlyos bűncselekményekké. Az eddig említett rendelkezések visszaélésként nyilvánultak meg, a hatalmon lévők rosszhiszemű jogalkotásában teljessétek ki. A továbbiakban a kérdéskör orvoslási lehetőségeit fogom feltárni és álláspontomat közölni a kielégítő büntetőjogi védelem kellő, de nem túlterjeszkedő értelmezésének vonatkozásában.

4. KATEGORIZÁLÁSI SZEMPONTOK

Kutatásom eredményeként határoltam el két kategorizálási szempontot, amelyen keresztül reményeim szerint tisztázhatók volnának a bűncselekményi típus tendenciái, illetve alakulása. Elsőként megkülönböztetem a közvetlen és közvetett, másrészt pedig az objektív és szubjektív állam elleni bűncselekményeket.

Közvetlen bűncselekmények alatt azon bűncselekményeket értem, amelyek nyíltan, egyértelműen az államszervezetet, alkotmányos rendet célozzák. Ilyenek a Btk. alkotmányos rend elleni szervezkedés, lázadás, hazaárulás vagy éppen a kémkedéssel összefüggő tényállásai. Ezek lényege, hogy célzatosan a társadalom által elfogadott és legitimált rendszert bontsa meg jogszerűtlen eszközökkel.

Ezzel szemben a közvetett bűncselekmények már nem kifejezetten az államapparátust támadják, azonban ide sorolom annak képviselőivel szemben elkövetett erőszakos,³⁵ vagy egyéb, a szabad demokráciák a státuszát veszélyeztető bűncselekményeket. Ilyen lehet akár a 160. § (2) bekezdés e) pontja szerint minősülő eset, vagyis a hivatalos személy sérelmére elkövetett emberölés vagy az önkényuralmi jelkép használata. Ezek explicite – és a hatályos törvényünk alkalmazásában – nem az állami bűncselekmények körébe tartoznak, azonban közvetetten az államrend integritását nagyban veszélyeztethetik. Hiába nem az állam egésze elleni bűncselekmény valósul meg, súlyából fakadóan képes államellenes vonatkozást felölteni, amely sérti az állami integritást, s különösképpen a demokratikus jogelvek fennálltát, társadalmi megítélését.

Az objektív-szubjektív elhatárolásnál fontos szerepet játszik az adott berendezkedés minősége. Objektív állami bűncselekményekről álláspontom szerint akkor beszélünk, amikor az nyilvánvalóan szembemegy az államiság és az intézményes működés alapjaival, mint az előbb említett két csoport bármelyike. A szubjektív kategóriába azonban azon típusok tartoznak, amelyeket az állam ideológiája védelmében alakított ki. E csoportra a korábbi fejezetekben említett Rasseverrat, Rassenfährdung bűncselekményi tényállások kiválóan jellemzőek. Megállapíthatjuk, hogy ekként a szubjektív és a közvetlen csoport nincsen átfedésben egymással, a totális állam által fabrikált kör közvetetten érintheti csak a bűncselekmények e típusát.

A kategóriák felvázolásának fontosságát abban látom, hogy észrevehetjük, melyik esetkört használták ki a XX. század diktatúrái. A jogállami büntetőjog alapelveit elhajlító, esetekben pedig egyenesen felrúgó nézetek gyakran operáltak az álláspontjuk szerint uralmukat veszélyeztető cselekmények kriminalizálásával. Az államokat objektíven érintő bűncselekmények azonban már nem csupán a totalitarizmusban fedezhetőek fel, jogállamokat veszélyeztető jelenségekről beszélhetünk esetükben, de rájuk tekintve sem exkluzív.

A közvetett-közvetlen megkülönböztetés alapján nézve hasonló következtetésre juthatunk – a közvetett állam elleni bűncselekmények államformától, -típustól függetlenül elkövethetők, a közvetettség kategóriájával

---

³⁵ A lázadás tényállásától eltérően – amely meghatározza a passzív alanyok körét – nem kizárólag a jogkör gyakorlásával kapcsolatosan értelmezendő. Az államelleniség közvetettségét álláspontom szerint megalapozza a hivatalos személy anyagi helyzete.

tudnak operálni az egyes államok. Míg a hivatalos személyek elleni bűncselekményt közvettként értékeltem, addig azonban az objektív csoporttal átfedésben értelmezem, épp úgy, mint a közbiztonság elleni bűncselekmények kategóriáját, tekintve, hogy előbbi az állam képviselőjében eljárók, utóbbi pedig a társadalomalkotó közösség sérelmére, jellemzően állami szervre történő nyomáshelyezés érdekében valósítja meg a vonatkozó tényállásokat.

Ezen szempontok megállapítását követően, dolgozatomban konklúziójaként fogok rátérni a véleményem szerinti helyes szabályozás mikéntjére, az üldözendő tényállások vizsgálatára és azon alapelvekre, amelyek mentén kell meghúzódnia a szabályrendszernek.

5. JAVASLATOK ÉS MEGÁLLAPÍTÁSOK

Az előbbi fejezetben felvázoltak szerint a szubjektivitás térnyerését gondolom az alapvetően kerülendő jogalkotási technikának. A büntetőjog útján az állam érvényesíti igazságszolgáltatási monopóliumát az általa társadalomra veszélyesnek rendelt tényállásokkal szemben, és ekként szankcionálhatja a deviáns magatartásokat, reparálhatja a társadalom és tagjai sérelmét, illetve megelőzheti a további devianciákat. Mivel a devianciának nincs általánosan érvényes fogalma, hiszen adott szocio-politikai viszonyok között folyton változhat, az állami közrehatás lényeges elem a magatartások meghatározásában. Ha ez a meghatározási folyamat szubjektivizálódik és a társadalom részére alapvetően konform viselkedésformákat kriminalizál, a büntetőjog óhatatlanul eltávolodik a jogállami garanciáktól és keretektől.

Az állam elleni bűncselekmények kiemelt jelentőséggel bírnak az államok jellegéből fakadóan, azok veszélyeztetése, bűncselekmények elkövetése sérelmükre a társadalomra is rendkívüli veszéllyel bír. Ekként halmozottan is indokolt az államok, alapvető jogállami értékek büntetőjogi védelme – bizonyos korlátokkal. A korábban vázolt helyzetekben bizonyos berendezkedések visszaéltek a tényállási meghatározásokkal, és olyan etatista mechanizmusokat dolgoztak ki, amelyek beszántották a társadalom addigi működését. E működés annyiban változott meg legjelentősebben, amely a jogállami garanciák eltörlésével kriminalizálta az állampolgárok jelentős hányadát.

A XX. század tapasztalatai közt szerepel e lehetőségek elkerülése, a fékek és ellensúlyok olyan rendszere, amely az ilyen jogalkotást megakadályozza. Ebben a folyamatban fajsúlyos szerepe lehet az alkotmánybíróságoknak, és a történeti jogfejlődést szembeállítva tartó nemzetközi szervezeteknek.³⁶ A mindenkori kormánytól független szervek ellenőrzése és eljárása létfontosságú a releváns jogszabályok vizsgálatában, e tekintetben garantálni kell például az előbb említett alkotmánybíróságok függetlenségét és fenntartását jelentőségükben, hatásköreikben.

A fentiek működése, a kormányok felé irányított, kötelező határozatai működhetnek olyan jelleggel, amely az alkotmányos és emberjogi értékek érvényesülését jelentik. E feladatkörök biztosíthatják, hogy a széles körben biztosított állami önvédelem nem válik túlterjeszkedővé, és hogy nem csupán a fennálló kormányzat uralmát betonozzák be, de ide tartozik továbbá az arányos és jogos büntetések, intézkedések implementációja, ezek vizsgálata is.

ÖSSZEGRÉS

Finchelstein is megállapítja a fasiszmus céljait, amely értelmében azért kívánja meg a totalitárius államiséget, mert szándéka a sokszínűség és civil társadalom lebontásával kezdődik, majd a nyilvános- és magánszféra, állam és állampolgárok közötti határok eltörlésével fejeződik be.³⁷ Általánosan megfigyelhető a diktatúrák államaiban, hogy kifejezett célja a társadalom bevonása, bűnrészessé tétele. „De böjt s jámborság néked mint a példa, mert vétkesek közt cinkos aki néma.” – jegyezte Babits.³⁸ Korábban említésre került dolgozatomban, hogy e rendszerek a társadalom minden szegmensében érvényre kívánják juttatni alapértékeiket. A vizsgált jogszabályokat, társadalmi változásokat és eseteket tekintve úgy vélem, hogy megállapítható ennek tényszerűsége.

Ezeket jellemzően a büntetőjog elferdítésével is sikerrel hajtották végre, az önkényuralom az igazságszolgáltatás velejéig lehátva politikai önkényé változtatta, terjesztette a bírói önkényt. A társadalom

³⁶ Például az Európa Tanács és annak monitoring testületei tevékenysége a jogállamiságvizsgálatok terén (<https://www.coe.int/hu/web/about-us/values> letöltés ideje: 2023. 06. 17.)

³⁷ FINCHELSTEIN, Federico: *Fasiszta hazugságok*, 2020, XXI. Század Kiadó, Budapest

³⁸ BABITS Mihály: *Jónás könyve*, in Nyugat, XXXI. évfolyam 9. szám (1938)

homogenizálása érdekében kiszabott súlyos büntetések a modern felfogásban csekély bűnösség esetén is irányadókká váltak, ezzel ellehetetlenítve a békés ellenállást opcióját, s hasonlóképp csírájában elfojtva az egyéb jellegű, a hatalmat megdönteni kívánó kezdeményezést. A tényállások kiterjesztése, és azoknak államelleniségét feltételezve történt tényállásalkotás, kriminalizáció mind hozzájárult, hogy a legitimációs törekvéseknek nagyléptékű lökést adjon – a megszüntetett alternatíva és politikai agresszió legitimációjának.

Dolgozatommal kapcsolatban az eddig olvasottak alapján felmerülhet az elfogultság vádja, hiszen a XX. századi diktatúrákat csupán a tengelyhatalmak oldaláról közelítettem meg. Ezt azzal indokolom, hogy e kutatásom keretei között kifejezetten a népi mozgásokban tevékeny, az európai szinten aktív eseteket kívántam vizsgálni, a szovjet mintájú berendezkedések témákhoz vonatkozó jellegű változásai további, arra kiterjedő vizsgálatok szükségét indokolják azok – jelen témához hasonlóan – bő tartalma, egyedisége miatt.

Végezetül tehát kiemelem az elhatárolások jelentőségét – mi alapján kriminalizálható egy tényállás, annak államelleniségére hivatkozva, milyen érintettség alapozza meg ennek közvetett-közvetlen lényegét. Ezen felül fontos még a kormányoktól független, azokat ellenőrző szervezetek állandó működését, és azok jelentőségében megtartását, hatásköreikkel egyetemben, a témánk tárgyára vonatkozóan is – a tekintetben, hogy a kriminalizáció szüksége valóban fennáll, illetve a szankciórendszer működésének minősége megfelel-e az általános érvényű nemzeti és nemzetközi jogforrásoknak.

FORRÁSJEGYZÉK:

- [1.] ANGYAL Pál – RÁCZ György: *Az olasz büntetőtörvénykönyv*, 1937, Attila-Nyomda Részvénytársaság, Budapest
- [2.] ANGYAL Pál: *Fajvédelem és büntetőjog*, 1939, Attila-Nyomda Részvénytársaság, Budapest
- [3.] BABITS Mihály: *Jónás könyve*. Nyugat, XXXI. évfolyam 9. szám, 1938.
- [4.] BARNA Attila: *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon*, 2015, UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft., Győr
- [5.] BATTAGLINI, Giulio: *The Fascist Reform of Penal Law in Italy*. Journal of Criminal Law & Criminology, Volume 24 Article 19. 1933. 278-289.
- [6.] BERNHARD, Patrick: *Blueprints of Totalitarianism: How Racist Policies in Fascist Italy Inspired and Informed Nazi Germany*. Journal of Comparative Fascist Studies, Volume 6. 2017. 127-162.
- [7.] BRAHAM, Randolph L.: *A népi mozgás politikája – A Holocaust Magyarországon* (eredeti cím: *The Politics of Genocide – The Holocaust in Hungary*, fordította: Zala Tamás, Berényi Gábor, Sz. Kiss Csaba, Garai Attila, Seres István, Hernádi Miklós), 1997, Belvárosi Könyvkiadó, Budapest
- [8.] EBNER, Michael R.: *Ordinary Violence in Mussolini's Italy*, 2011, Cambridge University Press, New York
- [9.] EGRESI Katalin – PONGRÁCZ Alex – SZIGETI Péter – TAKÁCS Péter: *Államelmélet*, 2016, Győr
- [10.] EURÓPA TANÁCS értékei (<https://www.coe.int/hu/web/about-us/values> letöltés ideje: 2024. 05. 29.)
- [11.] FINCHELSTEIN, Federico: *Fasiszta hazugságok*, 2020, XXI. Század Kiadó, Budapest (eredeti mű: *A Brief History of Fascist Lies*, fordította: Nagy Gergely)
- [12.] FINKEY Ferenc: *A politikai bűncselekmények és a büntetőtörvénykönyv*, 1927, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- [13.] HOEFER, Frederick: *The Nazi Penal System*. Journal of Criminal Law & Criminology. Volume 35 Issue 6 Article 3. 1945. 385-393. o.
- [14.] JELLINEK, Georg: *Allgemeine Staatslehre*, 1920, Springer, Berlin
- [15.] KARSAI László: *Szálasi Ferenc – Politikai életrajz*, Doktori disszertáció, 2012.
- [16.] KEMPNER, Robert M. W.: *Hitler's Criminal Code*. Free World. Volume 1 Number 4. 1942 január. 395-397. o.
- [17.] MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, 2007, Osiris Kiadó, Budapest
- [18.] PACKER, Herbert L.: *Offences Against the State*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 339. 1962 január
- [19.] REINKE, Herbert: *Crime and criminal justice history in Germany. A report on recent trends*. Crime, Histoire & Sociétés. Volume 13 Number 1 (2009) 117-137.
- [20.] ROTBERG, Robert I.: *When States Fail, Causes and Consequences*, 2004, Princeton University Press
- [21.] SKINNER, Stephen: *Tainted Law? The Italian Penal Code, Fascism and Democracy*. International Journal of Law in Context, Volume 7, 2011.
- [22.] TAKÁCS Péter: *Az „ISIS” államiségének problémái*, in Jog Állam Politika, 8/4. 2015. 47-77. o.

- [23.] TÉGLÁSI András: *Az állam szervezete*, 2018, Dialóg Campus Kiadó, Budapest
- [24.] TÓTH J. Zoltán: *A büntetőjogi rágalmozás és becsületsértés*, 2017, Médiatudományi Könyvtár
- [25.] WEINER A. Imre: *Az államelleni bűncselekmények kodifikációjáról*. Állam- és Jogtudomány, 2004/3-4. (2004) 193-213.

HA KÖZSZEREPLŐ VAGYOK, MINDENT EL KELL TŰRNÖM? – AVAGY A KÖZSZEREPLŐK SZEMÉLYISÉGI JOGI VÉDELME

Absztrakt

A közszereplőket az általános szinttől magasabb jogvédelem illeti meg, hiszen annak, aki bármiféle szereplést vállal a közéletben, el kell fogadnia azt is, hogy mind a sajtó, mind pedig a szélesebb közvélemény figyelemmel kíséri minden szavát és cselekedetét, így nagyobb türelmet kell tanúsítaniuk a kritikai megnyilvánulásokkal szemben. Korábban, a közéleti szereplő szó hallatán csak a politikai közéletben szerepet vállaló személyekre asszociáltunk. Napjainkban viszont a törvényben nincs pontos definícióként meghatározva, ami azt jelenti, hogy a bíróságok szabadon értelmezhetik azt, hogy ki számít közszereplőnek. Az Alkotmánybíróság IV/1628/2016. határozata szerint: „a megváltozott társadalmi viszonyok, különösen a telekommunikáció terjedése révén a közszereplői kör bővülése figyelhető meg, így olyan személyeknek is lehetősége nyílik a közéleti viták aktív alakítójává válni, akik korábban nem tartoztak a közszereplők fogalmi körébe. A közszereplői minőség megállapítása mindig egyedi mérlegelés kérdése.”

Kulcsszavak: közszereplő, méltányolható közérdek, Article 13, média és politikusok

BEVEZETÉS

Jelen dolgozat a közszereplők személyiségi jogi védelmével kapcsolatos problémákra reflektál, hazai jogalkotási és az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) által és a magyar bírói gyakorlatban kifejtett álláspontok bemutatásával.

A dolgozat első fejezete a személyiségi jogok kialakulásával kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. E körben röviden bemutatásra kerül a személyiségi jogok története, az angol és német területeket is érintve. Ezt követően a Polgári Törvénykönyv 1977. évi módosítása olvasható, amely tartalmi újdonságokat hoz magával az említett jogokkal összefüggésben. A fejezetek végén pedig a közszereplő és a közéleti szereplő fogalmi különbségeinek tisztázására kerül sor.

Az további részek olyan problémákat tárgyalnak, mint a közszereplőkhöz fűződő egyes jogok, amelyek a hazai bírói gyakorlat különböző eseteivel kerültek alátámasztásra. Kitérnek a Polgári Törvénykönyv közszereplőkre vonatkozó részeire, és az évek során esetlegesen bekövetkező változásokat is bemutatják (pl. „méltányolható közérdekből” fordulat kihagyása).

Az elemzés során látni fogjuk, hogy a közszereplők személyiségvédelmének szabályozása egyes esetekben lehetővé teszi a bíróságoknak szabad mérlegelését.

1. A SZEMÉLYISÉGI JOGOK KIALAKULÁSA

A személyiségi jogok elődei a természetjog, az emberrel veleszületett jogai, amelyeket Hobbes, Locke és Rousseau társadalomfilozófiájára vezethetünk vissza. Mivel a személyiségi jog itt még teljesen a társadalomelmélet részét képezi, látható, hogy ezek a jogok az egyén és társadalom, illetőleg egyén és állam alapvető változatait fejezik ki.¹

A személyiségi jogok története két területre vezethető vissza elsősorban. Megjelent a 18. századi német természetjogban, valamint a 17-18. századi angol társadalomfilozófiában és jogi következményeiben. Mindkét területet más jellemezte a személyiségi jogokat illetően. A német, egy keskenyebb, magánjogias út, amely kifejezetten a személyiségi jogok történetét követte. Az angol fejlődés pedig ezzel szemben eleve egy szélesebb körű filozófiai indíttatású, inkább közjogi jelleggel rendelkező irányzatra példa. Bár az angol területnek a személyiségi jogok intézményével való kapcsolata közvetett, annak alapkérdéseit közvetlenebbül

¹ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*, 1983. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 11. o.

magyarázza, mint a német. A személyiségi jogok kidolgozásában is megtalálhatók a német természetjogi iskola jellemző vonásai; mint a túlhajtott és tisztán logikai rendszerezés, az elmélet és gyakorlat szétválasztása. Ennek következtében pedig az élő jog a maga útján fejlődhetett tovább, míg az elmélet legfeljebb a törvényhozáson keresztül remélhet gyakorlati befolyást.²

A magyar magánjogban a személyiségi jogok védelme mintegy százéves múltra tekint vissza. Számos XX. századi jogtudós foglalkozott e témával, azonban ők sem tudták pontosan definiálni a személyiségi jogokat. Fodor Ármin szerint személyjogoknak azokat a jogokat tekintjük, amelyek a mi saját személyi hatáskörünk egy-egy alkotóeleme vagy része fölött számunkra kizárólagos rendelkezésjogot biztosítanak.³ A személyiségi jogokat meg kell különböztetni az alapvető emberi jogoktól. Az emberi jogokat olyan jogosultságokként lehet értelmezni, amelyek az embert abban a társadalmi környezetben vizsgálják, amelyben él.⁴

A Polgári Törvénykönyv 1977. évi módosítása kapcsán elvégzett nagymértékű és látványos újra szabályozás is arra mutatott rá, hogy a személyiségi jogokra Magyarországon is erős jogpolitikai hangsúly esik. Az 1977. évi módosítás ugyanis a személyiségi jogokra vonatkozó fejezetből egyetlen szakaszt sem hagyott érintetlenül, ezen felül pedig tartalmi újdonságokat is hozott. A cél; az intézmény fejlesztése volt. A személyiségi jogok védelméért indított perek csekély számát azzal magyarázták, hogy a sértettek nem tudnak a polgári bíróság által nyújtható védelemtől, továbbá, hogy a Ptk. nem ismeri a nem vagyoni kártérítést. Ez évi módosítás sikeresnek bizonyult, hiszen bevezette a nem vagyoni károk megtérítését, és bővítette, részletezte az egyes különös személyiségi jogokat.

A személyiségi jogok kialakulása és fejlődése után, rátérve a közszereplőkre, először is, fontosnak tartom tisztázni a közszereplők és a közéleti szereplők közötti különbséget. A közéleti szereplő fogalmat az új Polgári törvénykönyv említette elsőként, azelőtt helyette a közszereplő kifejezést használták. Ezt a két fogalmat ma már felváltva használja a jogalkotó, hiszen tartalmukat tekintve, megegyeznek. A bírói gyakorlat szabadon értelmezi, hogy ki minősül közszereplőnek, mivel a fogalma nincs pontosan meghatározva a törvényben. A közszereplők a történelem során mindig is léteztek, ekkor a királyok, a nádor, az országbíró is közszereplői minőségben részesült. A történelmi korok által biztosított jogvédelemtől a jelenlegi védelem több vonatkozásban is jelentősen eltér. Példaként említve, a korábbi közszereplőkkel kapcsolatos büntetőjogi védelem is megszűnt.⁵

2. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG DÖNTÖTT: AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV 2:44. §-A „MÉLTÁNYOLHATÓ KÖZÉRDEKBŐL” FORDULAT NÉLKÜL LÉPETT HATÁLYBA

A Polgári Törvénykönyv 2:44. § szerint a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelme korlátozható a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása során, azonban nagyon fontos kiemelni, hogy ez a korlátozás kizárólag szükséges és arányos mértékben, illetve az emberi méltóság sérelme nélkül történhet. Ezen kívül, a korlátozás nem járhat a magán- és családi életének, illetve az otthonának sérelmével. A közéleti szereplőket - az imént említettek körén kívül eső közléssel vagy magatartással szemben – ugyanazon védelem illeti meg, mint bárki mást, csak a védelmi szint tér el. A közszereplő magán- vagy családi életével kapcsolatos tevékenysége, illetve adata azonban nem minősül közügynek, így tehát ebben az esetben is a nem közszereplőkhöz hasonló védelem illeti meg őket.⁶

Az Alkotmánybíróság 7/2014. határozatában megállapította – az alapvető jogok biztosának utólagos normakontroll indítványának vizsgálata után - hogy az új Ptk. (eredeti elképzelések szerinti) 2:44. szakaszának „méltányolható közérdekből” szövegrésze alaptörvény-ellenes, ezért azt megsemmisíti.⁷

Az eredeti elképzelések szerint a Polgári Törvénykönyv 2:44 §-a három, konjunktív feltétel teljesülésétől függően tette volna lehetővé a közéleti szereplők személyiségi jogainak korlátozhatóságát. Így tehát, a korábbi törvényszöveg javaslat úgy hangzott, hogy a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelmét méltányolható közérdekből, szükséges és arányos mértékben, illetve az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatta volna. A korábban bevezetni kívánt Ptk. rendelkezést már akkor számos kritika érte, amikor még csak javaslatként merült fel a módosítás.

² Uo. 48-49. o.

³ TATTAY Levente: *A közszereplők személyiségi jogi védelme*, 2007. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 11. o.

⁴ BÉKY Ágnes Enikő: *A személyiségvédelem aktuális kérdései*, 2007. Debreceni Jogi Műhely, Debrecen, 2. o.

⁵ TATTAY: *i.m.* 26. o.

⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

⁷ Alkotmánybíróság 7/2014. (III. 7.) AB határozata

A kritika egyik indoka volt, hogy a méltányolható közérdek kitétel bizonytalan jogi helyzetet, és aránytalan korlátozást eredményezhetett volna a szólásszabadságra nézve. Szabó Máté – az akkori ombudsman – szerint az említett elem bevezetése szűkebbre szabta volna a közéleti szereplők bírálatának lehetőségét, és a kritika megengedése felől a személyiségvédelem felé tolt volna el a normatív mércét. Majtényi László, egykori adatvédelmi biztos, álláspontja az volt, hogy a legnagyobb veszedelmet a közérdeknek az alapjogok eszméjével való konfliktusa jelenti, tehát az, hogy a közérdek az individuuum jogának ellenpontja, és értelmezése általában veszedelmes kibúvót biztosít az államot kötelező alapjogok alól. Vékás Lajos professzor szerint pedig nemcsak feleslegesnek tűnik az elfogadott módosításban szereplő többletfeltétel, hanem azt is meg lehet állapítani, hogy az így kibővített jogszabály aligha állja ki az Alkotmánybíróság előtti megmérettetés próbáját. Ezen kritikákkal szemben merültek fel ellenkező nézetek is.

Más vélemények szerint az új Ptk. korábban említett szakasza, azáltal, hogy külön rendelkezik a közéleti szereplő bírálatóságáról és személyiségi jogainak korlátozhatóságáról, a korábbi álláspontokkal éppen ellenkezőleg, a szólásszabadság védelme irányába hat, hiszen az eddigi szabályozással ellentétben kifejezetten rendelkezik a korlátozhatóság lehetséges kereteiről. A jogalkotó szándéka szerint azonban a méltányolható közérdek szabályozásba iktatásának az indoka éppen a közügyek megvitatásának a szabadsága lett volna, és ez az, ami álláspontja szerint a személyiségi jogi védelem alacsonyabb szintjét igazolta volna.

A sokat kritizált rendelkezést - ahogyan az említve volt - az AB tehát megsemmisítette. Véleménye szerint a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása, mely a szabad társadalmi vitát segíti elő, nemcsak, hogy „méltányolható közérdeknek”, hanem kiemelkedő jelentőségű alkotmányos érdekek minősül. Az Alkotmánybíróság szerint tehát nincs szükség további nem körülírható „közérdeknek” és a közérdek „méltányolható” voltának igazolására ahhoz, hogy a közszereplők bírálatára másoknál jóval szélesebb körben nyíljon lehetőség. Az Alkotmánybíróság a vitatott rendelkezés másik két feltételével kapcsolatosan arra mutatott rá, hogy azok minden lényeges szempont érvényesítésére teret adnak, így alkotmányosan nincs lehetőség arra, hogy a jogalkalmazás más feltétel fennállását is vizsgálja. Az Alkotmánybíróság döntését tovább vizsgálva azt mondhatjuk, hogy az új Ptk. szövege és feltételei a személyiségvédelem oldaláról közelítették meg a közszereplők személyiségi jogainak korlátozhatóságára vonatkozó kérdést, míg az AB az említett feltételeket a szólás- és sajtószabadság érvényesülése felől közelített meg.⁸

A szólásszabadság és a közszereplők bírálatóságának értékelése kapcsán az Alkotmánybíróság segítségére volt a 36/1994-es határozatában már szereplő, az Egyesült Államokban alkalmazott New York Times-szabály is, pontosabban a New York Times v. Sullivan ítélet. Ezen ítéletben az amerikai Legfelsőbb Bíróság a közéleti vita szabadságát védő új mércét határozott meg. A Bíróság megállapította, hogy a szabad politikai vita arra ad lehetőséget, hogy a közösség tagjai közvetítsék véleményüket a közügyek terén a kormányzat felé. Ezért az állami tisztviselőknek számolniuk kell azzal, hogy a hivatali tevékenységüket kritika éri a politikai közösség tagjai felől. A Bíróság döntése értelmében a választott köztisztviselőket viselő a hírnevüket sértő, megbízatásukkal kapcsolatban tett állítások esetén kizárólag akkor perelhetnek sikerrel, ha bebizonyítják azt, hogy az adott állítás közlője rosszhiszeműen cselekedett, tehát, hogy tisztában volt azzal, hogy kijelentésének nincsen valóságalapja, vagy annak valótlanosságáról azért nem tudott, mert annak igazságtartalmának vizsgálatkor súlyosan gondatlanul járt el.⁹ Későbbi döntésében a Legfelsőbb Bíróság arra vonatkozóan adott támpontokat, hogy hogyan lehet eldönteni, kik tartoznak e személyi kategóriába. Arra a következtetésre jutott, hogy ezt a személyi kategóriát a közügyek megvitatásának fényében kell értelmezni. Ebbe a kategóriába tartoznak az olyan kormányzati alkalmazottak, akik a kormányzati tevékenységért, illetve annak ellenőrzéséért tartoznak felelősséggel.¹⁰

2. A KÖZSZEREPLŐK JÓ HÍRNEVÉNEK VÉDELME

A közéleti szereplők személyiségvédelme különös aktualitást kapott a rendszerváltás után, illetve a több különböző alkotmányos jog között kiemelkedő jelentőséggel bír. Manapság a közszereplők kritizálása és támadása egyre komolyabban közrejátszik a politikai erőviszonyok alakításában. Egy politikus személyének a

⁸https://nmhh.hu/cikk/192440/A_kozszereplo_k_szemelyisegi_jogainak_korlatozasarol_es_a_meltanyolható_kozerde_k_feltetelerol_dontott_az_Alkotmanybirsag (letöltés dátuma: 2022. 11. 29)

⁹ KOLTAY András: *A véleménynyilvánítás szabadsága*. In. JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): <http://real.mtak.hu/95757/1/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga.pdf> (letöltés dátuma: 2022. 11. 29.)

¹⁰ Rosenblatt v. Baer, 383 U.S. 75 (1966) In. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/383/75/> (letöltés dátuma: 2022. 12. 30.)

lejárata nemcsak az adott személyt, hanem pártját is hitelenné teheti. A hírnév és a becsület védelmét több jogág vagy jogterület szabályozza. Közös vonása az európai jogrendszereknek az, hogy a védelem mind a polgári jog, mind a büntetőjog által biztosítva van. Például, Angliában és Írországban külön hírnévsértési törvények is születtek. Fontos továbbá kiemelni a bíróságok tényleges vagy kvázi jogalkotó szerepét. A common law jogrendszerben a törvény csak a hírnévvédelem egyes kérdéseit rendezte és így a bíróságok ténylegesen a jogalkotó szerepébe kerülnek. Ez legfőképpen Angliában és Írországban figyelhető meg.¹¹ Ugyanakkor, mint látni fogjuk, a legtöbb kontinentális jogrendszerű államban is hiányzik a közéleti szereplők személyiségvédelmének speciális törvényi szabályozása, ezért ennek körvonalait szükségszerűen szintén a bírói jogalkalmazás határozza meg. A közszereplők személyiségvédelme azért jelent különleges jogalkalmazási problémát, mert több alkotmányos alapjog ütközéséről van szó.¹² Így tehát az Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdése értelmében, mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és a jó hírnevét tiszteletben tartsák. A véleménynyilvánítás szabadsága és a gyülekezési jog gyakorlása nem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével. A szabad véleménynyilvánítás olyan alkotmányos alapjog, amely csak felelősséggel gyakorolható és a valótlán tények közlésének elkerülése érdekében bizonyos kötelezettségekkel jár a közvélemény alakításában hivatalos módon részt vevő személyek esetében. A véleménynyilvánítás külső korlátjaként az emberi méltóság-, becsület és jó hírnév jön számításba. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki a becsületsértésre alkalmas valótlán tények közlésére akkor, ha a nyilatkozó személy kifejezetten tudatában van a közlés valótlanságának, vagy foglalkozása, hivatása gyakorlásának szabályai szerint elvárható lett volna a tények valóságtartalmának vizsgálata, de a vélemény-nyilvánítási alapjog felelős gyakorlásából adódó gondosságot elmulasztotta.

A Kúria a 20502/2017 számú egyedi ügyben döntött a jó hírnév megsértésével kapcsolatban. Eszerint az akkori mohácsi polgármester keresetlevelet adott be egy helyi húsipari vállalkozóval szemben. Az említett vállalkozó 2013 januárjában a helyi sajtóban közzétett nyílt levelében megsértette a polgármester jó hírnév védelméhez fűződő személyiségi jogát annak valótlán állításával, hogy mohács városának vezetője önhatalmúlag és a jogszabályt megsértve előzetesen aláírta a megállapodást a helyi képviselő-testületnek a Bonafarm Zrt.-vel és a Pick Szeged Zrt.-vel vágóhid létesítésére létrejött előszerződést jóváhagyó döntését megelőzően, ezzel kikerülve a helyi képviselő-testületet. Az alperes állítása szerint, ő pusztán a tudomására jutott adatok alapján közügyben formálta meg véleményét. A Kúria azonban nem fogadta el ezen álláspontot, hiszen az aláírás ténylegesen időpontja egy lényeges kérdés és tényadatnak minősül, illetve jogszerűen csak a képviselő-testület döntése után lehetne aláírni. A bíróság jogerős ítélete alapján az alperes elégtétel adására lett kötelezve, illetőleg saját költségén kellett a valós helyzet leírását tartalmazó közleményt közzétennie. A bíróság továbbá arra is kötelezte az alperest, hogy a feleperesnek 250.000 Ft nem vagyoni kártérítést fizessen meg. Ezen kívül, az alperesnek, mint vesztes félnek, a felülvizsgálati eljárás költségeit is meg kellett térítenie.¹³

A közügyek megvitatásakor szélesebb a szólás- és sajtószabadság személyiségvédelmi határa – mondta ki az Alkotmánybíróság egy közszereplő bírósági ügyével kapcsolatban közzétett fotó ügyében. Az alkotmányjogi panasz indítványozója egy hírportál kiadója. A portálon egy fotóval illusztrált cikk jelent meg az akkor közszereplőnek számító felperesről. A fénykép évekkel korábban, a felperes ellen folytatott büntetőeljárás során jogsértően készült, mivel az akkor hatályos szabályok szerint ezzel megsértették a felperes személyiségi jogait. A felperes személyiségi jogi pert indított és nyert meg jogerősen a portál ellen a Fővárosi Ítéltáblán. A tábla indoklása szerint bírósági tárgyaláson közszereplőről is csak a hozzájárulása alapján készíthető hang- vagy képfelvétel, ezt pedig a felperes kifejezetten megtiltotta. A portál kiadója alkotmányjogi panasszal fordult az Ab-hoz a táblabíróság döntése miatt, mivel ellentétesnek tartotta a véleménynyilvánítás

¹¹ KOLTAY András: *A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió államaiban*, In: *Magyar Jog*, 2013/10. szám, 2. o.

¹² TATTAY Levente: *A közszereplők jó hírnevének védelme*, In: *Gazdaság és Jog*, 2003/12. szám, 4. o.

¹³ Kúria Pfv.IV.20502/2017 számú egyedi ügye

és a sajtó szabadságával. Az Alkotmánybíróság szerint a vitatott fénykép és cikk közérdekklődésre számot tartó eseményről szóló tudósításnak minősül, amelyben a közszereplő felperes, egy korábbi miniszter közvetlen, személyes érintettsége köztudomású tény. A portál cikkére ezért vonatkozik a közügyek vitatását megillető kiemelkedő alkotmányos védelem. Az Ab rámutatott: még ha korábban a fotó elkészítését egy bíróság jogsértőnek mondta is ki, most már ez a fénykép létezik, felhasználásának alkotmányossága pedig külön vizsgálendő. A cikk emellett egyértelművé teszi, hogy a büntetőeljárás már jogerősen lezárult, a felperest jogerősen felmentették a hivatali visszaélés vádja alól, ezért megállapítható, hogy a beszámoló az eljárás eredményéről objektív módon tudósított. A fénykép sem ábrázolja megalázó helyzetben, súlyosan bántó vagy az emberi méltóság korlátozhatatlan lényegét sértő módon a felperest. A vitatott fényképnek a felperes hozzájárulása nélküli felhasználása tehát ebben az ügyben nem alkalmas az objektív méltóságérzet megsértésére, a felperes képmáshoz fűződő jogának arányos korlátozását jelenti, és nem minősül visszaélésnek a sajtószabadság gyakorlásával – mondták ki. Az AB emiatt megsemmisítette a Fővárosi Ítélet tábla alkotmányjogi panasszal támadott jogerős döntését.¹⁴

A közéleti szereplők hírnevével kapcsolatosan a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága elsősorban nem is az ő hírnévvel csökkentett mértékét írja elő, hanem a közügyek vitáinak védelmét, amely sokkal széleskörűbb értelmet nyer. Tehát ebben az értelemben nem az adott személy státusza rendelkezik releváns jelleggel és részesül védelemben, hanem az állítása, a vita közérdekűsége bír lényeges jelentőséggel. A Bíróság elválasztja egymástól a tényállításokat és a véleményeket, és az utóbbit sokkal nagyobb védelemben részesíti. Ami különösen érdekes, hogy a Bíróság a közlemények egészét vizsgálja át a szöveggörnyezettel együtt, aminek azonban hátránya az, hogy egyes mondatok, kifejezések, amelyek hírnévsértőnek minősülnek, az Emberi Jogok Európai Bíróságának álláspontja szerint ez azonban nem alapozza meg a jogsértést. Először az 1986-os *Lingens v. Ausztria* ügyben biztosította a testület a közéleti vita nyíltságának védelmét, nagyobb hangsúlyt kapott már itt is, mint a kijelentést tevő személyek státuszának védelme. Ezen ítéletben határozott először a strasbourgi Bíróság a politikusokkal szembeni véleménynyilvánítás lehetséges határaitól, amely a Bíróság határozott lépésének tekinthető.¹⁵

3. A KÖZSZEREPLŐK KÉPMÁSÁNAK VÉDELME

Képmáson nemcsak az emberi arcot értjük, hanem ehhez hozzátartozik az ember egész testének, illetve a közvetlen környezetének, tevékenységének az ábrázolása is. A képmás, az ember külső megjelenésének valamilyen tárgyi eszközzel való rögzítése, többszörözése, amely lehet egy festmény, fénykép, vagy akár karikatúra. Ez tehát az emberi személyiség megkülönböztetésének az eszköze, az ember, mint személyiség megjelenése a külső világban, az egyén megkülönböztetésének és azonosításának nélkülözhetetlen eszköze.¹⁶

Azokról a közéleti szereplőkről - akik részt vesznek bármilyen eseményen, nyilvános összejövetelen, gyűlésen - készült felvételeknek a nyilvánosságra hozatalához nem szükséges az engedélyük, hiszen azzal, hogy jelen vannak az adott helyszínen, rendezvényen, hozzájárulnak ahhoz, hogy képet vagy videót készítsenek róluk. Önmagában a nyilvános helyen tartózkodás esetén csak az egyediesítés igénye nélkül készített felvételhez nem szükséges az érintett személy hozzájárulása. A Ptk. 2:48. § (2) bekezdése is említi, hogy az érintett hozzájárulása nem szükséges a felvétel elkészítéséhez, amennyiben tömegfelvételtől van szó vagy nyilvános közéleti szereplésről. Ámbár, ezek készítője arra nem jogosult, hogy a tömegfelvétel készítése után az egyénekre külön-külön ráközelítsen, és az így kapott felvételt közzé tegye.¹⁷ A képmás nyilvánosságra hozatalának tilalma azonban nem vonatkozik a nyilvános eseményekről, rendezvényekről, táj- és

¹⁴ Az Alkotmánybíróság 3145/2018. (V. 7.) határozata

¹⁵ KOLTAY András: *A közéleti szereplők hírnévvelvédelme a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*, In: *Jogtudományi Közöny*, 2008/2. szám, 4-5. o.

¹⁶ TATTAY Levente: *A közszereplők képmásának védelme*, In: *Magyar Jog*, 2007/4. szám, 1. o.

¹⁷ *uo.* 3.

utcarészletekről készült felvételekre, amikor tehát az ábrázolás módja nem egyéni, a felvétel összhatásában örökíti meg a nyilvánosság előtt lezajlott eseményeket.¹⁸

A képmáshoz fűződő jog megsértésével kapcsolatosan érkezett egy alkotmányjogi panasz a Kúria Pfv.IV.21.840/2015/5. számú ítélete ellen. Az indítványozóról 2009. augusztusában olyan kép jelent meg a sajtóban, mely véleménye szerint a képmáshoz fűződő személyiségi jogait megsértette. Az illusztráció az indítványozót vezető száron és bilincsben ábrázolta. A Fővárosi Törvényszék elsőfokon megállapította, hogy a cikk illusztrációja az indítványozó hozzájárulása nélkül készült, így annak megjelenése az indítványozó személyiségi jogait megsértette, ezért a lapkiadót, és a szerkesztőséget nem vagyoni kár megtérítésére kötelezte. A Fővárosi Ítéltábla a kártérítés összegének tekintetében megváltoztatta az elsőfokú ítéletét, egyebekben a határozatot helybenhagyta. A Kúria a jogerős ítélet hatályon kívül helyezésével a lapkiadó vonatkozásában a keresetet elutasította. A Kúria ítéletének indokolása szerint a közéleti szereplő képmása az adott eljárásról szóló tudósítás körében az adott személy hozzájárulása nélkül is felhasználható, továbbá az indítványozó a képen öltönyben látható, a bilincs, illetve a vezetősíj közvetlen rátekintéssel nem észlelhető, tehát a felvétel az indítványozót nem megalázó helyzetben mutatta meg, személyi jogsértés ezáltal nem történt. Az indítványozó álláspontja szerint a Kúria ítélete megsértette az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdésében foglalt tisztességes eljáráshoz való jogát, valamint a XXVIII. cikk (2) bekezdése szerinti ártatlanság vélelméhez való alapjogát, továbbá az ítélet nemzetközi szerződésben foglalt jogait is megsértette.¹⁹

Ahogy korábban említve volt, a Ptk. 2:48. §-a szerint abban az esetben, ha valakiről felvétel készül, nem szükséges az érintett hozzájárulása akkor, ha tömegfelvételtől vagy nyilvános közéleti szereplésről van szó. Felvetődhet a kérdés, hogy például egy rendőrrel, szolgálata teljesítése során készült fotó nyilvánosságra hozatalához kell-e az ő engedélye? A rendőrök felismerhető ábrázolása vitatott kérdés volt hosszú éveken keresztül, végül az Alkotmánybíróság határozatai befolyásolták a bírói gyakorlatot, és nyújtottak fogódzót a média ez ügyben követendő magatartásának. Az Alkotmánybíróság szerint a közhatalmat gyakorló személy képmása nem önmagában és nem bármilyen körülmények között, hanem csak a jelenkori közéletet befolyásoló eseményekről szóló tájékoztatással összefüggésben közölhető hozzájárulás nélkül. A rendőri bevetés a demonstrációkon minden esetben a jelenkor eseményének minősül, még akkor is, ha a rendőrök nem igazi résztvevői a történésnek. Ezért az arról készült felvétel a képen lévők hozzájárulása nélkül közvetíthető a nyilvánosság felé. Az egyéb, közterületen történő rendőri intézkedéssel kapcsolatos beszámolóknál azt kell mérlegelni, hogy az a közhatalom gyakorlása szempontjából közérdeklődésre számot tartó tájékoztatásnak, közügyet érintő képi tudósításnak minősül-e. Ha igen, a rendőr képmása engedély nélkül nyilvánosságra hozható. Az ábrázolás nem lehet sértő, a képmás felhasználásának tárgyilagosságnak kell lenni. Nem lehet öncélú, nem jelentheti a rendőr emberi méltóságának a sérelmét. E körbe tartozhat például, ha a hivatása gyakorlása során megsérült rendőr szenvedését ábrázolják. A fényképfelvétel engedély nélküli nyilvánosságra hozatalának az alkotmányos alapja általában nem érvényesül akkor sem, amikor – az egyébként tömegdemonstráción készült – képen csak egyetlen egy személy látható. Ilyenkor azt kell vizsgálni, hogy a személy képmása, ennek a nyilvánosságra hozatala a jelenkor történéseinek bemutatása, illetve a közhatalom gyakorlása szempontjából közérdeklődésre számot tartó tájékoztatás körébe tartozik-e.²⁰

A rendőri képmás kérdésével kapcsolatban hozta meg döntését a Kúria 1/2015. BKMPJE számú jogegységi határozatában az 1/2012. BKMPJE számú jogegységi határozat hatályon kívül helyezéséről. A Kúria 2012. november 26-án fogadta el az 1/2012. BKMPJE jogegységi határozatot, amelyben kimondta, hogy a nyilvános helyen vagy közterületen szolgálati kötelezettséget teljesítő vagy munkát végző személy e tevékenységének ellátása során nem minősül közszereplőnek. Ezért a személyt beazonosítható módon, egyediesítetten ábrázoló képmás vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához szükséges a hozzájárulása. Az

---

¹⁸ SÁNDOR István: *A képmáshoz való jog és a sérelemdíj bírósági gyakorlatának tendenciái*, In: *Belügyi Szemle*, 2020/4. szám, 58. o.

¹⁹ 3313/2017. (XI. 30.) AB határozat

²⁰ SZEHALMI Veronika – PAPP János Tamás: *A rendőr képmásának védelme – A vita jelenlegi állása*, In: *Iustum Aequum Salutare*, 2015/4. szám, 95. o.

Alkotmánybíróság 28/2014. (IX. 29.) AB határozatában megsemmisítette a Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.656/2012/7. számú, az 1/2012. BKMPJE jogegységi határozattal egyező jogértelmezésen alapuló ítéletét. Ezért az 1/2012. BKMPJE jogegységi határozat és az Alkotmánybíróság határozata között feszülő ellentmondás felvetette az előbbi felülvizsgálatának szükségességét. A Kúria teljes ülése, mint jogegységi tanács a Polgári Kollégium vezetőjének jogegységi indítványa alapján ült össze. Az Alkotmánybíróság döntésével az 1/2012. BKMPJE számú jogegységi határozat a sajtószabadság jogával került alkotmányos összefüggésbe. A Kúria jogegységi tanácsa az Alkotmánybíróság 28/2014. (IX. 29.) AB határozatában foglaltak, a legfőbb ügyész nyilatkozata és a beszerzett vélemények alapján hatályon kívül helyezte az 1/2012. BKMPJE jogegységi határozatát. Ugyanakkor fenntartotta a közszereplő fogalmával kapcsolatos korábbi álláspontját. A közügyek szabad vitathatóságának kitüntetett célja érdekében a közhatalom birtokában fellépő, szolgálatot teljesítő személy személyiségi jogvédelme mércéjének kimunkálásakor a bírói gyakorlat nem hagyhatja figyelmen kívül az AB határozatban rögzített alapjogi összefüggéseket.²¹

4. A KÖZSZEREPLŐK SZEMÉLYISÉGVÉDELMEK NEMZETKÖZI VONATKOZÁSAI

A magánszemélyek akaratuktól függetlenül is válhatnak közszereplővé abban az esetben, ha például mémeken szerepelnek. A mém kifejezés néhány évvel ezelőtt jelent meg és vált közismertté; olyan vicces képet, videót vagy zenét jelent, mely legfőképpen az interneten, közösségi oldalakon, videómegosztó portálokon terjed. Nehezen kivitelezhető ezeken a képeken, videókon szereplő személyek személyiségi jogvédelme abból az okból kifolyólag, hogy a mémek terjedése nagyon gyors és kiszámíthatatlan. Sokszor abban sem lehetünk biztosak, hogy pontosan ki a készítője, ki az, aki felelős az adott fájl megszerkesztéséért.

Erre vonatkozóan tett kísérletet az Európai Parlament szerzői jogvédelmi törvényre vonatkozóan „Article 13” nevű módosításával, melyben az interneten megjelenő tartalmakat kívánta korlátozni. A módosítás lényege, hogy az interneten olyan rendszereket hozzanak létre, melyek meggátolják szűrőiken keresztül azt, hogy jogvédelemmel ellátott fotók, videók és zenék kerüljenek fel az internetre.²² Az Európai Unió szabályozásának a célja, hogy kevesebb illegális tartalom terjedjen a megosztó internetes portálokon.²³ A szabályozási törekvések személyiségvédelmi szempontból megkönnyíthetik a mémek kialakulásához kapcsolódó személyiségi jogérvényesítés problémáit, hiszen a jogvédelemmel ellátott fotók nem kerülhetnek megosztásra, ezáltal nem kerülnek jogosulatlanul a közösségi oldalak véget nem érő spiráljába.

5. A MÉDIA ÉS A KÖZSZEREPLŐK

Az Alkotmánybíróság a 3145/2018. (V. 7.) AB határozatában pontosította a közszereplői minőség szempontrendszerét, és külön kiemelte az úgynevezett médiaszereplőket. Álláspontja szerint a médiaszereplők a médiában tevékenykedő, széles körben ismert személyek, akik a különböző közéleti vitákban jelentős véleményformáló hatással léphetnek fel, ezzel megalapozva a közszereplői minőségük elismerését. A mai társadalomban a médiának nagyon meghatározó szerepe van, a közszereplőknek pedig a társadalomban betöltött szerepe elválaszthatatlan a médiáktól. Ahogy korábban az újságok, folyóiratok, a televízió határozta meg az emberek mindennapjait, úgy az internetnek sokkal kevesebb idő kellett ahhoz, hogy egyre több embernek élete részévé váljon. A telekommunikáció terjedése révén tehát a közszereplői kör bővülése figyelhető meg, így olyan személyeknek is lehetősége nyílik a közéleti viták aktív alakítójává válni, akik korábban nem tartoztak a közszereplők fogalmi körébe.²⁴

---

²¹ Kúria 1/2015. BKMPJE számú jogegységi határozata

²² <https://www.wired.co.uk/article/what-is-article-13-article-11-european-directive-on-copyright-explained-meme-ban> (letöltés dátuma: 2022. 12. 30.)

²³ <https://www.alphr.com/politics/1009470/article-13-EU-what-is-it-copyright/> (letöltés dátuma: 2022. 12. 30.)

²⁴ Alkotmánybíróság a 3145/2018. (V. 7.) határozata

5.1. A média és a politikusok

Napjainkban – amint az már említve volt – a média nagy befolyással van az emberek életére, és így a politikai nézeteikre is. Az elmúlt évtizedekben a média globalizálódását látva többen megfogalmazták a médiainperializmus tézisét. Eszerint a korábbi századok gyakorlatával szemben a mai pénzügyi és politikai érdekszférájukat, befolyásszférájukat nem katonai vagy diplomáciai eszközökkel, hanem a média segítségével növelik: a totális média irányítói az emberek gondolkodása feletti totális lefolyásra törekednek.²⁵

A nyolcvanas – kilencvenes évekhez képest a média politikacsínáló szerepét nem mindenki tartja pozitív tényként számon. Sok ember számára ugyanis az a valóság, amit a tömegtájékoztatás annak tüntet fel, azaz a valóság és média által terjesztett információ teljes egészében eltérhet egymástól és hátrányosan befolyásolhatja az embereket. A médiaközvetítésű politika korszakában Magyarországon és szerte a világon a politikusok ismertsége és elfogadottsága a médiától függ, hiszen a rádió- és tv-nyilatkozatok, beszédek, interjúk során milliók ismerhetik meg közvetlenül a pártok vezetőit, jelöltjeit. A pártok népszerűségét vagy népszerűtlenségét minden pártprogrammal, pártideológiánál ezerszer jobban határozza meg egy-egy pártvezér karaktere, egyénisége. Számukra az a legfontosabb, hogy a személyiségük és kommunikációjuk alkalmas legyen a választópolgárok megnyerésére.²⁶

A közösségi média térnyerésének köszönhetően azonban az állampolgári kommunikáció is komoly információs jelentőségre tett szert. Számos választópolgárhoz saját ismerőseinek politikai megnyilvánulásain, kedvelésein, megosztásain keresztül jutnak el információk egyes politikai pártokról. A politikai szereplők olyan kommunikációt próbálnak meg folytatni, amely nyersanyagot jelenthet a választók közösségi oldalakon zajló, egymás közti társalgásai számára. Az emberek elsősorban a morális keretek között könnyen értelmezhető politikai tartalmakra reagálnak, ezek segítségével ugyanis ismerőseik előtt könnyen megjeleníthetik identitásuk morális elemeit. A politikai kommunikáció tehát egyre inkább az állampolgárok kommunikációs igényeihez igazodik. Az állampolgári kommunikáció felértékelődése és a politikai szereplők figyelmének fókuszba kerülése jelentősen átalakítja a politikai kommunikáció működését, hiszen az állampolgárok kommunikációja sok tekintetben eltér az eddig egyedül domináns média kommunikációjától. A politikai kommunikáció ezáltal egyre negatívabbá válik, a morális keretek között értelmezhető ügyek kerülnek előtérbe, hiszen ezeket az üzeneteket terjesztik el a közösségi oldalakon politikailag aktívabb állampolgárok a kevésbé érdeklődő társaikhoz.²⁷

ÖSSZEGRÉS

A közszereplők jelentősen nagyobb mértékben vannak kitéve annak a veszélynek, hogy személyiségi jogaik sérülnek, mint az egyszerű állampolgárok. Tevékenységük kiemelt figyelemben, nyilvánosan történik, és általában meghatározó pontja a közélet történéseinek. Mivel mind a média, mind az magánszemélyek által könnyen bírálat célpontjaivá válhatnak, ezáltal igen nehéz összeegyeztetni személyiségi jogvédelmüket, úgy, hogy valamely alapjogban ne essen csorba.

Jelen dolgozat keretében megtárgyalásra kerültek a közszereplők személyiségi jogai – úgy - mint a képmáshoz, jó hírnévhez fűződő jog. Sor került a Ptk. 2:44 §-ában történő változások bemutatására, miszerint az Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezte azt a részt, amely a „méltányos közérdek” kifejezést is tartalmazza.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának közszereplők személyiségi védelmével kapcsolatos ítélezési gyakorlatának vonásai mutatkoztak meg a következő fejezetben. Az EJEB elsősorban a közszereplőkkel kapcsolatosan nem a hírnévvédelmük csökkentett mértékét írja elő, hanem inkább a közügyek vitáinak védelmét, illetve a tényállítások és véleménynyilvánítások egymástól való elválasztása után a véleménynyilvánítás az, amit sokkal nagyobb védelemben részesít.

Végül, az Alkotmánybíróság a közszereplők közül külön kiemelt, úgynevezett médiaszereplőkről esett szó és a média politikára való hatásáról. Láthattuk, hogy a médiaközvetítésű politika korszakában Magyarországon és a világ más tájain a politikusok ismertsége és elfogadottsága a médiától függ, hiszen a rádió- és tv-nyilatkozatok, beszédek, interjúk során milliók ismerhetik meg közvetlenül a pártok vezetőit, jelöltjeit.

²⁵ BAJOMI Lázár Péter: *Média, hatalom. A médiainperializmus tézise*, In: *Médiakutató*, 2001/1. szám

²⁶ TATTAY Levente: *A közszereplők személyiségi jogi védelme*. 2007. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 50. o.

²⁷ Bene Márton: *Közösségi média és politikai kommunikáció*. Társadalomtudományi Kutatóközpont. In. <https://tk.hu/kozossegi-media-es-politikai-kommunikacio> (letöltés dátuma: 2022. 12. 01.)

FORRÁSJEGYZÉK

Szakirodalom

- [1.] BAJOMI Lázár Péter: *Média, hatalom. A médiaimperializmus tézise*, In: *Médiakutató*, 2001/1.
- [2.] BÉKY Ágnes Enikő: *A személyiségvédelem aktuális kérdései*, In: *Debreceni Jogi Műhely*, 2007/2., Debrecen
- [3.] BENE Márton: *Közösségi média és politikai kommunikáció*. Társadalomtudományi Kutatóközpont, In: <https://tk.hu/kozossegi-media-es-politikai-kommunikacio>
- [4.] KOLTAY András: *A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió államaiban*, In: *Magyar Jog*, 2013/10. szám
- [5.] KOLTAY András: *A közéleti szereplők hírnévvédelme a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*, In: *Jogtudományi Közlöny*, 2008/2. szám
- [6.] SÁNDOR István: *A képmáshoz való jog és a sérelemdíj bírósági gyakorlatának tendenciái*. In: *Belügyi Szemle*, 2020/4. szám
- [7.] SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. 1983. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- [8.] SZEGHALMI Veronika – PAPP János Tamás: *A rendőr képmásának védelme – A vita jelenlegi állása*. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2015/4. szám
- [9.] TATTAY Levente: *A közszereplők jó hírnevének védelme*, in *Gazdaság és Jog*, 2003/12. szám
- [10.] TATTAY Levente: *A közszereplők képmásának védelme*, in *Magyar Jog*, 2007/4. szám
- [11.] TATTAY Levente: *A közszereplők személyiségi jogi védelme*, 2007, Dialóg Campus, Budapest-Pécs

Jogforrások

- [12.] 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
- [13.] MAGYARORSZÁG Alaptörvénye (2011. április 25.)
- [14.] Kúria Pfv.IV.20502/2017 számú egyedi ügye
- [15.] Kúria 1/2015. BKMPJE számú jogegységi határozata
- [16.] 36/1994. (VI. 24.) számú Alkotmánybírósági határozat
- [17.] Alkotmánybíróság 7/2014. (III. 7.) AB határozata
- [18.] Az Alkotmánybíróság 3145/2018. (V. 7.) határozata
- [19.] 3313/2017. (XI. 30.) AB határozat

Internetes források

- [20.] KOLTAY András: *A véleménynyilvánítás szabadsága*. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): <http://real.mtak.hu/95757/1/a-velemenynyilvanitas-szabadsaga.pdf>
- https://nmhh.hu/cikk/192440/A_kozszereplo_k_szemelyisegi_jogainak_korlatozasarol_es_a_mel_tanyolható_kozerdek_feltetelerol_dontott_az_Alkotmanybirosag
- [21.] ROSENBLATT v. Baer, 383 U.S. 75 (1966) In: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/383/75/>
- [22.] <https://www.wired.co.uk/article/what-is-article-13-article-11-european-directive-on-copyright-explained-meme-ban>
- [23.] <https://www.alphr.com/politics/1009470/article-13-EU-what-is-it-copyright/>

EGY ESET SIDS, KETTŐ GYANÚS, HÁROM...

Absztrakt

A bölcsőhalál előfordulásának gyakorisága a mai napig nem áll összhangban az orvostudomány rohamos fejlődésével. A kérdés azonban az, hogy egy halállal járó orvosi jelenség, amelynek kiváltó okát a mai napig nem tudjuk, hogyan állhat összefüggésben az igazságszolgáltatással? Az angol ügyvédő Sally Clark, másnéven a „csecsemőgyilkos” esete ad választ erre a látszatra egyszerűnek tűnő, ám a valóságban számos büntető eljárásjogi vonulatot magában foglaló kérdésre.

Kulcsszavak: bölcsőhalál, SIDS, Sally Clark, Meadow, Bays-tétel, justizmord, alkotmányos garanciák

BEVEZETÉS

Az ember sohasem lehet teljesen biztos a látszatban. Első ránézésre a világ történései a valóságtól eltérőnek tűnhetnek, melynek valós meglátása csak hosszú időn át gyűjtögetett tapasztalatok során lehetséges. A bölcsőhalál rejtélye pontosan ilyen.

A 21. századi fejlett orvostudomány a mai napig nem tudja kellő pontossággal meghatározni a klinikai tünetek nélküli szindróma kiváltó okát. A vizsgálatok célja a kezdetektől fogva egyetlen lehetséges ok felkutatása, mely minden esetben magyarázatként szolgál a bölcsőhalál, azaz a SIDS-esetek kialakulásához. A megoldáshoz vezető utat nagyban gátolja a szakértők közötti egységes álláspont hiánya.¹ Ez a bizonytalanság számos téves diagnózis felállítását eredményezheti, melynek alátámasztására megannyi példa szolgál történelmünkben. A pontatlan körmeghatározások helytelen statisztikai adatokat szülnék, melyek nem csak az adott szakterületen kutató orvosok munkájának gördülékenységére hatnak negatívan, hanem a büntetőjogi felelősségre vonás eredményességét is akadályozzák.

Bár a szindróma látszólag természetes halál, a kauzális folyamatok felállításának bizonytalansága végett nem zárható ki a gyermekbántalmazás lehetősége sem. Így a tanulmány célja a bölcsőhalállal kapcsolatos mítoszok feltárása, párhuzamba állítva a büntetőjogi felelősség megállapításának és a büntetőeljárás lefolytatásának nehézségeivel, különös tekintettel a híres Sally Clark ügyre.

1. A SZINDRÓMA EREDETE

A rendelkezésre álló források szerint a hirtelen csecsemőhalál szindróma megjelenése egészen a kezdetekre vezethető vissza, melynek bizonyítékául szolgál az Ószövetségben olvasható, Salamon király döntését kérő anyák legendája: „*Amikor fölkeltem, hogy megsoptassam, lám, halott volt a fiam.*”²

A történet rendkívül hasonlít egy több ezer évvel később készült hazai dokumentumfilmben elhangzott sorhoz: „*Mikor felkeltem, fél hétkor, tisztába tettem, és akkor kijöttem, hogy melegítsek neki egy kis tejet. De az ajtóból azért még háromszor visszamentem hozzá... És három perc alatt... Akkor felvettem az ölembe, és próbáltam felfele rázni... azt mondták, hogy bölcsőhalál.*”³

Ahogy sok más tragédiát, kezdetben a csecsemők halálát is isteni csapásnak tekintették, melyet az ókori Egyiptomból, Babilonból, Görögországból, az európai középkorból és más államokból fennmaradt források erősítenek meg. Ebben az időben a csecsemőgyilkosság megállapítása vallási kérdés volt.

¹ OTTAVIANI, G.: Introduction to Sudden Infant and Perinatal Unexplained Death. In: Crib Death - Sudden Infant Death Syndrome (SIDS). Springer, 2014.

² BIBLIA: Királyok I. Könyve, 3:21.

³ SZÁNTÓ Imre: Csecsemő életveszélyben. In: Magyar Tudomány, 2004/10. szám, 1141. o.

Az évek előre haladtával egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a szülői együttalvásnak és az abból fakadó véletlen baleseteknek. Erre például szolgál az 1494-es Esztergomi Zsinat törvényi rendelkezése, ami kimondja, hogy a szülőknek tilos a csecsemőjüket ágyukban tartani.⁴

A bölcsőhalál létének elismerését az angol Charles Templeman 1893-ban publikált tanulmánya alapozta meg, melyben a csecsemő-szülő külön alvásának kötelezővé tételét javasolta, miután 9 év leforgása alatt 399 csecsemőt találtak a szülők ágyában holtan.

A jelenség hosszas kutatása után egy 1969-es csecsemőkori hirtelen halál okának felderítéséről szóló konferencián javasoltak először hivatalosan is rá illő elnevezést, mely a „Sudden Infant Death Syndrome” (SIDS) elnevezés mellett a következő definíciót kapta: *„Bármely csecsemő vagy kisgyermek hirtelen halála, amely az előzmények alapján váratlan, és az alapos boncolási vizsgálat által nem állapítható meg a halál oka.”*⁵

Ezt követően a WHO 1975-ben hivatalos haláloknak nyilvánította a hirtelen csecsemőhalál szindrómát. Az 1980-as évektől napjainkig jelentős sikereket értek el az esetleges rizikófaktorok felkutatásában. 1991-ben Beckwith definícióját felülvizsgálták, majd először kiegészítésként az eseteket az egy évnél fiatalabbakra korlátozták, másodszer pedig az alvás közben bekövetkezéssel toldották meg.⁶

Az orvostudomány 21. századi áttörő fejlődésének köszönhetően a SIDS-esetek száma rohamos csökkenésnek indult, azonban a nyugati országokat tekintve még mindig a vezető helyen áll a csecsemőhalálozások okozásában.⁷

2. TUDOMÁNYOS MEGKÖZELÍTÉSE

A szindróma tudományos oldalról való megközelítéséhez és annak széleskörű elemzéséhez elsősorban egy átfogó definícióra van szükség, hiszen ahogy a mondás tartja: *„A bölcsesség kezdete a kifejezések meghatározása.”*⁸

Ennek megfelelően az orvostudomány mai tudása szerinti legkörültekintőbb definiálás a következőképpen hangzik:

*„Egy látszólag egészséges, 1 évesnél fiatalabb csecsemő halálát jelenti, mely alvás közben jelentkező jelenség, akinek halála megmagyarázhatatlan marad az eset alapos kivizsgálása után, beleértve a teljes boncolást, az orvosi és klinikai előzmények áttekintését és a haláleset helyszíni vizsgálatát.”*⁹

Mivel a bölcsőhalál klinikai tünetek nélkül jelentkezik és oka a mai napig ismeretlen, a szakirodalmat megvizsgálva nem létezik egy egységesen elfogadott álláspont a halálhoz vezető folyamatról.¹⁰

A SIDS helyzetét tovább nehezíti az is, hogy sokan vitatják kórképének önálló létjogosultságát. Azonban abban egyetértenek a szakemberek, hogy a halálhoz vezető út multikauzális és számos eltérő mechanizmus következtében alakulhat ki. A kórkép hátterében a legnagyobb valószínűséggel keringési, légzési rendszer idegi szabályozásának és kontrollmechanizmusainak elégtelensége állhat.¹¹

A SIDS alapos kivizsgálásához elengedhetetlen a teljes boncolás mellett a klinikai előzmények áttekintése és a haláleset helyszíni vizsgálata. Azonban a helyzetet tovább nehezíti, hogy az elhunyt csecsemők boncolási és kórszövettani lelete az esetek nagyrésztében negatív, vagy felettébb szegényes. A legújabb adatok szerint, bár nem minden esetben, de mérsékelt fokú elváltozásokat tapasztaltak azokban a szövetekben, amik a légzésért, szívritmus szabályozásáért és a stresszhelyzetekkel szembeni alkalmazkodásért felelnek.

⁴ SZÁNTÓ: *i. m.* 1141. o.

⁵ DUNCAN, R.– BYARD, W.: *SIDS Sudden infant and early childhood death. The past, the present and the future.* 2018. The University of Adelaide, 73-74. o.

⁶ AXMANN Edit – KOSZTYA Sándor: *Hirtelen csecsemőhalál az orvosszakértői gyakorlatban,* 2010, Hippocrates, 11. o.

⁷ DUNCAN, R.– BYARD, W. *i. m.* 74. o.

⁸ SZÓKRATÉSZ, *i. e.* 470-399. o.

⁹ DUNCAN, R.– BYARD, W.: 5. o.

¹⁰ OTTAVIANI, G., *i. m.* 300. o.

¹¹ SÓTONYI Péter: *Igazságügyi orvostan.* 2011. Semmelweis Kiadó, 278. o.

Mivel a SIDS rendkívüli halálként tartandó számon, a rendkívüli halál esetén követendő hatósági eljárás szabályzatát kell követni a halál okának és körülményeinek kivizsgálására, melynél kellő körültekintést igényel az élet kioltása elleni bűncselekmény gyanújának megállapítása vagy kizárása.

A legtöbb betegség általában rendelkezik célcsoporttal, akikre nézve veszélyesebb az adott probléma.

A hajlamosító tényezők között szerepel többek között a nem és az életkor, a koraszülöttség, vagy az ikerszülés.

A fiúcsesemők halálozása nagyobb számban figyelhető meg, ami arra vezethető vissza, hogy az alvási apnoea, hétköznapi nevén horkolásra is hajlamosabbak a férfiak, mint a nők. Ez pedig a SIDS esetén is fennálló légzéskimaradásra vezethető vissza.

Az életkort tekintve az első pár hónap a legkritikusabb, de 1 éves korig viszonylag gyakori jelenségnek tekinthető.

Egy másik, mint látni fogjuk, Sally Clark ügyében is fontos tényező, a „SIDS-testvérek” megemlítése.

A szakirodalmat tekintve egyes szerzők szerint nagyobb az esélye az újbóli SIDS megjelenésének azokban a családokban, ahol korábban már volt példa a jelenségre, mint testvér, vagy távolabbi rokonok tekintetében.

A környezeti faktorokat tekintve pedig jelentőséggel bír a hideg évszak és az ezzel összefüggő „túlöltöztetés”, az alvási szokások és a szülői felelősség, mint a dohányzás, alkohol vagy a szociális körülmények.¹²

3. SIDS- VAGY BŰNCSELEKMÉNYÁLDOZAT?

A SIDS oka a mai napig ismeretlen. Éppen ezért a szakemberek sosem lehetnek benne teljesen biztosak, hogy valóban SIDS-szel állnak-e szemben. A közelmúltban az orvosi szakirodalomban és a laikus sajtóban egyre több halálos gyermekbántalmazásról szóló ügy jelent meg. Ezeket a többségében szándékos fulladásból adódó exitálásokat csecsemőkori hirtelen halál szindrómaként igyekeztek feltüntetni, mely bizonyos esetekben sikerrel is járt. A szándékos emberölések ebben a korban azonban nagyszámban a légzőnyílások befogásával történt, mely a csecsemőknél kevesebb sérüléssel járhat. Ebből kifolyólag a halálos kimenetelű gyermekbántalmazást könnyű összetéveszteni a bölcsőhalállal.¹³

Egy amerikai eset ügyiratai által M-ként nevesített édesanya esete tökéletesen szemlélteti a valós történések feltárásának nehézségeit.¹⁴

Az anya első gyermeke (D1) születését követően súlyos légzési problémákkal küzdött, majd 3 hónapos korában elhalálozott. Két évvel az első gyermek halála után megszületett M. második gyermeke (D2), szintén légzési problémákkal. Két és fél hónapos korában meghalt. Eleinte mindkét esetet SIDS-ként diagnosztizálták és az édesanya felelősségre vonása elmaradt.

A diagnózis után M. három gyermek felügyeletét látta el, akik közül ketten bölcsőhalál közeli állapotba kerültek, egyikük pedig meghalt. Ezen események következtében az elhalálozott két gyermekével kiegészülve immár három emberölés és két emberölési kísérlet miatt az ügyek alapos kivizsgálása következtében szabadságvesztésre ítélték az asszonyt.

M. 17 évvel az első gyermek halála után egy interjú keretein belül adott választ a vele történt események miértjére.

Az anya elmondása szerint, miután D1-nél súlyos légzési panaszok jelentkeztek és állandó kórházi ellátást igényelt, nem bírta elviselni szeretett lányának szenvedését. Saját fordítás alapján M. szavaival élve: „Nagyon megijedtem attól, hogy valaki más veszi el tőlem... azért öltem meg, mert nem akartam elveszíteni.”

¹² AXMANN – KOSZTYA: *i. m.* 12. o.

¹³ SÓTONYI: *i. m.* 203-204. o.

¹⁴ STANTON, J. – SIMPSON, A.: *Murder misdiagnosed as SIDS: a perpetrator's perspective.* 2001. 454-459. o.

D2-ről viszont már egészen máshogy vélekedett: „*Nem tudtam kötődni hozzá... nehezteltem erre a gyerekre, mert a kezdetektől fogva csak őt akartam (D1). Pontosán tudtam, hogy mit csinálok. Soha nem jöttem rá, hogy én öltem meg az első lányom, ezért úgy gondoltam, hogy ugyanúgy ölöm meg őt is (D2).*”¹⁵

Az esetből látszik, hogy a hatóságok részéről elengedhetetlen a bizonyítás teljeskörűsége, így a történeti tényállás hitelérdemlő rekonstrukciójához szükséges az igazságügyi orvosszakértők és a bűnüldöző hatóságok egységes forenzikus fellépése, mely nagymértékben hozzájárulhat a justizmord elkerüléséhez. A jogeset tökéletesen szemlélteti, hogy a kauzális folyamatok felállításának bizonytalansága végett nem szabad megfeledkezni a szülői közrehatás jogi és pszichológiai vizsgálatáról sem.

Az előző jogesetből levezethető „bűn nem maradhat büntetlenül” tétellel ellentétes következtetésre adhat okot az angol jogász, Sally Clark esete. Az alap tényállás szerint az asszony két újszülött gyermeke egymást követően hunyt el mindenféle külsérelmi és szervi elváltozásra utaló nyom nélkül.¹⁶

Az ügy feldolgozása során a bölcsőhalál és gyermekbántalmazás elhatárolásának híres alaptételét veszem kiindulópontul, ami Sir Roy Meadow szavaival élve nem más, mint az „egy csecsemőhalál: SIDS, kettő: gyanús, három: gyilkosság”-formula. A tételmondat azonban nem kedvezett Clarknak, ugyanis a két eset már a gyanús kategóriába sorolható annak ellenére is, hogy a bölcsőhalálnál szerepel a SIDS-testvérek, mint hajlamosító tényező.¹⁷

Így tehát a kérdés az, hogy egy anyának az egymást követő várandóságaiból született két fiú csecsemőjének a halála valóban csak emberölés lehet, vagy esetleg a tárgyalt csecsemőkori hirtelen halál szindróma állhat a háttérben?

Az ügy megoldására a szakterületén elismert Sir Roy Meadow orvosszakértőt kérték fel. A híres gyermekgyógyász az Egyesült Királyság statisztikai adataira támaszkodva gyakorisági valószínűségszámítást alkalmazott annak kiszámítására, hogy mekkora valószínűséggel hal meg egymást követően két csecsemő.¹⁸

Meadow az esetet megvizsgálva az alábbi következtetésre jutott: Az Egyesült Királyság csecsemői között 1:8543 valószínűséggel fordul elő SIDS, tehát megközelítőleg minden 8500. újszülött gyermek válik áldozattá. A vizsgált területen és időszakban kerekítve 64200 esetre 7 csecsemőgyilkosság jutott. Mivel gyakorisági valószínűségszámítást alkalmazott, fontos, hogy az események egymástól való függetlenségét feltételezve a véletlenek egybeesését vizsgálta, ami 1:73 millióhoz becsülhető.¹⁹ Ennek a számításnak eredményeként, elhanyagolva az egyéb bizonyítékokat, a bíróság 1999. novemberében Sally Clarkot bűnösnek találta és életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte.²⁰

Az esetet tovább gondolva azonban felmerülhet a kérdés, hogy mennyire tekinthető egymástól független eseménynek két újszülött halála, ha egy családon belüli, ugyanazon anyától származó esetről van szó, ahol nemi eloszlással kapcsolatos hajlamosító tényező is jelen van, ugyanis mindkét áldozat fiúgyermek volt. Továbbá az ítéletet valóban mindössze egy valószínűségszámításra kellett volna alapoznia a bíróságnak?

Meadow vizsgálata során többek között nem kerültek megállapításra sem a biológiai, környezeti rizikófaktorok, valamint az sem, hogy volt-e indítéka az anyának.²¹ Mindennek fényében kimondhatjuk, hogy a nyomozó hatóság, majd ezt követően a bíróság az eljárás során számos hibát vétett, amik az abszolút szabálysértés talaját súrolják. Az ügydöntő határozat kihirdetése után a nyilvánosság számára is megkérdőjelezhetővé vált az ítélet megalapozottsága. A salfordi egyetem matematikai professzora Ray Hill mutatott rá, hogy a bölcsőhalál ismétlődésének vizsgálatára nem alkalmazható a valószínűségszámítás.

¹⁵ STANTON, J. – SIMPSON, A.: *i. m.* 459. o.

¹⁶ ORBÁN József: *Bayes-hálók a bünygyi tudományokban.* 2017. Pécsi Tudományegyetem Állam- és jogtudományi karának doktori iskolája, Pécs, 135. o.

¹⁷ Uo. 135. o.

¹⁸ Uo. 136. o.

¹⁹ Uo. 136. o.

²⁰ ORBÁN József: *A valószínűségi szakvélemények hibái és azok következményei a bűnygyekben.* In: *Magyar Rendészet,* 2016/1, 122. o.

²¹ ORBÁN: *i. m.* (2017) 200. o.

Véleménye szerint az ügy a Bayes-tétel segítségével hívásával közelíthető meg helyesen, ha mindenképp ragaszkodunk a bizonyítás ezen formájához.²²

Ennek a képlete a következő:²³

$$P = 1 / 1300 \times x / 1300$$

$$x = 5,7$$

Látható, hogy Egyesült Királyság adatai szerint minden 1300. csecsemő esik áldozatául a szindrómának, tehát jóval gyakoribb az előfordulása, mint ahogy Meadow állította. Az x a SIDS-kettőződés együtthatója, mely a legtöbb forrást figyelembe véve a második, illetve a többedik szülést tekintve, a SIDS ismétlődésének a valószínűsége átlagosan 5,7-szer magasabb, mint az első gyermek esetében.

Hill figyelembe vette továbbá azt is, hogy a vizsgált időszakban 21700 esetre 1 csecsemő sérelmére elkövetett ölés jut. Meadow figyelmen kívül hagyta a kettős emberölés esélyét, mellyel kapcsolatban megállapították, hogyha egy csecsemő emberölés áldozatává vált, akkor 176-szor nagyobb az esélye, hogy testvére is erre a sorsra jut. Így tehát Hill számításai szerint Sally Clark bűnösségének esélye a legrosszabbakat feltételezve is 11%-ra tehető.²⁴

Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy az ügyben szakértőként eljáró patológus az első gyermek halálának okaként tüdőfertőzést állapított meg, mely a bizonyítás során végül nem került értékelésre. A második gyermek halálát vizsgáló orvos utólag pedig úgy nyilatkozott, hogy a fiú tüdejében vér volt, ami alapos gyanúok lehet az emberölésre, holott a szakértői véleményében mindezt nem tért ki, így egyes feltételezések szerint a szakmájában mélyen tisztelt Meadow álláspontja befolyásolhatta. Ezen információk tudatában immár az új számítás mellett a bizonyítékok újbóli értékelésével együtt felülvizsgálták az ügyet és a bíró Clarkot felmentette a vádak alól.²⁵

KONKLÚZIÓ

A jogesetekből jól látszik, hogy a jogtudomány nem véletlenül a társadalomtudományok egyik területe. Az értékelésre kerülő társadalmi jelenségeknek számos összetett oka van, hiszen egy hétköznapi példával élve a munkanélküliséget sem magyarázhatjuk meg mindössze az alacsony iskolai végzettséggel anélkül, hogy a rejtettnek tűnő változók hatásait ne vennénk figyelembe. A tényállásszerűség ugyanilyen összetett fogalom.²⁶ A jog komplexitásából kiindulva tehát egy eljárás során nem elég mindössze az írott jogot alkalmazni, hiszen egy joghézag esetén is akár a szociológia vagy a pszichológia is eligazítást tud nyújtani. Gondoljunk vissza M. esetére, ahol második gyermekét első gyermekének hiánya miatt ölte meg. Ha az asszonyban lezajló pszichés folyamatok átfogó elemzésére is gondot fordítottak volna, talán a harmadik gyermek halálára sem került volna sor.

Sally Clark ügyében a magyar jogra kivetítve számos eljárásjogi garancia szenvedett sérelmet. Ezek közül mindössze a legfontosabbakat kiemelve, mint az ártatlanság vélelme, a tisztességes eljáráshoz való jog vagy akár a bizonyítás alapvetései említhetők meg.

Rögtön az összes alapelv fő ereztetőjét, az ártatlanság vélelmét fontos górcső alá venni. Eszerint senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg azt jogerős ügydöntő határozat ki nem mondja.²⁷ Az édesanyát a média nyomására azonban már a kezdetektől fogva bűnösnek titulálták, holott a hatóságok részéről elengedhetetlen a bizonyítás teljeskörűsége. Mindenekelőtt az, hogy megállapítsák a történeti tényállást, majd

---

²² ORBÁN: *i. m.* (2017) 200. o.

²³ Uo. 200. o.

²⁴ Uo. 201. o.

²⁵ ORBÁN (2016): *i. m.* 125. o.

²⁶ JAKAB András – MENYHÁRD Attila: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és- elméleti írások, gyakorlati tanácsokkal.* 2014. Budapest.

²⁷ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 1. §.

beleillesszék a Btk. valamely absztrakt tényállásába, megállapítsák az elkövető személyét és a felelősségre vonás feltételeinek meglétét. Ezt követően a bizonyítandó tény, a bizonyító tény, a bizonyíték forrását, a bizonyítási eszközt, az így kapott bizonyítékot és annak bizonyító erejét.²⁸ A bizonyításnak tehát azokra a tényekre kell kiterjednie, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek.²⁹ A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését ugyanis csak így tudja valóságghú tényállásra alapozni.³⁰ Az eljárási szabályok betartása, jelen esetben tehát a bizonyításhoz szükséges tények feltárása és alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása kulcsfontosságú momentuma az eljárás tisztességes lefolytatásának.

A magyar jogrendszer vegyes jellegű eljárási rendszert képvisel, de az eljárás célját tekintve az anyagi, azaz a teljes igazság kiderítésére koncentrál. Bár fontos megemlíteni, hogy az eset angolszász területen történt, ahol az eljárás akkuzatórius jellegéből kifolyólag a processzuális igazság kiderítésére koncentrálnak, a rendelkezésre álló adatok alapján a feltárás továbbra sem volt teljeskörű. Mindezt mutatja az is, hogy nem érvényesült az, hogy a terhelt terhére csak a minden kétséget kizáróan bizonyított tény értékelhető³¹, és arra sem fordítottak figyelmet, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes tárgyaláson bírálja el³².

Fontos tehát látnunk azt, hogy a gyökérhiba akárhol is lelhető fel, legyen az a nyomozó hatóság, ügyészség, vagy elsőfokú bíróság eljárása, a másodfokú bíróságnak mind a kasszációs, mind a reformatórius jogköre hatalmas jelentőséggel bír az igazság megállapítása szempontjából. Hiszen ha mindez nem lenne adott, nem csak Sally Clark, hanem többmillió ember bűnhődött volna élete során ártatlanul.

FORRÁSJEGYZÉK

Szakirodalom:

- [1] AXMANN Edit – KOSZTYA Sándor: *Hirtelen csecsemőhalál az orvosszakértői gyakorlatban*. 2010, Hippocrates.
- [2] Belovics Ervin: *Büntető eljárásjog*. 2020. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- [3] BIBLIA: Királyok I. Könyve, 3:21.
- [4] DUNCAN, R.– BYARD, W.: *SIDS Sudden infant and early childhood death. The past, the present and the future*. 2018. The University of Adelaide.
- [5] JAKAB András – MENYHÁRD Attila: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és- elméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. 2014. Budapest.
- [6] ORBÁN József: *A valószínűségi szakvélemények hibái és azok következményei a bűnügyekben*. In: *Magyar Rendészet*, 2016/1.
- [7] ORBÁN József: *Bayes-hálók a bűnügyi tudományokban*. 2017. Pécsi Tudományegyetem Állam- és jogtudományi karának doktori iskolája, Pécs.
- [8] OTTAVIANI, G.: *Introduction to Sudden Infant and Perinatal Unexplained Death*. In: *Crib Death - Sudden Infant Death Syndrome (SIDS)*. Springer, 2014.
- [9] SÓTONYI Péter: *Igazságügyi orvostan*. 2011. Semmelweis Kiadó.
- [10] STANTON, J. – SIMPSON, A.: *Murder misdiagnosed as SIDS: a perpetrator's perspective*, 2001.
- [11] SZÁNTÓ Imre: *Csecsemő életveszélyben*. In: *Magyar Tudomány*, 2004/10. szám.

Jogforrások:

- [1] 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról
- [2] Magyarország Alaptörvénye

---

²⁸ BELOVICS Ervin: *Büntető eljárásjog*. 2020. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 162. o.

²⁹ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 163. § (1) bekezdés.

³⁰ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 163. § (2) bekezdés.

³¹ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 7. § (4) bekezdés.

³² Magyarország Alaptörvénye XXVIII. cikk (1) bekezdés.

